

# DERLEM-TEMELLİ VE DERLEM-ÇIKIŞLI ÇÖZÜMLEMELER

Yayına Hazırlayan  
Umut Ufuk Demirhan

2023

Toros Üniversitesi Yayınları  
Mersin





# DERLEM-TEMELLİ VE DERLEM-ÇIKIŞLI ÇÖZÜMLEMELER

*Yayına Hazırlayan*  
*Umut Ufuk DEMİRHAN*

2023

Toros Üniversitesi Yayınları · Mersin

DERLEM-TEMELLİ VE DERLEM-ÇIKIŞLI ÇÖZÜMLEMELER

Yayın Hakları © Toros Üniversitesi Yayınları

Yayın Tarihi: 2023

e-ISBN: 978-605-9613-16-3

Toros Üniversitesi Yönetim Kurulu'nun 21/02/2023 tarih ve 03/08 no'lu kararı ile elektronik kitap olarak yayınlanmıştır.

Toros Üniversitesi Dil Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından yayınlanmıştır.

*Tüm hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.*

*Bu kitapta yer alan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.*

Web sayfası: <https://www.toros.edu.tr/icerik/tudam>

İletişim Adresi: Toros Üniversitesi Mezitli Kampüsü Yabancı Diller Yüksek Okulu Binası  
Akdeniz Mahallesi, 39753 Sokak, No: 12, 33340 Mezitli/Mersin

Toros Üniversitesi Dil  
Araştırmaları Uygulama ve  
Araştırma Merkezi Yayını





## İÇİNDEKİLER

### Önsöz

Önsöz..... i

### Bölüm I: Derlem-temelli Anlambilim ve Bilişsel Dilbilim Çalışmaları

Derlem Sıklığı Bize Ne Gösterir? Çokanlamlı Eylemlerin Sözlüksel ve Katkısız Eylem Olarak Kullanımları ..... 1

*Aygül Uçar*

Kadına Yönelik Şiddet ve Kadın Cinayetleri Metaforları ..... 13

*Güner Özcan*

### Bölüm II: Derlem-çıkışlı Yöntemsel Çalışmalar

Derlem İşleme Araçlarının Çeviribilimde Kullanımı Üzerine ..... 25

*Umut Ufuk Demirhan*

### Bölüm III: Derlem-temelli ve Derlem-çıkışlı Edimbilim Çalışmaları

Türkçede Sevgi Sözcükleri: Derlem-temelli Bir Çalışma ..... 41

*Nuriye Özer*

*Olur* ve *Öyle*'nin Onaylama İşlevleri: Derlem-çıkışlı Bir İnceleme ..... 63

*Ferdane Kaynarınar*





## ÖNSÖZ

Değerli okurlar,

Prof. Dr. Mustafa Aksan ve Prof. Dr. Yeşim Aksan öncülüğünde Derlem Araştırmaları Merkezinin (DAM) başlattığı çalıştaylar 2015 yılından günümüze kadar devamlılığını korumaktadır. Derlem Araştırmaları Merkezi çalıştayları her sene tematik bir konuyu ele alarak alanında değerli bilim insanlarını bir araya getirmekte ve akademik tartışma ortamı yaratmayı hedeflemektedir.

Çalıştaylar konuları ve tarihleri bakımından “Corpus-based Word frequency: methods and applications” (19-20 Şubat 2015), “Derlem dilbilim ve edimbilim” (14-15 Nisan 2016), “Türkçede biçim ve işlev” (2-3 Kasım 2017), “Derlem dilbilim ve kavramsal metafor çalışmaları” (23 Kasım 2018), “Derlem dilbilim ve sözcük anlambilim” (7-8 Kasım 2019) ve “Derlem Temelli/Çıkışlı Çözümler” (24 Aralık 2021) olarak sıralanabilir.

2019 yılından itibaren Toros Üniversitesi ev sahipliği ve destekleriyle sürdürülmekte olan çalıştay dizilerimiz 2021 yılında “Derlem Temelli/Çıkışlı Çözümler” temasıyla değerli bilim insanlarını ve öğrencileri bir araya getirmiştir. Çalıştay Toros Üniversitesi İngilizce Mütercim ve Tercümanlık Bölümü ve Dil Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi iş birliğiyle düzenlenmiş ve gerçekleştirilmiştir.

Elinizdeki bu kitapta çalıştayda sunulan ve değerli bilim insanları tarafından akademik makalelere dönüştürülen çalışmaların çift kör hakemlik sistemiyle gerçekleşen hakem değerlendirme süreci sonunda basımı uygun bulunan çalışmalarının tam metinleri bulunmaktadır. Her yıl farklı bir konuya odaklanan çalıştay dizisinin ürünleri bilimsel kitap dizisi olarak okurlarıyla buluşmaktadır. “Derlem-temelli ve Derlem-çıkışlı Çözümler” başlıklı bu yayın ise bu kitap dizisinin Toros Üniversitesi tarafından yayınlanan ikinci yayınıdır.

Bu ürünün ortaya çıkmasını sağlayan ve bu kitaba değerli çalışmalarıyla katkı sunan yazarlarımıza başta olmak üzere, makalelerin değerlendirme sürecinde bizlerden desteklerini esirgemeyen değerli hakemlerimize, “Derlem-temelli ve Derlem-çıkışlı Çözümler” kitabının okurlarla buluşmasını sağlayan Toros Üniversitesi yönetimine, Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığına, Dil Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezine ve Toros Üniversitesi İngilizce Mütercim ve Tercümanlık Bölümü öğretim üyelerine sağladıkları katkılardan dolayı teşekkürlerimizi sunarız.

Editör

Dr. Umut Ufuk DEMİRHAN



# DERLEM SIKLIĞI BİZE NE GÖSTERİR? ÇOKANLAMLI EYLEMLERİN SÖZLÜKSEL VE KATKISIZ EYLEM OLARAK KULLANIMLARI

Aygül Uçar

Mersin Üniversitesi

aerdem@mersin.edu.tr

**Özet:** Katkısız eylemler tümce içerisinde kendi başına bulunamayan ve başka bir eylem ya da adsıl ile birlikte kullanılan eylemlerdir (Butt, 2004; Karimi-Doostan, 2005; Kearns, 2002). Çokanlamlı eylemlerin hem sözlüksel hem de katkısız eylem olarak dillerde kullanımı vardır. Derlemlerde çokanlamlı eylemlerin katkısız eylem olarak kullanımları aynı eylemlerin sözlüksel olarak kullanımlarından daha fazla olma eğilimindedir (Gilquin, 2008; Mehl, 2021; Sinclair, 1991; Werner ve Mukherjee, 2012). Bu çalışmada, çokanlamlı *at-* eyleminin sözlüksel ve katkısız eylem olarak kullanım sıklıkları Türkçe Ulusal Derlem (TUD) v3.0 (Aksan ve ark., 2016) üzerinden belirlenmiş ve hem derlemde en sık kullanılan sözlüksel anlamı hem de Uçar (2009)'daki anlam üretimi testinde anadili konuşucularının ilk akıllarına gelen anlam olarak verdikleri yanıtlardan yola çıkılarak sırasıyla derlem sıklığına dayalı ve bilişsel belirginlik olarak öntiplik tanımları yapılmıştır. Eylemin katkısız eylem yapıları derlemdeki eşdizimlilik örüntülerine dayalı olarak tanımlanmıştır. Derlemde *at-* eyleminin katkısız eylem olarak kullanımının sözlüksel eylem olarak kullanımından daha sık olduğu belirlenmiştir.

**Anahtar sözcükler:** *Katkısız eylem yapıları, Çokanlamlılık, Derlem Sıklığı, Öntiplik*

## 1. GİRİŞ

Katkısız eylemler (İng. light verbs) tümce içerisinde kendi başına bulunamayan ve başka bir eylem ya da adsıl ile kullanılan eylemlerdir (Butt, 2004; Karimi-Doostan, 2005; Kearns, 2002). Türkçede katkısız eylemlerin temel işlevi alıntı sözcükleri yüklemleştirmektir. Başka bir dilden alıntılanan, kaynak dilin

sözlükçesinde genellikle eylem ulamında olan ve hedef dile ad olarak giren sözcüklerin Türkçede yüklemleştirilme görevi *et-* gibi katkısız eylemler ile gerçekleştirilir (Akşehirli, 2013).

Katkısız eylem yapılarında (İng. light verb constructions) tümlecin sözdizimsel ve anlambilimsel özelliklerine dayalı olarak farklı türde yapılardan söz edilebilir (Brugman, 2001; Kearns, 2002; Öztürk, 2004, 2009; Uçar, 2008, 2010). Bir eylem tüm kullanımlarında katkısız eylem olmak zorunda değildir. Çokanlamlı eylemlerin hem sözlüksel hem de katkısız eylem olarak dillerde kullanımı bulunmaktadır. Genellikle katkısız eylemin anlambilimsel katkısının aynı eylemin diğer yapılarda yapacağı anlambilimsel katkıdan farklı olduğu kabul edilir (Karimi, 2013, s.2). Bazı kullanımlarda eylemin anlambilimsel olarak hiç katkısı yoktur ve kalıplaşmış bir anlatım ya da deyim yapısına eş değer görünmektedir (Örn. *teşekkür etmek*). Hatta bazı katkısız eylem yapıları deyimlerle karıştırılmakta ve deyim sözlüklerinde yer almaktadır.

#### 1.1. KATKISIZ EYLEM YAPILARININ TÜRLERİ

Daha önce de sözü edildiği gibi bir katkısız eylem yapısında tümlecin sözdizimsel ve anlambilimsel özelliklerine bağlı olarak farklı türleri olduğu söylenebilir. Kearns (2002) katkısız eylem yapılarındaki katkısız eylemlerin iki tür kullanımı olduğunu söyler: Tam katkısız eylemler (İng. true light verbs) ve bulanık hareket eylemleri (İng. vague action verbs).

Katkısız eylem yapılarının türlerini belirlerken, kullanılan eylemin tümlecinin belirtili olup olmaması, edilgen yapının öznesi olup olmaması, soru sözcüğünün önüne gelip gelmemesi ya da eşanlamlısı ile yer değiştirip değiştirmemesi, belirteç eklenmesine izin verip vermemesi gibi çeşitli sözdizimsel ölçütler vardır. Tam katkısız eylemlerin tümleci (1a)'da olduğu gibi belirtili, (2a)'da olduğu gibi edilgen bir yapının öznesi olamaz, (3a)'da olduğu gibi soru sözcüğünün önüne gelemez ve (4a)'da olduğu gibi eşanlamlısı ile yer değiştiremez. Bulanık hareket eylemleri ise (1-4b)'deki örneklerde olduğu gibi sözdizimsel ölçütlere izin verir.<sup>1</sup>

- (1) a. \* Ali tebessümü etti.  
b. Ali kakhahayı attı.
- (2) a. \* Tebessüm Ali tarafından edildi.  
b. İmza Ali tarafından atıldı.
- (3) a. \* Ali hangi tebessümü etti.  
b. Ali hangi başlığı attı.
- (4) a. \* Ali gülümseme etti.  
b. Ali manşet attı.

<sup>1</sup> Katkısız eylemlerin belirlenmesi ve sözdizimsel ölçütler ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız Kearns (2002), Kuribayashi (1997), Özbek (2010), Öztürk (2004), Uçar (2008, 2010).

Bulanık hareket eylemlerinde daha değişken bir görünüm sergileyen sözdizimsel ölçütlerin zayıflığına karşın, anlambilimsel nedenlerle bu yapılar katkısız eylem olarak düşünülür. Bu yapılardaki katkısız eylemler genel olarak olay ya da sürece odaklanırlar ve olay ve süreçler de sıklıkla adsıllar ile anlatılır. Ancak nesne somut bir varlığa gönderimde bulunsa bile odak hala olayın üzerindedir ve açıkça tanımlanabilen anlambilimsel bir katkı sağlamaz (Hanks et al., 2006, p. 442). Dolayısıyla önerilen sözdizimsel ölçütler katkısız eylem yapılarının tanımlanmasında yeterli görünmemektedir.

## 1.2. DERLEM SIKLIĞI VE KATKISIZ EYLEMLER

Derlemlerde çokanlamlı eylemlerin katkısız eylem olarak kullanımları aynı eylemlerin sözlüksel olarak kullanımlarından daha fazla olma eğilimindedir (Gilquin, 2008; Mehl, 2021; Sinclair, 1991; Werner ve Mukherjee, 2012). Sinclair (1991, ss. 112-113) sık kullanılan sözcüklerin bazı anlamlarının, *take a look at this* ve *make up your mind* deyimlerindeki *take* ve *make* eylemlerinde olduğu gibi aslında çok az anlamsal katkısının olduğunu söyler.

Gilquin (2008) eylemlerin katkısız eylem olarak kullanımlarının (Örn. *make a decision, take action*) derlemlerde sözlüksel eylem olarak kullanımlarından (Örn. *make furniture, take the books*) çok daha sık olduğunu söyler. Ancak anadili konuşucularına eylemlerle ilgili olarak akıllarına ilk gelen tümceyi yazmalarını istediği çıkartım testlerinde (İng. elicitation tests), deneklerin ürettikleri sözlüksel anlamlı eylemler, eylemlerin katkısız kullanımlarından daha sık olma eğilimindedir (Gilquin, 2008). Gözlenen derlem sıklıkları ile çıkartım testleri arasındaki fark bilişsel belirginlik ve öntiplik kuramlarıyla ilişkili olduğu için önemlidir. Çıkartım testleri bilişsel açıdan en belirgin anlamı ya da öntip anlamı tanımlamak için kullanılan yöntemlerden biridir ve derlem sıklıkları da kabul gören diğer bir yöntemdir (Mehl, 2021).

Bilişsel derlem anlambiliminde (İng. cognitive corpus semantics) derlem sıklıkları ile bilişsel belirginlik testleri arasındaki ilişki önemli ve en çok tartışılan konulardan bir tanesidir (Gilquin, 2006; Nordquist, 2004; Arppe ve ark., 2010; Glynn, 2014). Bilişsel dilbilimde öntip hem anlambilimsel ulamlarda (örn. KUŞ, MEYVE, SEBZE) hem de çokanlamlı sözcüklerde anlambilimsel bulanıklığı tanımlamak için bir standart olmuştur. Öntipliği çokanlamlı sözcüklere uygularken sözcüğün kendisi ulam olarak görülür ve farklı ama bağlantılı anlamlar ulamın üyesi olarak düşünülür. Öntipliğin bu tanımı bu çalışmada temel alınan tanımdır.

Bir ulamın derlemde en sık gerçekleşen örneklerini öntip olarak tanımlamak son yıllarda ortaya çıkan ve öntipliği belirlemede kullanılan alternatif bir araçtır (Gries, 2006; Gilquin, 2006; Geeraerts, 2006; Gilquin, 2008; Heylen ve ark., 2008; Arppe ve ark., 2010). Geeraerts (1988, s. 222) derlem sıklığının öntiplerin tam olarak

belirlenmesinde keşifsel bir araç (İng. heuristic tool) olabileceğini söyler. Geeraerts (2010)'a göre derlem sıklıkları bilişsel belirginliği ve öntipliği belirtir.

### 1.3. ÇALIŞMANIN AMACI

Bu çalışmanın amaçları şöyle sıralanabilir.

- Çokanlamlı *at-* eyleminin sözlüksel ve katkısız eylem olarak kullanım sıklıklarını belirlemek
- *At-* eylemi ile kurulan katkısız eylem yapılarını derlemdeki eşdizimlilik örüntülerine dayalı olarak tanımlamak.
- Derlem sıklıklarını Uçar (2009)'daki anlam üretimi testinde belirlenen anlamlar ile karşılaştırmak.

## 2. YÖNTEM

### 2.1. VERİ TABANI

Bu çalışmada, çokanlamlı *at-* eyleminin sözlüksel ve katkısız eylem olarak kullanım sıklıkları Türkçe Ulusal Derlem (TUD) v3.0 (Aksan ve ark., 2016) üzerinden belirlenmiş ve katkısız eylem yapıları derlemdeki eşdizimlilik örüntülerine dayalı olarak tanımlanmıştır. TUD üzerinden biçimbirim arama – başsözcük sorgusunda sözcük türü olarak ‘eylem’ seçilerek sorgu yapılmış ve toplam 3430 bağımlı dizin bulunmuştur. Sayı olarak *atmış*, *Atmalı Aşireti*, *Mehmet Atar* gibi kullanımlar ve özel adlar ile *atanmak*, *atışmak*, *atıştırmak*, *ileri atılmak* türetimlerini içeren 295 bağımlı dizin çıkarıldıktan sonra toplam 3135 bağımlı dizin FileMaker Pro 7 üzerinde incelenmiştir.

### 2.2. VERİ ANALİZİ

TUD'dan alınan bağımlı dizinler FileMaker'a aktarılmış ve tüm anlam ve kullanımlar, tek tek her bir bağımlı dizin satırı okunarak, sözlüksel eylem, katkısız eylem yapısı ve deyim ve kalıp anlatım olarak elle işaretlenmiştir. Ayrıca katkısız eylem yapısındaki adsıllar ve sözlüksel eylemin anlamı da yine tek tek elle kodlanmıştır. Sözlüksel eylem olarak *at-* eyleminin anlamları TDK Güncel Türkçe Sözlük ve Ötüken Türkçe Sözlük'teki anlam girdileri temel alınarak File Maker üzerinde işaretlenmiştir. Her iki sözlükteki anlam girdileri Tablo 1'de verilmiştir.

**Tablo 1.** *At-* eyleminin sözlüklerdeki anlam girdileri.

<i>Güncel Türkçe Sözlük</i>	<i>Ötüken Türkçe Sözlük</i>
1. <i>-e, -i</i> Bir cismi bir yöne doğru fırlatmak: <i>Taşı suya atmak.</i>	1. Bir nesneyi elden bırakıp boşluğa, ileriye doğru fırlatmak.
2. <i>-e, -i</i> Bir şeyi yere doğru bırakmak.	2. Üzerinden hızlı bir şekilde çıkarıp bir kenara rasgele bırakmak; çıkarmak.
3. <i>-e, -i</i> Bir kimsenin ilişkisini kesmek.	3. Bir şeyi birine hızlıca vermek.

4. -e, nesnesiz Koymak: " <i>Mutlaka yemeklerimize biber atmayı âdet edinmişiz.</i> " - Burhan Felek	4. Uzağa ve istenmeyen bir yere göndermek; uzaklaştırmak.
5. -e, -i Rastgele bir kenara koymak.	5. Gereksiz bularak elden çıkarmak.
6. nesnesiz, -den Uzatmak: <i>Vapurdan iskeleye attılar.</i>	6. Kullanmaktan vazgeçmek.
7. -e, -i Bir yerden başka bir yere taşımak: <i>Hazır araba varken eşyayı eve atalım.</i>	7. Terk etmek.
8. nesnesiz Sille, tokat vurmak.	8. Gönlünden, düşüncesinden uzaklaştırmak.
9. nesnesiz Top, tüfek vb. silahları patlatmak.	9. Koymak.
10. nesnesiz Kurşun, gülle, ok vb. şeyleri hedefe fırlatmak: <i>Ona üç kurşun attı, vuramadı.</i>	10. Yerleştirmek.
11. -e, nesnesiz Geri bırakmak, ertelemek: <i>Bu konunun tartışılmasını gelecek haftaya attılar.</i>	11. İleri bir tarihe bırakmak.
12. -e, -i Örtmek: <i>Sirtına bir şal attı.</i>	12. İp, halat, zincir gibi şeylerin bir ucunu ulaştırmak.
13. -e, -i Yapılmış kötü bir işi birine yüklemek: <i>Suçunu onun üzerine attılar.</i>	13. Götürmek, taşımak.
	14. Dinamit, bomba, silah vb. ateşlemek, patlatmak.
	15. (Ok için) atmak; nişana atmak; silah atmak; nişan almak
	16. Birini dövmek, bir şeyle vurmak; dövmek
	17. (Hapse, zindana) koymak, kapatmak; hapsedmek.

### 3. BULGULAR

*At-* eyleminin sözlüksel anlamları, sözlüklerdeki tanımlar temel alınarak, derlemde elde edilen bağımlı dizinlerdeki kullanımlara göre belirlenmiştir. Buna göre *at-* eyleminin sözlüksel anlamları, Gilquin (2008)'in tanımlamasına paralel olarak, eylemin nesnenin beş duyu ile doğrudan algılanabilen somut bir göndergenin (Örn. taş, çöp, tuz, renk vb.) varlığı ile tanımlanmıştır. *At-* eylemi, eylem ve nesnenin birlikte kullanıldığı, anlambilimsel içeriğinin temel olarak nesne yoluyla anlatılan bir eylemi temsil ettiği ve sözlüksel anlam bakımından eylemin az katkısı olduğu ya da hiç olmadığı kullanımlarda katkısız eylem olarak tanımlanmıştır. Tablo 2'de *at-* eyleminin derlemdeki sözlüksel eylem, katkısız eylem yapısı ile deyim ve kalıp anlatım olarak kullanım sıklıkları verilmiştir. Buna göre, derlemde *at-* eyleminin 1503 görünüm ile katkısız eylem yapılarındaki kullanımı 1158 görünüm ile sözlüksel eylem olarak kullanımından daha sık gerçekleşmiştir.

**Tablo 2.** *At-* eyleminin derlem sıklıkları

Kullanım	Sıklık
Sözlüksel eylem (Örn. <i>taş at-</i> , <i>çöp at-</i> , <i>tuz at-</i> , <i>işten at-</i> )	1158
KEY (Örn. <i>adım at-</i> , <i>imza at-</i> , <i>göbek at-</i> )	1503
Deyim ve kalıp anlatım (Örn. <i>tepesi at-</i> , <i>iğne atsan yere düşmez</i> , <i>kendini ...'a dar / zor at-</i> , <i>ortaya at-</i> )	474
Toplam	3135

Çokanlamlı bir sözcüğün temel anlamı, anadili konuşucularının çoğunluğunun, bağlam bağımsız olarak, ilk akıllarına gelen anlamdır (Grober, 1976; Gilhooly ve Logie, 1980a, 1980b; Durkin ve Manning, 1989). Uçar (2009)'da 135 deneye (103 kız, 32 erkek) uygulanan anlam üretimi testinde deneklerin verdikleri yanıtlardan yola çıkılarak, her bir eylem için en sık üretilen anlam, o eylemin temel ya da öntip anlamı olarak belirlenmiştir. *At-* eyleminin öntip anlamı Türkçe sözlüklerde de anadili konuşucularının yargıları ile de “Bir cismi bir yöne doğru fırlatmak” olarak tanımlanmıştır. Bu öntip anlam Tablo 3'ün ilk sırasında yer alan “*Çocuk taşı arkadaşına attı*” tümcesiyle örneklenmiştir. Tablodaki diğer örnekler bu öntip anlam ile anadili konuşucuların yargılarına göre belirlenen bağlantılılık derecelerini göstermektedir. Buna göre eşadlı (EA) ile işaretlenen örnek öntip anlam ile bağlantılı görülmemiştir.

**Tablo 3.** Anlam üretimi testinde *at-* eyleminin anlam sıklıkları ve anlambilimsel bağlantılılık dereceleri (Uçar, 2009)

<i>At-</i>	<i>Anlam</i>		<i>Bağlantılılık</i>	
	<i>Sıklık</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Ortalama</i>	<i>Standart sapma</i>
Çocuk taşı arkadaşına attı.	79	%58,5		
Çocuk çöpü yere attı.	29	%21,5	7,72	2,40
Eskimiş ne kadar eşyası varsa attı.	9	%6,7	5,58	2,81
(EA) Suçu arkadaşına attı.	1	%0,7	1,67	1,75
Diğer	17	%12,6		

Anlam üretimi testinde *Çocuk taşı arkadaşına attı* tümcesiyle örneklenen ‘bir cismi bir yöne doğru fırlatmak’ anlamı öntip olarak belirlenmişken, derlemde *Çöpü yere attı* ile örneklenilecek ‘bir şeyi yere doğru bırakmak’ anlamı, Tablo 4’te de görüldüğü gibi, 430 görünüm ile en sık görülen anlamdır. ‘Bir cismi bir yöne doğru fırlatmak’ anlamı ise 88 görünüm ile derlemde 3. en sık görülen anlamdır.

Sözlüklerde listelenen tüm anlamların derlemde bulunmadığı söylenebilir. Örneğin sözlüklerde yer alan ‘dökmek’, ‘düşük yapmak’, ‘yırtılmak’ gibi anlamlara derlemde rastlanmamıştır. Ancak sözlüklerde olmayan kabaca ‘aktarmak’ olarak tanımlayabileceğimiz *bilgisayara, internete atmak* gibi kullanımlar ile ‘savurmak’ olarak tanımlanabilecek *saçını atmak* kullanımları da derlemde saptanmıştır. Bu anlamlar Tablo 4’te \* ile işaretlenmiştir.

**Tablo 4.** *At-* eyleminin sözlüksel anlam sıklıkları

<i>Anlam</i>	<i>Sıklık</i>	<i>Anlam</i>	<i>Sıklık</i>
Bir şeyi yere doğru bırakmak	430	Örtmek	12
Koymak	114	* Aktarmak	11
Bir cismi bir yöne doğru fırlatmak	88	Götürmek	9



Bir kimsenin ilişkisini kesmek	69	Kullanmaktan vazgeçmek	8
Çıkarmak, dışarı vermek	69	Taşımak	4
Sıkıntı veren bir şeyi kendinden uzaklaştırmak	57	Solmak	4
Kovmak, dışarıya çıkarmak	55	* Savurmak	4
Malı olmaktan çıkarmak	39	Ertelemek	3
Koymak, tıkmak	38	Yüke dayanamamak	2
Rastgele bir kenara koymak	36	Havaya uçmak	2
Kalp, nabız vurmak	32	Yay ve tokmakla ditmek	2
Metinden bazı bölümleri çıkarmak	24	Uzatmak	1
Saçmak, serpmek	17	Değerini eksiltmek	1
Yapışık olduğu yerden çıkmak	13	Sermek	1
Giyilen bir şeyi çıkarmak	12	Basınç / itme ile üstündekini kaldırmak	1
<b>TOPLAM</b>			<b>1158</b>

Tablo 4'te derlemdeki sıklıkları listelenen anlamlardan en sık görülen ilk üç anlamın derlem görünümüleri (1) – (8) arasında örneklenmiştir.

*Bir şeyi yere doğru bırakmak*

(1)	W-QI22C2A-0670-1777	şişe veya ambalaj atan birini görmemiş olanınız var mı?
(2)	S-BEABXO-0346-497	verir misin? Ya Timur atma şunu! Timur kendin vermek istemiyorsan
(3)	W-SA16B2A-1070-2366	Saadet “Tamam ya attım.” Halime eline yapışan saçını silker

*Koymak*

(4)	S-BEABXO-0447-846	öyle bakarım. Ona atamadım. Ha zeytin aldığın göre tuz çok iyi
(5)	W-QI09C2A-0631-2473	Yani kırmızı biberli atmak! Tuz, salça, biraz yemeğe şeker baharat, kurutulmuş
(6)	S-BEABXO-0013-537	süzme bi yoğurt. O atıyosun Onun ekşisi sana yoğurttan yetecek kadar

*Bir cismi bir yöne doğru fırlatmak*

(7)	W-RD36C3A-0351-1939	maçta sahaya giren, atan, küfürlü tezahüratta yabancı madde bulunan ve meşale
(8)	W-NA16B3A-0615-2034	“Alır o taşı şimdi size atarım!” dedim. Eğildim, yerden taş alıyor

Derlemde *at-* eylemi ile kurulan toplam 1503 katkısız eylem yapısı saptanmıştır. Yukarıda da sözü edildiği gibi, *at-* eyleminin katkısız eylem olarak tanımlandığı kullanımlar, eylem ve nesnenin birlikte kullanıldığı, anlambilimsel içeriğinin temel olarak nesne yoluyla anlatılan bir eylemi temsil ettiği ve sözlüksel anlam bakımından eylemin az katkısı olduğu ya da hiç olmadığı örneklerdir. Bu adsılların gerek yalın gerek türemiş olarak sözlüksel eylem karşılığı bulunabileceği gibi (Örn. *adım at-*, *çizik at-*, *kesik at-*, *bakış at-*) Türkçe sözcükler (Örn. *adım at-*, *el at-*) ile Türkçeye ad olarak giren alıntı sözcükler de (Örn. *imza at-*, *gol at-*, *mesaj at-*, *stres at-*, *mail at-*) olabilirler. Derlemde 112 farklı katkısız eylem yapısı bulunmuştur. Bu katkısız eylem yapıları ve derlemdeki sıklıkları Tablo 5'te verilmiştir. 388 görünüm sıklığı ile *adım at-* en sık kullanılan katkısız eylem yapısıdır. Onu 136 görünüm ile *imza at-*, 129 görünüm ile *gol at-*, 90 görünüm ile *göz at-*<sup>2</sup> ve diğerleri izlemektedir. En sık görülen kimi katkısız eylem yapıları da (9) – (21) arasında örneklenmiştir.

**Tablo 5.** *At-* eyleminin katkısız eylem yapısı olarak kullanım sıklıkları

<i>KEY</i>	<i>Sıklık</i>	<i>KEY</i>	<i>Sıklık</i>	<i>KEY</i>	<i>Sıklık</i>
<i>adım at-</i>	388	<i>nutuk at-</i>	10	<i>füze at-</i>	4
<i>imza at-</i>	136	<i>iftira at-</i>	9	<i>şut at-</i>	4
<i>gol at-</i>	129	<i>kurşun at-</i>	9	<i>çağrı at-</i>	3
<i>göz at-</i>	90	<i>suç at-</i>	8	<i>bakış at-</i>	3
<i>temel at-</i>	64	<i>kafa at-</i>	8	<i>fınk at-</i>	3
<i>el at-</i>	55	<i>başlık at-</i>	8	<i>format at-</i>	3
<i>mesaj at-</i>	52	<i>kulaç at-</i>	8	<i>kart at-</i>	3
<i>çığlık at-</i>	48	<i>nara at-</i>	8	<i>nişan at-</i>	3
<i>slogan at-</i>	40	<i>pas at-</i>	8	<i>söz at-</i>	3
<i>kahkaha at-</i>	33	<i>volta at-</i>	8	<i>üçlük at-</i>	3
<i>laf at-</i>	29	<i>demir at-</i>	7	<i>vites at-</i>	3
<i>bomba at-</i>	26	<i>iki tek / duble at-</i>	6	<i>yazı-tura at-</i>	3
<i>tokat at-</i>	20	<i>düğüm at-</i>	6	<i>çalım at-</i>	2
<i>mail at-</i>	19	<i>fark at-</i>	6	<i>çizik at-</i>	2
<i>tur at-</i>	16	<i>göbek at-</i>	6	<i>gülücük at-</i>	2
<i>ok at-</i>	15	<i>manşet at-</i>	6	<i>omuz at-</i>	2
<i>dayak at-</i>	15	<i>yumruk at-</i>	6	<i>öpücük at-</i>	2
<i>hava at-</i>	15	<i>yalan at-</i>	5	<i>kesik at-</i>	2
<i>top at-</i>	15	<i>silah at-</i>	5	<i>parmak at-</i>	2
<i>takla at-</i>	13	<i>boya at-</i>	5		
<i>tekme at-</i>	12	<i>stres at-</i>	4		
<i>boy at-</i>	11	<i>dikiş at-</i>	4	<b><i>TOPLAM</i></b>	<b>1.503</b>

<sup>2</sup> *Göz at-* katkısız eylem yapısının sıklığı tabloda ‘göz ile kısaca bakmak’ anlamında verilmiştir. ‘Göz kırpmak’ anlamında kullanılan *göz at-* deyim olarak değerlendirilmiş ve bu sıklığa dahil edilmemiştir.

(9)	W-QI22C2A-0670-1777	şey yok elimde. Ancak, <i>adımımı</i>	attığımda	hafifçe gömüldüğüm kumun çıkarttığı tozların
(10)	W-YI45F1D-4819-2073	Sully durağında indim. Dışarı <i>adım</i>	atmamla	yağmur başladı, hem de ne
(11)	W-CA16B4A-0734-1051	oradan öteye tek <i>adım</i> bile	atamadı.	Işığı yaksa olmayacaktı. Yakmayınca da
(12)	W-SC40E1B-2878-369	devam ettik. Anlaşmaya da <i>imza</i>	attıktan	birkaç saniye sonra Windows Live
(13)	W-RG37F1B-2934-316	farkında bile değiller. Hatta <i>imza</i>	attığı	metni ilk defa bizim elimizden
(14)	W-KD30D1B-2184-724	ilk yirmi dakikada iki <i>gol</i>	atmışlar.	TV, Mehmet Ali Yılmaz'la Eyüp
(15)	W-OI31D1B-2350-843	Güneş'e de İzmir'de bir <i>gol</i>	attım”	diye konuştu. Trabzonspor'da beş
(16)	W-HG37C4A-0761-794	yıldır ortalama beş gazeteye <i>göz</i>	atmadan	Güne başlamıyorum. Gazetelerden, gittikçe hafifleyerek
(17)	WPH42C3A-0819-56	bir Batılının şu satırlarına <i>göz</i>	atalım	“Anarşik cinayet, siyasi cinayetlerden farklıdır.
(18)	W-KC06A3A-1053-1801	16 Haziran 1946 günü <i>temeli</i>	atılan	Çay fabrikasının 1974 kampanyasına yetiştirilmesi
(19)	S-ACABQq-0422-522	Ereğlimizde bir gemi tersanesinin <i>temel</i>	atma	töreni vardır. Bu tersaneden sonra,
(20)	W-MA16B4A-0126-413	çıkarmıştı. Ardından tiz bir <i>çığlık</i>	atmıştı;	derken bir tane, bir tane
(21)	W-VE09C3A-1051-1444	aşklarını...” “Ayyy, diye bir <i>çığlık</i>	attım	birden, “baksana, beni lafa tuttun,

#### 4. TARTIŞMA

Bu çalışmada, çokanlamlı *at-* eyleminin sözlüksel eylem ve katkısız eylem olarak kullanımları derlem verisi üzerinden belirlenmiş ve hem derlemde en sık kullanılan sözlüksel anlamı hem de Uçar (2009)'daki anlam üretimi testinde anadili konuşucularının ilk akıllarına gelen anlam olarak verdikleri yanıtlardan yola çıkılarak öntip anlamı tanımlanmıştır. Buna göre anlam üretimi testinde ve derlemde öntip anlamlar farklılaşmıştır. Anlam üretimi testinde ‘bir cismi bir yöne doğru fırlatmak’ anlamı (Örn. *taşı atmak*) öntip olarak belirlenmişken, derlemde ‘bir şeyi yere doğru bırakmak’ anlamı (Örn. *çöpü yere atmak*) öntip anlam olarak bulunmuştur. Öntip kavramının farklı görünümlerine paralel olarak,

anadili konuşucularının sezgilerine dayalı bilişsel belirginlik ve derlemdeki görünümüne dayalı sıklık olarak öntip olmak üzere iki tanımın olduğu söylenebilir.

Anlam üretimi testinde *at-* eyleminin sözlüksel anlamlarının en sık üretilen anlamları olarak bulunması bilişsel olarak belirgin anlamın öntip anlam olarak belirlenmesini sağlamaktadır. Anlam üretimi testinde *at-* eyleminin katkısız eylem olarak kullanımları ise en az sıklıkla üretilmiştir (Uçar, 2009). *At-* eyleminin derlemdeki hem sözlüksel hem de katkısız eylem olarak kullanımları incelendiğinde, katkısız eylem olarak kullanımının sözlüksel eylem olarak kullanımından daha sık olduğu görülmektedir. Gilquin (2008)'in de belirttiği gibi, çıkartım testlerinde somut anlamlar en sıklıkla üretilen anlamlardır. Sözlüksel anlamların çıkartım testinde daha sıklıkla üretilmiş olmasının nedeni genel olarak dış dünyadaki somut bir nesnenin devinimi ile ilgili olmasıdır (Mehl, 2021). Başka bir deyişle, sözlüksel anlamların tanımlanması konuşmadaki gerçek dünya konuları ile bağlantılıdır. Ayrıca, çıkartım testi anadili konuşucularının ilk akıllarına gelen anlamı yazmaları nedeniyle seçim tercihlerini göstermektedir. Bu da *at-* eylemi için deneklerin sözlüksel eylem olarak kullanımını seçme eğiliminde oldukları anlamına gelmektedir.

Katkısız eylem yapılarındaki kullanımlar ise somut ya da somut olmayan bağlamlardaki kullanımları ile çok daha değişken bir görünüm sergilemektedir. Bu da derlemde *at-* eyleminin katkısız eylem yapılarında, sözlüksel eylem olarak kullanımlarına göre, daha sık kullanılmasını açıklamaktadır. Elbette, özellikle somut nesnelere devinimini konu alan belli bir metin ya da bağlam içinde eylemin sözlüksel eylem olarak kullanımları konu, bağlam ya da etkileşim gereksinimlerine göre, katkısız eylem olarak kullanımlarından daha sık olma olasılığı bulunmaktadır. Ancak, genel derlem olma özelliği gösteren ve dili temsil eden TUD'da farklı konulardaki farklı metin türlerinden dengeli bir dağılım vardır ve bu da bu çalışmanın bulgularının geçerliliğini göstermektedir.

## 5. SONUÇ

Çıkartım testlerinde bilişsel belirginlik için somut ya da sözlüksel anlamlar en sıklıkla üretilen anlam olma eğilimindeyken, katkısız eylem kullanımları derlem verisinde en sık görülme eğilimindedirler (Gilquin, 2008). Bu çalışmada, çokanlamlı *at-* eyleminin, Uçar (2009)'da, anlam üretimi testi ile elde edilen en sık üretilen anlamları ile derlemde en sık görülen anlamları karşılaştırılmış ve hem anlam üretimi testine hem de derlem görünümüne göre öntip anlamı tanımlanmıştır. Anlam üretimi testi ve derlemde öntip anlamlar farklılaşmış ve bilişsel belirginlik ve sıklığa bağlı olarak öntiplik iki farklı şekilde tanımlanmıştır. Öntiplik kavramı alan yazında pek çok farklı anlamıyla kullanılsa da bunlar aslında aynı kavramın farklı görünüşleridir. Anlam üretimi testinde *at-* eyleminin sözlüksel anlamları en sık üretilen anlamlardır. Bu da bilişsel olarak

belirgin anlamın öntip anlam olarak belirlenmesini sağlamaktadır. Anlam üretimi testinde *at-* eyleminin katkısız eylem olarak kullanımları en az sıklıkla üretilmiştir. *At-* eyleminin derlemdeki hem sözlüksel hem de katkısız eylem olarak kullanımları incelendiğinde, katkısız eylem olarak kullanımının sözlüksel eylem olarak kullanımından daha sık olduğu bulgulanmıştır.

## KAYNAKÇA

- Aksan, Y., Aksan, M., Özel, S. A., Yılmaz, H., Demirhan, U. U., Mersinli, Ü., Bektaş, Y., Altunay, S. (2016). Web Tabanlı Türkçe Ulusal Derlemi (TUD). *XVI. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*, (ss. 723-730).
- Akşehirli, S. (2013). Türkçede *et-* katkısız eyleminin sözlüksel işlevleri. *Turkish Studies*, (8/9), 481-494.
- Arppe, A., Gilquin, G., Glynn, D., Hilpert, M. & Zeschel, A. (2010). Cognitive corpus linguistics: Five points of debate on current theory and methodology. *Corpora* 5(1), 1–27.
- Brugman, C. (2001). Light verbs and polysemy. *Language Sciences*, 23, 551-578.
- Butt, M. (2004). The light verb jungle. G. Aygen, C. Bower & C. Quinn (Yay. haz.) içinde, *Papers from the GSAS/Dudley House Workshop on Light Verbs* (ss. 1-49). Cambridge.
- Durkin, K. & Manning, J. (1989). Polysemy and the subjective lexicon: Semantic relatedness and the salience of intraword Senses. *Journal of Psycholinguistic Research* 18(6), 577-612.
- Geeraerts, D. (1988). Where does prototypicality come from? B. Rudzka-Ostyn (Yay. haz.) içinde, *Topics in Cognitive Linguistics*, (ss. 207–229). John Benjamins.
- Geeraerts, D. (2006). Prospects and problems of prototype theory. D. Geeraerts (Yay. haz.) içinde, *Words and other wonders*, (ss. 3–26). Mouton de Gruyter.
- Geeraerts, D. (2010). *Theories of lexical semantics*. Oxford: Oxford University Press.
- Gilhooly, K. J. & Logie, R. H. (1980a). Age-of-acquisition, imagery, concreteness, familiarity, and ambiguity measures for 1,944 words. *Behavior Research Methods & Instrumentation* 12(4), 395-427.
- Gilhooly, K. J. & Logie, R. H. (1980b). Meaning-dependent ratings of imagery, age of acquisition, familiarity, and concreteness for 387 ambiguous words. *Behavior Research Methods & Instrumentation* 12(4), 428-450.
- Gilquin, G. (2006). The place of prototypicality in corpus linguistics: Causation in the hot seat. S. Gries & A. Stefanowitsch (Yay. haz.) içinde, *Corpora in cognitive linguistics: Corpus-based approaches to syntax and lexis*, (ss. 159–191). Mouton de Gruyter.
- Gilquin, G. (2008). What you think ain't what you get: Highly polysemous verbs in mind and language. J. R. Lapaire, G. Desagulier & J. B. Guignard (Yay. haz.) içinde, *From gram to mind: Grammar as cognition*, (ss.235–255). Presse Universitaires de Bordeaux.
- Glynn, D. (2014). Polysemy and synonymy: Cognitive theory and corpus method. D. Glynn & J. A. Robinson (Yay. haz.) içinde, *Corpus methods for semantics: Quantitative studies in polysemy and synonymy*, (ss. 7–38.). John Benjamins.
- Gries, S. Th. (2006). Corpus-based methods and cognitive semantics: The many senses of to run. S. Gries & A. Stefanowitsch (Yay. haz.) içinde, *Corpora in cognitive linguistics: Corpus-based approaches to syntax and lexis*, (ss. 57–99). Mouton de Gruyter.
- Grober, E. (1976). *Polysemy: Its implications for a psychological model of meaning*. (Yayımlanmamış doktora tezi). John Hopkins Üniversitesi.
- Güncel Türkçe Sözlük (2022). Atmak. 30 Kasım 2021 tarihinde [www.tdk.gov.tr](http://www.tdk.gov.tr)'den indirilmiştir.

- Hanks, P., Urbchat, A. & Gehweiler, E. (2006). German light verb constructions in corpora and dictionaries. *International Journal of Lexicography*, 19 (4), 439-457.
- Heylen, K., Tummers, J. & Geeraerts, D. (2008). Methodological issues in corpus-based Cognitive Linguistics. G. Kristiansen & R. Dirven (Yay. haz.) içinde, *Cognitive sociolinguistics: Language variation, cultural models, social systems*, (ss. 91–128). Mouton de Gruyter.
- Karimi, S. (2013). Introduction. *Lingua*, 135, 1-6.
- Karimi-Doostan, G. (2005). Light verbs and structural case. *Lingua*, 115, 1737-1756.
- Kearns, K. (2002). Light verbs in English. Manuscript, MIT, Cambridge, MA. (available online at <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.132.29&rep=rep1&type=pdf>)
- Kuribayashi, Y. (1997). Complement incorporation and subject to object raising in Turkish. K. İmer & N. E. Uzun (Yay. haz.) içinde, *VIII. Uluslararası Türk dilbilim konferansı bildiri 7-9 Ağustos 1996*, (ss. 89-98). Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Mehl, S. (2021). What we talk about when we talk about corpus frequency: The example of polysemous verbs with light and concrete senses. *Corpus Linguistics and Linguistics Theory*, 17(1), 223-247.
- Nordquist, D. (2004). Comparing elicited data and corpora. M. Achard & S. Kemmer (Yay. haz.) içinde, *Language, culture and mind* (ss.211–224). Stanford: CSLI Publications.
- Ötügen Türkçe Sözlük (2022). Atmak. 30 Kasım 2021 tarihinde <http://www.otukensozluk.com/>'dan indirilmiştir.
- Özbek, A. (2010). On çek- as a light verb: A contrastive view from Japanese. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 6 (1), 1-13.
- Öztürk, B. (2004). Complex predicates in Turkish. G. Aygen, C. Bower & C. Quinn (Yay. haz.) içinde, *Papers from the GSAS/Dudley House Workshop on Light Verbs* (ss.171-192). Cambridge
- Öztürk, B. (2009). Incorporating agents. *Lingua*, 119, 334-358.
- Sinclair, J. (1991). *Corpus, concordance, collocation*. Oxford University Press.
- Uçar, A. (2008). Eylemde çokanlamlılık ve sözlük girdisi olarak katkısız eylemler. Y. Aksan ve M. Aksan (Yay. haz.) içinde, *XXI. Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri* (ss. 137-145). Şafak Matbaası.
- Uçar, A. (2009). *Türkçe eylemlerde çokanlamlılık: Uygunluk kuramı çerçevesinde bir çözümleme*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Uçar, A. (2010) Light verb constructions in Turkish Dictionaries: Are they submeanings of polysemous verbs. *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(1), 1-17.
- Werner, J. & Mukherjee, J. (2012). Highly polysemous verbs in New Englishes: A corpus-based pilot study of Sri Lankan and Indian English. S. Hoffman, P. Rayson & G. Leech (Yay. haz.) içinde, *English corpus linguistics: Looking back, moving forward: Papers from the 30th international conference on English language research on computerized corpora (ICAME 30)*, (ss.249–266). Rodopi.

# KADINA YÖNELİK ŞİDDET VE KADIN CİNAYETLERİ METAFORLARI

**Güner Özcan**

*Mersin Üniversitesi*

gpatihanozcan@mersin.edu.tr

**Özet:** Bu çalışma, üniversite öğrencilerinin kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetleri kavramlarını tanımlamak için hangi metaforları kullandıklarını, TrTenTen12 (Karaaslan & Çelebi: 2019) derleminde bulunan metaforlarla ne ölçüde uyuştuklarını ve bu metaforların ortak özellikleri bakımından hangi kavramsal kategoriler altında gruplandırıldıklarını belirlemeyi amaçlamaktadır. İmgesel ifadeler incelendiğinde katılımcıların anketlerinden elde edilen metaforların derlemde elde edilenlere göre daha yeni ve yaratıcı olduğu görülmektedir. Bununla birlikte hem anketlerde hem de derlemde ortak kullanılan “hastalık” metaforu, Kövecses (2002)’in insan niteliklerinin insan dışı varlıklara atfedildiği UYGUNSUZ DURUMLAR HASTALIKTIR (INAPPROPRIATE CONDITIONS ARE ILLNESSES) kavramsal metaforu altında gruplandırılmaktadır.

**Anahtar sözcükler:** *Metafor, Kadına Yönelik Şiddet, Kadın Cinayetleri*

## 1. GİRİŞ

Diğerleri üzerinde güç ve kontrolü sağlamak veya sürdürmek için uygulanan şiddet; fiziksel şiddet, psikolojik şiddet, cinsel şiddet, yoksun bırakma ve ihmal gibi davranışları içerir. Dünya Sağlık Örgütü’ne (DÖS) göre, bu zorlayıcı davranışlar tek başına veya farklı ortamlarda birleştirilmiş olarak ortaya çıkabilir (2012). Söz konusu kadınlara yönelik şiddet olduğunda sözlü taciz, duygusal veya fiziksel istismar gibi geniş eylem yelpazesinin en sonunda kadın cinayetleri (femicide) kavramı görülmektedir (Birleşmiş Milletler, 1993). Bu

konuda farkındalık yaratmak ve önlemleri uygulamak için kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetleri konuşulmalı, bunun için şiddet ve cinayet kavramlarının dil yoluyla nasıl algılandığı belirlenmelidir. Sadece dilsel bir olgu değil, aynı zamanda düşündüğümüz, söylediğimiz veya yaptığımız her şeyi algıladığımız, dile getirdiğimiz ve yapılandırdığımız zihinsel bir süreç olan metafor kullanımı (Lakoff & Johnson, 1980; Lakoff & Turner, 1989; Kövecses, 2000) bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetleri bağlamında kavramsal metafor kullanımının araştırılması ve incelenmesi için farklı yöntemler birbirleriyle uyumlu olarak kullanılmıştır. Elde edilen metaforların sınıflandırılmasında sıklıkları, deneyimsel temelleri, doğaları ve özellikleri göz önünde bulundurulmuş, kavramsal metaforların temelindeki iki sistem olan Büyük Varoluş Zinciri (Great Chain of Being) ve Olay Yapısı (Event Structure) altında sınıflandırılmaya çalışılmıştır (Lakoff & Johnson, 1980; Lakoff & Turner, 1989; Kövecses, 2002). Nesnelerin metaforik olarak nasıl kavramsallaştırıldığını açıklayan Büyük Varoluş Zinciri'ne göre bu nesnelere aşağıdaki gibi iki farklı versiyonu olan bir hiyerarşiye göre düzenlenmektedir:

1. (Lakoff & Turner, 1989)	2. (Krzyszowski, 1997)
Tanrı	Tanrı
Karmaşık sistemler	İnsan
İnsan	Hayvan
Hayvan	Bitki
Bitki	Cansız varlıklar
Karmaşık fiziksel nesnelere	
Cansız varlıklar	

Bu hiyerarşiye göre yukarı doğru bir eşlemede kaynak etki alanı, hedef etki alanından (İNSANLAR HAYVANLARDIR) daha düşük bir konumda yer alabilirken aşağı doğru bir eşlemede kaynak etki alanı, hedef etki alanından (HAYVANLAR İNSANLARDIR) daha yüksek bir konumda yer alabilir. Lakoff ve Turner (1989) bu sistemi genel insan karakter özelliklerini iyi anlaşılabilir insan dışı nitelikler açısından anlamamıza izin veren; aynı şekilde hayvanların ve nesnelerin doğasının daha az anlaşılabilir yönlerini, daha iyi anlaşılabilir insan özellikleri açısından anlamamızı sağlayan bir araç olarak özetlemektedir. Büyük Varoluş Zinciri'nin bir parçası olarak Kövecses (2002) soyut karmaşık sistemlerin altında yer alan bazı kavramsal metaforları şu şekilde listelemektedir:

ZİHİN BİR MAKİNE DİR (THE MIND IS A MACHINE)  
 EKONOMİK SİSTEMLER BİNALARDIR (ECONOMIC SYSTEMS ARE BUILDINGS)  
 KARİYER BİNALARDIR (CAREERS ARE BUILDINGS)



SOSYAL KURULUŞLAR BİTKİLERDİR (SOCIAL ORGANIZATIONS ARE PLANTS)

İLİŞKİLER BİTKİLERDİR (RELATIONSHIPS ARE PLANTS)

TOPLUM BİR KİŞİDİR (SOCIETY IS A PERSON)

TOPLUM BİR MAKİNE DİR (SOCIETY IS A MACHINE)

ŞİRKET BİR KİŞİDİR (A COMPANY IS A PERSON)

Bu soyut karmaşık sistemler, sistemin işlevi, tutarlılığı, gelişimi ve durumu gibi dört özellik ile ortaya çıkmakta ve MAKİNE, BİNA, BİTKİ ve İNSAN BEDENİ olmak üzere dört ana kaynak alanını ortaya çıkarmaktadır.

İkinci sistem olan Olay Yapısı Metaforu, olayların ve durum değişikliklerinin nasıl kavramsallaştırıldığını açıklamakta ve durum değişikliği, değişikliklerin nedenleri, eylem, eylemin amacı gibi hedef alanın çeşitli yönlerini içermektedir. Lakoff & Turner (1989) bu eşlemeleri içeren metafor sistemini şu şekilde göstermektedir:

DURUMLAR KONUMLARDIR (STATES ARE LOCATIONS)

DEĞİŞİKLİKLER HAREKETLERDİR (CHANGES ARE MOVEMENTS)

NEDENLER KUVVETLERDİR (CAUSES ARE FORCES)

EYLEM KENDİNDEN HAREKETLİ DEVİNİMLERDİR (ACTION IS SELF-PROPELLED MOTION)

AMAÇLAR HEDEFLERDİR (PURPOSES ARE DESTINATIONS)

ARAÇLAR YOLLARDIR (MEANS ARE PATHS)

ZORLUKLAR ENGELLERDİR (DIFFICULTIES ARE IMPEDIMENTS)

En temel olanlara örnek verilecek olursa Olay Yapısı metaforundaki gerekliliklerden bahsetmek gerekmektedir. Örneğin, DEĞİŞİM HAREKETTİR olay yapısına sahip bir metaforun gereği DEĞİŞİM ÜZERİNDEKİ KONTROL EKSİKLİĞİ, HAREKET ÜZERİNDEKİ KONTROL EKSİKLİĞİDİR. Bu tür gereklilikler “felakete sürüklenmek” gibi bir metaforik ifadenin doğru ve net bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır (Lakoff & Turner, 1989).

Metafor araştırmalarında derlemeler kullanılırken kavramsal eşlemelerle ilgili dilsel ifadeleri çıkarmak için birçok yöntemden yararlanılabilir. Bütüncü okunurken karşılaşılan tüm metaforların çıkarılmasına yönelik elle aratma, kaynak alan ve hedef alan sözcüklerinin aratılması ve metafor belirleyicilerinin aratılması bu yöntemlerden bazılarıdır. Derlemden elde edilen kavramsal eşlemelerde bu yöntemlerin birlikte kullanılması ile metaforlar hakkında geleneksel, yapısal, metinsel ve bağlamsal özelliklere ulaşılabilir (Stefanowitsch, 2006).

## 2. YÖNTEM

### 2.1. VERİ TABANI

Çalışmanın örneklemini Mersin Üniversitesi'nde farklı fakültelerde öğrenim gören 150 öğrenci oluşturmaktadır. Katılımcılara yanıtlarının gizliliği konusunda güvence verildi ve bilgilendirilmiş sözlü onamları alındı. Veri, “kadına yönelik şiddet ... gibidir çünkü ...” ve “kadın cinayetleri ... gibidir çünkü ...” cümle tamamlama yöntemiyle toplanmıştır. Katılımcılara metaforla ilgili bilgi verildikten sonra, cümle tamamlama kağıdına isimlerini yazmadan anketi doldurmaları istenmiştir. Kendi ürettikleri metaforlar için açıklamalar yapmaya teşvik edilerek örtük inançlarını açık hale getirmeleri beklenmiştir. Metafor çözümlemeleri yapılırken katılımcılardan elde edilen anket sonuçları metafor yüzdelerine de ulaşabilmek için IBM SPSS Statistics 22.0'a girilmiş, elde edilen metaforların profesyonel bir bakış açısıyla değerlendirilmesi için üniversitede görev yapan 25 eğitmenen yardım alınmıştır.

Şiddet ve cinayet metaforlarının daha sistematik bir şekilde araştırılması ve karşılaştırılması amacıyla Karaaslan ve Çelebi (2019) tarafından geliştirilen ve Sketch Engine dijital platformunda (TrTenTen12) yer alan, kadına yönelik şiddetle ilgili internet haber içeriğinden oluşan derlem (Purple) ve 45 gün boyunca dört farklı gazeteden toplanan gazete haber metinlerinden oluşan derlem kullanılmıştır.

### 2.2. VERİ ANALİZİ

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetleri kavramlarını tanımlamak için hangi metaforları kullandıkları, 768,218 sözcükten oluşan TrTenTen12 (Karaaslan & Çelebi, 2019) derleminde bulunan metaforlarla ne ölçüde uyuştukları ve bu metaforların ortak özellikleri bakımından hangi kavramsal kategoriler altında gruplandırıldıkları incelenmiştir. Derlemdeki her metafor kapsamlı bir şekilde tanımlanmamış bunun yerine kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetiyle ilgili kavramsal metaforlar için öne çıkan belirli anahtar sözcükler aratılmıştır. Bu derlemdeki ve katılımcıların kullandığı metaforların çözümlenmesi, aynı şiddet ve kadın cinayeti gerçekliğinin farklı bağlamlarda nasıl kavramsallaştırıldığına görülmesine olanak sağlamaktadır.

## 3. BULGULAR

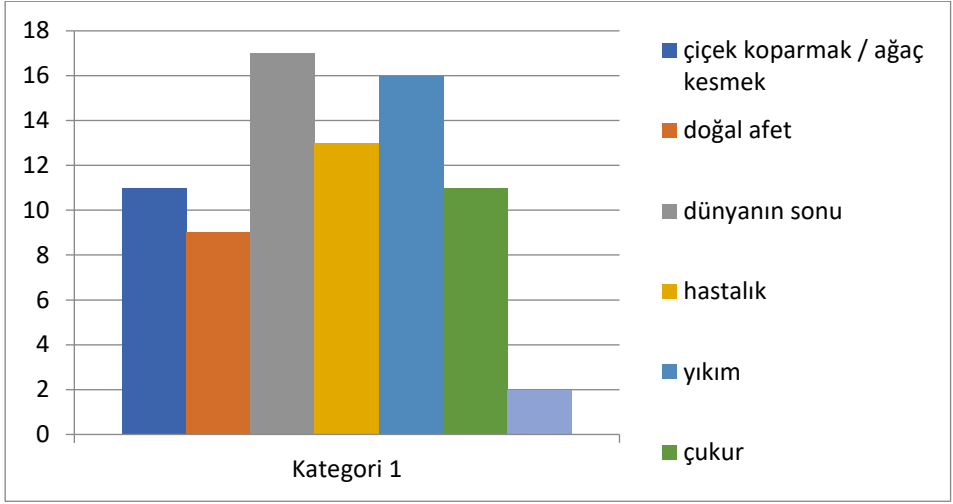
Metafor kullanımı, aralarında algılanan benzerlikler temelinde genellikle öznel, soyut ve karmaşık deneyimler hakkında daha somut ve basit bir şekilde konuşmayı ve düşünmeyi sağlamaktadır (Semino, 2008). Kövecses'e göre hastalık, ölüm ve her ikisiyle ilişkilendirilen duygular sıklıkla imgesel olarak ifade edilmektedir (2002). Bu bağlamda bu çalışmada katılımcılar tarafından en sık kullanılan “KADINA YÖNELİK ŞİDDET HASTALIKTIR” metaforu derlemde hastalığın yayılması ile; “DOĞAL AFET” benzetmesi fiziksel güç ile;

“DÜNYANIN SONU” geleceğin temel taşının yıkılması ve yok olması ile ilişkilendirilmiştir. Tablo 1’de katılımcıların anketlerinden elde edilen metaforlar kullanım yüzdelerine göre verilmiştir. Aynı metaforlar derlemedeki örneklerle desteklenmekte, bu imgesel ifadelerin altında yatan gerekçeler gösterilmektedir.

**Tablo 1.** Kadına Yönelik Şiddet Metaforları için Anahtar Sözcükler

<i>Anahtar Sözcük</i>	<i>Geçerli Yüzde</i>	<i>Açıklama</i>
<i>Hastalık</i>	6,1	<i>Önlem alınmadığı zaman çok çabuk yayılır.</i>
<i>Doğal afet</i>	5,2	<i>Fiziksel kuvvetlerin üstün gelip insanlığın ölmesidir.</i>
<i>Dünyanın sonu</i>	4,3	<i>Kadınlar toplumun ve geleceğin temel taşıdır.</i>
<i>Çiçek koparmak</i>	4,3	<i>Şiddet gören kadın bir çiçek gibi yavaş yavaş ve içten içe ölür.</i>
<i>Yıkım</i>	2,6	<i>Ailenin temel taşına zarar verir; toplum yapısını bozar.</i>
<i>Kirlilik</i>	2,6	<i>Bu durum arttıkça çevrede olduğu gibi güzel olan her şeyi yavaş yavaş bitirir.</i>
<i>Bağımlılık</i>	1,7	<i>Bir kere yapıldığı zaman devamı mutlaka gelir.</i>

Elde edilen metaforların eğitmen görüşleriyle desteklendiği Grafik 1’de ise kadına yönelik şiddetin en çok “DÜNYANIN SONU” metaforu ile ilişkilendirildiği ve eğitmenlerin, aynı olguyu anket katılımcılarından farklı bir şekilde kavramsallaştırdığı görülmektedir.



**Grafik 1.** Kadına Yönelik Şiddet Metaforlarıyla İlgili Eğitimcilerin Görüşleri

Hem anket katılımcıları hem de eğitimcilerin görüşleriyle desteklenen “HASTALIK” metaforunda derlemdeki örneklere göre hastalık karşıt tarafta olan, bu hastalıktan kurtulamamak ise sosyal bir yenilgi olarak ifade edilmektedir. Bununla birlikte aşağıdaki derlemden elde edilen örneklerde de görüldüğü gibi kadına yönelik şiddetin kanser ve tümör gibi amansız ya da virüs gibi bulaşıcı olduğu vurgulanmaktadır.

**Tablo 2.** Derlemden Elde Edilen Kadına Yönelik Şiddet Metaforları

(1)

*şiddeti önleyemezseniz, bu konu medya tarafından da -özellikle yorumcular tarafından- yanlış aksettirildiğinde, bir bakıyorsunuz bulaşıcı hastalık gibi şiddet kültürü, şiddet duygusu yayılıyor ve bizdeki işte o 500 kişi ölüyor.*

(2)

*Şiddet bulaşıcı ve aman vermez bir hastalıktır, çünkü şiddete maruz kalan kişi bir süre sonra şiddet uygulayıcısına dönüşür.*

(3)

*Umut Vakfı olarak sokakta, evde, işte, okulda, kısacası her yerde, her ortamda kadına yapılan psikolojik, fiziksel, cinsel, ekonomik şiddeti kınıyoruz ve içinde bulunduğumuz yıl kadın cinayetlerinin, şiddetin azalmasını diliyoruz... </s><s> Biliyoruz ki, şiddet toplumsal bir hastalık, sadece kadınlar değil toplumun hemen her kesiminde insanlar her gün evden, işyerine, sokaktan, toplu taşıma araçlarına, okullardan yurtlara farklı boyutlarda şiddete maruz kalıyor ve şiddet şiddeti doğuruyor...*

(4)

*Çünkü, kadın, yani anne topraktır. </s><s> Ürün bu toprakta yetişir. </s><s> Ürünün sağlıklı yetişmesi, verimli olması, kaliteli olması bu toprağın da kalitesine bağlıdır. </s><s> Toprağa zarar verilirse, kötülük*

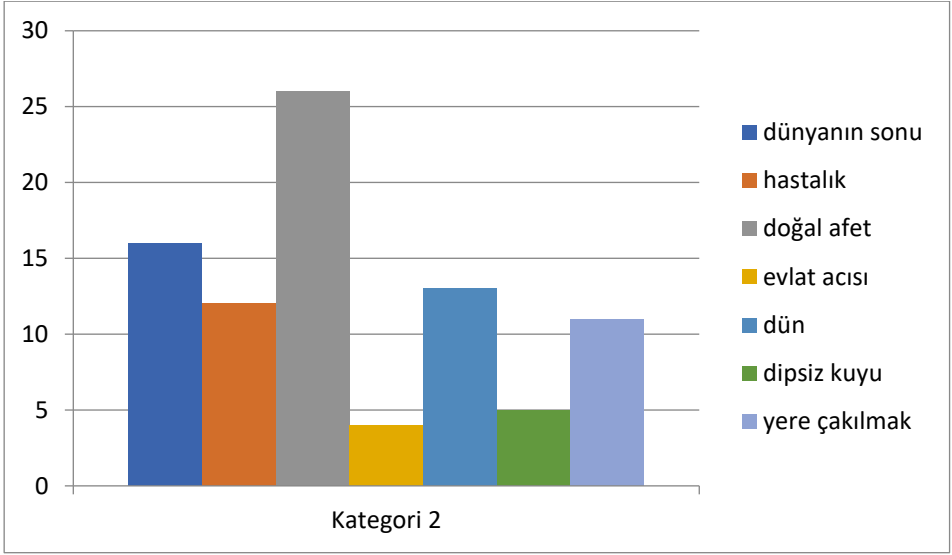
*tohumları ekilirse, yok edilirse; bu kötülük habis bir ur gibi her tarafı saracaktır.*

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi kadına yönelik şiddet bulaşıcı bir hastalıktır metaforu ile insan özelliklerinin insan dışı varlıklara atfedildiği “UYGUNSUZ DURUMLAR HASTALIKTIR” (INAPPROPRIATE CONDITIONS ARE ILLNESS) (Kövecses, 2002) kavramsal metaforuna ulaşılabilir. “DOĞAL AFET” metaforu hem şiddet hem de cinayet kavramlarıyla yakın sıklıkta kullanılmakla birlikte eğitimcilerin görüşüne göre daha çok cinayetle ilgilidir. Bu durumda Kövecses’in (2002) metaforik eşlemesinden uyarlanan “CİNAYET DOĞAL AFETTİR” (MURDER IS A NATURAL FORCE) kavramsal metaforuna göre kaynak alanda güce direnme yetisi olmayan, hedef alanda ölümü kontrol edemeyen; kaynak alanda fiziksel acizlik, hedef alanda duygusal pasifliğe gönderimde bulunmaktadır. Katılımcıların değerlendirmelerine göre doğal afetler deprem, sel, çığ gibi kişiyi bir başka duruma iten olaylardır ve kişi üzerinde gerçekleşen şeyde kişinin kendisinin kontrolü yoktur. Böylece bu afetlere maruz kalanlar kılıcı değil, pasif olan kurbanlardır.

**Tablo 3.** Kadın Cinayetleri Metaforları için Anahtar Sözcükler

<i>Anahtar Sözcük</i>	<i>Geçerli yüzde</i>	<i>Açıklama</i>
<i>Dünyanın sonu</i>	20,9	<i>Dünyayı düzene sokan kadınlardır.</i>
<i>Çiçek koparmak / Ağaç kesmek</i>	12,2	<i>Ağaçlar oksijen için ne kadar önemliyse kadın da bu hayatta o kadar önemlidir.</i>
<i>Hastalık</i>	7,8	<i>Durdurulmazsa daha kötü sonuçlara yol açacaktır.</i>
<i>Doğal afet</i>	6,1	<i>Yakınındaki her şeyi kendisiyle birlikte sürer, yıkar, götürür.</i>
<i>Hapishane</i>	2,6	<i>Kadının özgürlüğünü ve yaşamını bitirir.</i>
<i>Evlad acısı</i>	1,7	<i>Her kadın çocuğu olmasa bile annedir; insanoğlunun anasıdır.</i>
<i>Hırsızlık</i>	1,7	<i>Savunmasız olunan, beklenmeyen bir durumda hayatının elinden alınmasıdır.</i>

Cinayet kavramı söz konusu olduğunda “DÜNYANIN SONU” eğitmenlerin görüşünün aksine anket katılımcıları arasında en çok kullanılan metafor olmuştur. Bu metafor ile başlangıç ve bitiş noktası ile aynı zamanda hareket içeren bir devinim şemasına gönderimde bulunulabilir. Bu durumda bir yönüyle “YAŞAM BİR YOLCULUKTUR” (LIFE IS A JOURNEY) kavramsal metaforuyla açıklanabilir. Bu imge şeması temelinde cinayet ile yaşamı sonlandırılan kadının ölümü dünyanın sonu olarak kavramsallaştırılabilir.



**Grafik 2.** Kadın Cinayetleri Metaforlarıyla İlgili Eğitmenlerin Görüşleri

Anket katılımcıları arasında en sık kullanılan ikinci cinayet metaforu çiçek koparmak ve ağaç kesmek eğitmenlerin görüşü ile desteklenmemiş, derlemede de herhangi bir örneğine rastlanmamıştır. Bununla birlikte kadınlar çiçektir, bu çiçeğin bir parçası kadının da bir parçasıdır eşlemesiyle geleneksel kavramsal metaforlardan biri olan “İNSANLAR BİTKİLERDİR” (PEOPLE ARE PLANTS) (Lakoff & Turner, 1989) metaforuna ulaşılabilir. Cinayet bağlamında ise büyümenin engellenmesi, ölümle sonuçlanan ağacın kesilmesi ya da çiçeklerin koparılması ile kavramsallaştırılabilir.

**Tablo 4.** Kadın Cinayetleri Bağlamında Derlemeden Elde Edilen YIKIM Metaforu

(5)

*Türkiye dışındaki dünyada olup biten olaylarda da eğer 5-6 ceset, kitlesel ölümler, yıkımlar yoksa bunlar önemli görünmüyor.*

(6)

*Şiddetin hayatlarımızda yol açtığı yıkımın farkına varmalarını ve barışçıl bir yaşam, barışçıl bir dünya için kendi etki alanlarında neler yapabileceklerini düşündürmeye çalışmaktı.*

Şiddetle ilişkilendirilen ve eğitimcilerin görüşüyle desteklenen bir diğer metafor “YIKIM” örnekleri derlemde de görülmekte, bu örneklerle uyumlu olarak katılımcılar cinayeti de ev yıkmak / bina yıkmak olarak kavramsallaştırmaktadır. Bu bağlamda “KİŞİ BİNADIR” (PERSON IS A BUILDING) kavramsal metaforuyla da kadın ev olarak, bu eve zarar vermek de kadının ölümü olarak ifade edilmiştir.

Çalışmanın geri kalanında katılımcılar tarafından kullanılan bazı metaforlara yer verilmiştir. Katılımcılardan bazıları kadınları kuşlara benzetmekte, “İNSAN HAYVANDIR” (PEOPLE ARE ANIMALS) (Kövecses, 2002) kavramsal metaforuyla kadın hedef alanda, kuş kaynak alanda büyük varoluş zincirindeki hiyerarşi altında yer almaktadır. “Yuvayı dişi kuş yapar” deyiminde olduğu gibi kadınlar yuvayı inşa etme becerisi olan kuş, kadına yönelik şiddet ise bu kuşun kendi yuvasında çaresiz bırakılmasıdır. Bunun yanı sıra geleneksel olmayan metafor örneklerine yine anketlerde rastlanmakta, “kadına yönelik şiddet cehennem ateşi gibidir” benzetmesi ile temel deneyimlerimiz ile algıladığımız, gerçek dünyada kişiyi çevreleyen sıcaklığın derecesini imgesel olarak ısıyla ilişkilendirilen ateş kaynak alanında, bu eylemin yok edici ve zarar verici özellikleri ile olumsuz olarak kavramsallaştırılmasına neden olmaktadır. Derlemdeki şiddet metaforlarıyla ilgili eşdizim sözcüklere bakıldığında savaşmak eyleminin karşı sözcüğü ile kullanılması şiddetin olumsuz değerlendirilen sosyal tehditler olarak yorumlanmasına neden olmaktadır.

**Tablo 5. Derlemden Elde Edilen Diğer Metaforlar**

---

(7)

*Tamamen sağlığına kavuşacağı günü bekleyen Soydan'ın yeni amacı ise, mağdur kadınlarla birlikte şiddete karşı savaşmak...*

---

(8)

*Platformu'nun üyeleriyle bir araya geldi ve Türkiye'nin kanayan yarası kadın cinayetlerini konuştu.*

---

(9)

*Ama fiziksel şiddet dışında kalan şiddet ve baskı yöntemleri en az fiziksel şiddet kadar kısa ve uzun vadeli çok olumsuz izler bırakır.*

---

Bunun yanı sıra hem cinayet hem de şiddet için kullanılan yara, sürekli kanamak ve iz bırakmak anlamlarında şiddetli etkileri olan ve uzun süre çözülemeyen sorunlar olarak yorumlanabilir.

Son olarak anket sonuçlarıyla uyumlu olarak kadına yönelik şiddet, ülkenin çöküşü / geminin batması / yere çakılmak gibidir metaforları için yönelimsel metaforlara gönderimde bulunulabilir. Yer değişimi içeren bir hareket söz konusu olmakla birlikte bu değişim yön olarak yukarı-aşağı yönelimsel metaforu altında yorumlanabilir. Bu açıdan “ERDEM YUKARIDA” (VIRTUE IS UP) ve “ERDEMSİZLİK AŞAĞIDA” (LACK OF VIRTUE IS DOWN)

(Lakoff & Johnson, 1980) kavramsal metaforları ile şiddetin erdem sahibi olmayan kişiler tarafından gerçekleştirilen bir eylem olduğu şeklinde yorumlanabilir.

#### 4. TARTIŞMA

Bu konuda farkındalık yaratmak, bireyleri eğitmek, onları geliştirmek veya gerekli önlemleri uygulamaya sokmak için kadına yönelik şiddetin ve kadın cinayetlerinin dile getirilmesi gerekmektedir. Bunun için; öncelikle şiddet ve cinayet kavramlarının dil aracılığıyla nasıl algılandığı belirlenmelidir. Buna göre, bu çalışmayla da uyumlu olarak, bu kamusal sorunun öznel deneyim, duygu ve hayal gücüne dayanan metafor kullanımları gibi yaratıcı ve ilgi çekici yollarla nasıl ifade edildiğini belirlemek kadın, şiddet ve cinayet gibi kavramların bilişsel düzlemde nasıl işlendiğini görmek açısından yararlı olabilir.

#### 5. SONUÇ

Metaforlar hem kişisel hem de ortak deneyim ve yorumlama becerilerine dayalı temelde yatan kavramsal bilginin dilbilimsel temsili olarak düşünülmektedir. Alanlar arası eşleşme ve örtüşme setleri göz önüne alındığında, hedef alanın bilgisi, kaynak açısından hedef alanı anlamak ve gerekçelendirmek için kullanılmaktadır. Son zamanlarda yapılan birçok çalışma metafor kullanımının türe, bağlama ve söylemin gerçekleştiği topluma göre değiştiğini ve bunun da hem kuramsal hem de kullanımsal etkilerinin olduğunu göstermektedir (Fernandez-Duque & Johnson, 1999; Ruiz de Mendoza & Ota, 2002; Coulson, 2006). Bu tür değişkenler söylem şiddet ve cinayet gibi daha hassas konuları içerdiğinde ve belirli metaforların seçimi tartışmalı olduğunda daha önemli hale gelmektedir. Bu çalışmada elde edilen kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetleri metaforlarının “dövme, öldürme, yıkma” gibi ortak bir karşıt temaya sahip “koruma, kurtarma, mücadele” gibi daha geniş bir kavramsal modelin parçası olduğu görülmektedir. “Hastalık, yıkım, doğal afet, çiçek koparmak, dünyanın sonu, yara” olarak kavramsallaştırılan şiddet ve cinayet imgesel olarak sosyal ve duygusal yaşamın bir parçası olarak başkalarını kontrol etmenin bir yolu, yıkıcı etkilere sahip, çaresizliğin ve zayıflığın bir sonucu olarak psikolojik ve fiziksel etkileri olan olgular olarak ortaya çıkmaktadır.

#### KAYNAKÇA

- Coulson, S. (2006). Metaphor and conceptual blending. *Encyclopaedia of Language and Linguistics*, 7, 32-39.
- Fernandez-Duque, D. & Johnson, M. L. (1999). Attention metaphor: How metaphors guide the cognitive psychology of attention. *Cognitive Science*, 23(1), 83-116.



- Karaaslan, H. & Çelebi, H. (2019). TrTenTen12 corpus. Erişim adresi: <https://app.sketchengine.eu/>
- Kövecses, Z. (2000). *Metaphor and emotion: Language, culture, and body in human feeling*. Cambridge University Press.
- Kövecses, Z. (2002). *Metaphor: A practical introduction*. Oxford University Press.
- Krzeszowski, T. (1997). *Angels and devils in hell*. Wydawnictwo Energeia.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. University of Chicago Press.
- Lakoff, G. & Turner, M. (1989). *More than cool reason: A field guide to poetic metaphor*. University of Chicago Press.
- Ruiz de Mendoza Ibáñez, F. J. & Otal, J. L. (2002). *Metonymy, grammar, and communication*. Comares.
- Semino, E. (2008). *Metaphor in discourse*. Cambridge University Press.
- Stefanowitsch, A. (2006). Corpus-based approaches to metaphor and metonymy. A. Stefanowitsch & S. T. Gries (Yay. haz.), *Corpus-Based Approaches to Metaphor and Metonymy*, içinde (ss. 64-105). Mouton de Gruyter.
- United Nations. (1993). Declaration on the elimination of violence against women. UN.
- World Health Organization (WHO). (2012). <https://who.int/>



## DERLEM İŞLEME ARAÇLARININ ÇEVİRİBİLİMDE KULLANIMI ÜZERİNE

**Umut Ufuk Demirhan**

*Toros Üniversitesi*

umutufuk@gmail.com

**Özet:** Ticaret, ekonomi, teknoloji, hukuk ve siyaset gibi alanlarda artan etkileşimin doğal bir sonucu olarak çeviribilim alanında da detaylı sorun saptamalarının yapılması ve farklı çözüm yolu arayışları gerekmektedir. Bu bağlamda, hedef ve kaynak dilde üretilen metinlerin dil yapısı, deyimlerin, çoksözcüklü birimlerin çevirisi, özellikle İngilizcenin etkisiyle ortaya çıkan ve ilgili alanda kullanılmaya başlayan yeni terimlerin hedef ve kaynak dildeki çevirisi ve çokanlamlılık durumu çevirmenlerin önem vermesi gereken temel konular olarak özetlenebilir.

Yazın metinlerinde anlatımı zenginleştirmek ve estetiğe ilişkin nitelikleri arttırmak için sözcük kullanımındaki çeşitlilikler olağan olarak karşılanırken teknik metin çevirilerinde aynı terimin hem sözcük boyutunda hem de çoksözcüklü birimler boyutunda tutarlı bir şekilde kullanılması gerekmektedir.

Bu çalışmada, çeviri süreçlerinde belirli bir teknik metin türüne özgü sözvarlığının oluşturulması ve güncellenmesi adına derlem dilbilim yöntem ve ilkelerine uygun olarak derlem işleme araçlarının çeviribilimdeki kullanılabilirliğine ilişkin öneriler getirilecektir. Bu bağlamda, derlemi merkeze alan bir yaklaşımla AntConc (Anthony, 2020) uygulaması üzerinden terim bankalarının oluşturulması için sözcük ve çoksözcüklü birimler özelinde derlem işleme araçlarının çeviribilimde kullanılabilirliği üzerine öneriler paylaşılacaktır.

**Anahtar sözcükler:** *Derlem dilbilim, terim, terim bankası, terim sözlüğü, çeviribilim*

## 1. GİRİŞ

1960'lı yıllar derlem dilbilim için olduğu kadar çeviribilim açısından da önemli bir dönüm noktasına işaret etmektedir. Derlem dilbilim açısından ele alındığında sayısallaştırılmaya başlayan dil verisine dayanan derlemelerin oluşturulması ve veri işleme süreçleri göze çarpan temel noktalar olarak düşünülebilir. Çeviribilim açısından değerlendirildiğinde ise bu dönem araştırmacıların dilbilim gibi diğer çalışma alanlarıyla çeviribilimi ilişkilendirmeye başladığı dönemler olarak değerlendirilebilir (Nida, 1964).

Çeviribilimde öncül yaklaşımlar bir mesajın bir dilden başka bir dile aktarılması veya iletilmesi sürecinde yer alan temel parametreleri gösteren bir çerçeve sağlama girişimi üzerine inşa edilmiştir (Kasperek, 1983, s. 83).

Çevirmenin yaratıcılığı, hedef dilde üretilen metnin kalitesiyle ilgili olarak önemli bir rol oynamaktadır. Genellikle kaynak ve hedef dil arasındaki bağı kurabilmek adına bir takım yaratıcı teknikler kullanması ve doğru seçimlerin yapılması gerekir. Okur tarafında ortaya çıkabilecek yanlış anlaşılmalara önlemek adına teknik metinleri çevirirken terim kullanımındaki tutarlılığı korumak son derece önemlidir (Sim ve Pop, 2012, s.156).

Yazın metinleri bağlamında değerlendirildiğinde ise estetiksel olarak niteliği arttırmak ve okuru sıkıkmamak adına çevirmenin tekrardan kaçınmak için eşanlamlı sözcükleri kullanma esnekliğine sahip olduğu düşünülebilir. Çalışmanın bir sonraki bölümünde çeviribilim ile ilişkili temel kavramlar İngilizce ve Türkçe sözlükler özelinde değerlendirilecek, İngilizcenin ve Türkçenin sözvarlığına giriş dönemleriyle ilgili bilgilendirmeler paylaşılacaktır.

## 2. BİR SÖZLÜK MADDESİ OLARAK *TERCÜME*, *MÜTERCİM*, *TERCÜMAN*, *ÇEVİRMEK*, *ÇEVİRİ* VE *ÇEVİRMEN*

*Tercüme*, *mütercim*, *tercüman*, *çevirmek*, *çeviri* ve *çevirmen* sözcüklerinin İngilizce ve Türkçedeki tarihsel yolculuğunda ortaklıkları görmek olasıdır. İngilizceye on bir ve on altıncı yüzyıl aralıklarında Latince'den giren ve yapılan eyleme yönelik gönderimde bulunan 'translate' sözcüğünün ilk anlam tanımı *sözcüklerin ya da metnin anlamını bir başka dilde ifade etmek* anlamını taşımaktadır.

**translate** (Oxford English Dictionary, 2022)

verb

1 express the sense of (words or text) in another language:

2 move from one place or condition to another:

3 Physics cause (a body) to move so that all its parts travel in the same direction, without rotation or change of shape.

– ORIGIN Middle English: from Latin *translat-* 'carried across', past participle of *transfere* (see *transfer*).

Öte yandan, 'translate' sözcüğünün adlaşmış biçimi olan 'translation' sözcüğünün

ise yine aynı zaman diliminde İngilizcenin sözvarlığına girdiği ve ilk anlam tanımında *sözcükleri ya da metni bir dilden diğerine çevirme süreci* olduğu bilgisi bulunmaktadır.

**translation** (Oxford English Dictionary, 2022)

noun [mass noun]

1 the process of translating words or text from one language into another:

2 formal or technical the process of moving something from one place to another:

– ORIGIN Middle English: from Old French, or from Latin *translatio*(n-), from *translat-* ‘carried across’ (see *translate*).

Sözcüklerin Türkçedeki tarihsel serüveni ise on dördüncü ve on beşinci yüzyıllarda başlamaktadır. Genellikle *etmek* ve *yapmak* eylemleriyle bir bileşik oluşturan ve yapılan eyleme yönelik gönderimde bulunan Arapça kökenli *tercüme* sözcüğünün ilk kanıtıyla 1400’lü yıllarda karşılaşılmaktadır.

**tercüme** (Nişanyan Sözlük, 2022)

Arapça *trcm* kökünden gelen *tarcoma(t)* veya *tarcoma(t)* “çeviri” sözcüğünden alıntıdır. Bu sözcük Aramice/Süryanice *trgüm* “aynı anlamda, Tevrat’ın Aramice meal ve tefsirlerine verilen ad” sözcüğünden alıntıdır.

Tarihçe

[Ahmed b. Kadı-i Manyas, *Gülistan tercümesi*, 1429]

sekiz bābını türki’ye *tercüme* kılup tamām itdim

Bir başka boyutuyla, tercüme işini yapan kişiye verilen ve *tercüme eden* anlamını taşıyan *mütercim* sözcüğünün de benzer biçimde 1400’lü yıllarda sözvarlığımıza girdiğini söylemek olasıdır.

**mütercim** (Nişanyan Sözlük, 2022)

Arapça *trcm* kökünden gelen *mutarcim* “tercüme eden” sözcüğünden alıntıdır. Bu sözcük Arapça *tarcoma(t)* “başka dile çevirme” sözcüğünün mufa’lil vezninde murabba (dörtlü) fiil kökü etken fiil sıfatıdır.

Tarihçe

[Mercimek Ahmed, *Kâbusname terc.*, 1432]

~ Ar *mutarcim* [#trcm mufa’lil q. fa.] *tercüme eden* < Ar *tarcoma(t)* başka dile çevirme

Günümüz Türkçesinde de yer alan ve *mütercim* sözcüğü ile yakın anlamlı olarak kullanılan bir diğer sözcük ise *tercüman* sözcüğüdür. Bu bağlamda *tercüman* sözcüğünün sözvarlığımıza 1300’lü yıllarda girdiğini söylenebilir.

**tercüman** (Nişanyan Sözlük, 2022)

[Gülşehri, *Mantiku’t-Tayr*, 1317]

olmaya Gülşehrîden yeg *tercüman*

~ Ar *tarcumān* ترجمان [#trcm] çevirmen ~ Aram *tarḡamānā* תרגמנא a.a. ~ Akad *tarḡumannu* a.a. < Akad *raḡāmu* çağırarak, söz söylemek, dava etmek

Sıklıkla kullanılan diğer sözcükler olan *çevirmek*, *çevirmen* ve *çeviri* sözcüklerinin ise sözvarlığımıza Cumhuriyet dönemiyle birlikte girdiğini söylemek olasıdır. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük (TDK-TS) üzerinde ilgili

sözcüklerin sözvarlığıımıza giriş tarihleri 1930'lu yıllara denk gelmektedir. Bu bağlamda, *çevirmek* sözcüğünün eyleme ilişkin gönderimde bulunan, *çevirmen* sözcüğünün *mütercim* sözcüğüyle eş anlamlı bir şekilde eylemi gerçekleştiren kişiye yönelik bir tanıma sahip olduğunu düşünmek olasıdır. *Çeviri* sözcüğü ise TDK-TS üzerinde yapılan eylemin sonucunda ortaya çıkan *ürüne* yönelik bir karşılığa sahiptir.

**çevir|mek** (Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, 2022)  
YTü: **çeviri** [TDK, Türkçe Sözlük, 2. Baskı, 1955]

**çevirmen** (Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, 2022)  
YTü: "**mütercim**" [Cumhuriyet - gazete, 1935]

**çeviri** (Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, 2022)  
1. isim Bir dilden başka bir dile aktarma, çevirme, tercüme:  
"Var olanla her çeşit işlemi bu çevirilerle yürütebiliriz." - Nermi Uygur  
2. isim Bir dilden başka bir dile çevrilmiş **yazı** veya **kitap**, **tercüme**:  
"Düşüncelerimi sormak üzere bu çevirileri parça parça İstanbul'a yollamıştı." - Tarık Buğra

Yukarıda anılan sözlük tanımlarına ek olarak, daha teknik bir açıklamayla, Byrne (2010, s. 26) *çeviri* sürecini 'diller-arası teknik iletişim' şeklinde tanımlar. Bu bağlamda, sözü edilen teknik iletişim sürecinin hedef metnin amaçlarına bağlı olarak 'yeniden mühendislik' ile inşa edilmesini kapsadığını öne sürer.

Puchała (2011) tarafından da belirtildiği gibi çeviri orijinal eserde yer alan sözcüklerin sözlüksel karşılıklarıyla bir araya getirilmesinden ve günümüz teknolojileriyle otomatikleştirilebilecek bir süreç olmaktan çok, geniş, karmaşık ve çok yönlü bir olgu olarak karşımıza çıkar. Bu bağlamda, metin türünü göz önünde bulundurarak ifadelerin ustaca bir araya getirilmesini ve dikkatli bir şekilde seçilmesini içerir.

Bir başka ifadeyle, çevirmenin yaratıcılığı hedef dilde üretilen metnin kalitesini belirlemede oldukça önemli bir etken olarak karşımıza çıkarken sözcük seçimine özen gösterilmesini, teknik metinlerde terimlerin yazın metninin çevirisinden farklı olarak tutarlı bir biçimde kullanılmasını, hedef ve kaynak dilin temel özelliklerinin bilinmesini de zorunlu kılar.

Ortaya çıkan temel sorunlar bağlamında değerlendirildiğinde ise kaynak ya da hedef dilin yapısına ilişkin bilgi eksiklikleri, sözcük seçimi (terim kullanımı), deyim ve çoksözcüklü birimlerin çevirisi, kaynak ya da hedef dilde yer almayan sözcükler, sözcüklerdeki çokanlamlılık olgusu, kültürel farklılıklar, teknik alan bilgisi eksikliği, zaman sınırlılıkları gibi temel sorunlarla sınırlı kalmamakla birlikte pek çok alana odaklanılmasını zorunlu kılar.

Çevirmen, okur tarafından anlaşılabilirliği sağlamak, teknik metnin kalitesini

korumak, kaynak metni başarılı bir şekilde hedef dile aktarabilmek adına kaçınılmaz olarak farklı teknik ve stratejilere başvurmak zorundadır. Bu bağlamda bu çalışmada derlem verisi temelinde çeşitli yöntem ve tekniklerin kullanımıyla ilişkili öneriler getirilecektir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde sözlükbilim ve çeviribilim ilişkisi temelinde sözlüklerin çeviri süreçlerine sunabileceği olası katkılar üzerinde durulacaktır.

### 3. SÖZLÜKBİLİM, DERLEM DİLBİLİM VE ÇEVİRİBİLİM İLİŞKİSİ

Sözlükler, sözcüklerle ilgili bir başvuru kaynağı olmasının yanı sıra dil kullanıcıların bulabilmeyi bekledikleri bilgileri içeren, dil(ler)in söz varlığının (kısmi) bir kaydını oluşturan, eğitmenlerin sınıf dışında bulunmadığı durumlarda dile ilişkin öğrencilere rehberlik eden kaynaklar olarak düşünülebilir (Hamouda, 2013, s. 227). Çevirmen ise bir sözlüğe kaynak metni anlamak, hedef metni üretmek ve bir sözcüğün anlamı veya kullanımı hakkındaki bilgisini doğrulamak amacıyla başvurabilir. Kimi zaman ise Rogers ve Ahmed (1998, s. 193) tarafından da belirtildiği gibi çevirmen ile sözlük arasında bir “aşk-nefret ilişkisi” ortaya çıkabilir. Bunun en temel nedeni, çevirmenin sözlüklerin küçük ölçekli yapısı (İng. micro-structure) içerisinde bulabilmeyi beklediği bilgilere erişmesi ya da erişememesi ile doğrudan ilişkilidir.

Çeviri süreçlerinde sözlük kullanımına ilişkin iki temel görüş bulunmaktadır. Kimi araştırmacılar (bkz. Rangelova and Echeandia, 2003) çeviri süreçlerinde sözlük kullanımının kesinlikle yasaklanması gerektiğini öne sürmektedir. Gerekeç olarak ise çevirmenin dil kullanım tercihleri bağlamındaki yetkinliğine kuralcı bir yaklaşımla olumsuz etki etmelerini ve sözlük kullanımının zaman alıcı oluşunu göstermektedir. Ayrıca sözlüklerde yer alan bilgiye çevirmenin hali hazırda sahip olması gerektiğine inanmaktadır. Bu görüşe karşıt bir görüş ise sözlük kullanımlarına kesinlikle izin verilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu bağlamda, sözlük kullanımının gerçekçi olduğundan yola çıkarak problem çözme ve karar verme süreçlerine olumlu katkı sunacağını savunmaktadır (bkz. Gorgis ve Kharabsheh, 2009; Mahmoud, 2017).

Atkins ve Rundell (2008, ss. 24-25) Tablo 1’de gösterildiği gibi sözlüklerle ilgili yapmış oldukları ve sözlüğün dili, kapsamı, büyüklüğü, yayın ortamı, organizasyonu, sözlük kullanıcılarının dili ve yetenekleri, sözlüğün kullanım amacı gibi farklı ölçütleri gözönünde bulundurarak bir sınıflandırma önerisi sunarlar. Bu bağlamda, temel savları sözlükleri sınıflandırmak için Tablo 1’de yer alan her bir ulamı keskin hatlarla ayırmaktan çok sözlüklerin her bir ulamdan en az bir özelliğe sahip olması gerektiği ancak birden fazla özelliği de barındırabileceği üzerine kuruludur.

**Tablo 1.** Atkins ve Rundell (2008)'e göre sözlüklerin sınıflandırılması

1. Sözlüğün dili	a) Tek-dilli b) İki-dilli c) Çok-dilli
2. Sözlüğün kapsamı	a) Genel dil b) Ansiklopedik ya da kültürel c) Terimler d) Belirli bir dil alanı (eşdizimlilikler, eylemler vb.)
3. Sözlüğün büyüklüğü	a) Standart sürüm b) El sözlüğü c) Cep sözlüğü
4. Sözlüğün yayın ortamı	a) Basılı b) Elektronik
5. Sözlüğün organizasyonu	a) Sözcükten anlama b) Sözcükten anlama ve/veya yeniden sözcüğe
6. Sözlük kullanıcılarının dili	a) aynı dili kullanan bir grup kullanıcı b) sözlükteki dil(ler)i dünya çapında kullanan kullanıcılar
7. Sözlük kullanıcılarının yetenekleri	a) Dilbilimciler ve diğer dil uzmanları b) Okuryazar yetişkinler c) Öğrenciler d) Dil öğrencileri
8. Sözlüğün kullanım amacı	a) Düzenleme (İng. encoding) (sözcüğün anlamını anlama, yabancı dilden ana dile çeviri) b) Düzenek çözme (İng. decoding) (sözcüğün doğru kullanımı, ana dilden hedef dile çeviri)

Terim bankaları ve sözlükleri sözlüksel açıklamanın bir yönüne odaklanırlar. Bu bağlamda İngilizce oluşturulan *sesletim sözlükleri* (Örn. English Pronouncing Dictionary (Cambridge University Press); Longman Pronunciation Dictionary) *yazım sözlükleri* (Örn. Dictionary of Spelling: British and American (Longman)), *etimoloji sözlükleri* (Örn. An Etymological Dictionary of Modern English (Dover Publications)) ve *diğer uzmanlık sözlüklerinin* (Örn. Ekonomi Sözlüğü, Hukuk Terimleri Sözlüğü vb.) genel amaçlı sözlüklerden farklı olarak özelleşmiş, uzmanlık gerektiren ve ilgili alanda kullanılan kaynaklar olarak karşımıza çıkarlar (Jackson, 2002, s. 24).

Derlem dilbilim yöntem ve ilkeleri kullanılarak oluşturulan sözlükler incelendiğinde ise genel amaçlı derlemelerin (Örn. Türkçe Ulusal Derlemi) genel amaçlı sözlüklerin (bkz. Aksan ve ark., 2016a) hazırlanmasında kullanıldığı bilinmektedir. Öte yandan terim bankalarının ve sözlüklerinin oluşturulma sürecinde ise özelleşmiş derlem (İng. specialized corpora) kullanımı göze çarpmaktadır. Bu bağlamda, belirli bir araştırma konusu temel alınarak (Örn. ekonomi alanında kullanılan terimleri listeleme ve buradan yola çıkarak terim bankaları ya da sözlükleri oluşturma) terim bankaları ve terim sözlükleri



oluşturmak için özelleşmiş derlemlerin tasarlandığı bilinmektedir (Baker, Hardie ve McEnery, 2006, s. 147). Çocuk dili derlemleri, akademik amaçlı İngilizce derlemi, ekonomi metinleri derlemi, hukuk metinleri derlemi gibi derlemler dilin genel özelliklerini betimleme kaynakları olmaktan çok belirli bir alana özgünlük taşıdıkları için özelleşmiş derlemler olarak nitelendirilebilir.

Teknik metin türlerinde karşımıza çıkan ve sözvarlığında gözlenebilen hızlı değişimler derlemlerin yalnızca özelleşmiş olarak değil aynı zamanda *dinamik derlemler* olarak hazırlanmasını da zorunlu kılar. Dinamik derlem (Örn. Bank of English Derlemi, Amerikan Ulusal Derlemi) durağan derlemin (İng. static corpus) aksine, sürekli olarak zamanla büyüyen ve dil değişimini izlemek için kullanılan derlem türüdür (Baker, Hardie ve McEnery, 2006, ss. 64-65).

Çalışmanın bir sonraki bölümünde çalışma süresince kullanılan veri ve derlem işleme araçlarının üzerinde durulacaktır. Ekonomi metinleri özelinde terim bankalarında madde başı olarak yer alması olası sözcükbirimlerin ve eşdizimliliklerin çıkarımı noktasında yararlanılabilecek araçların neler olduğu betimlenecektir.

#### 4. YÖNTEM

##### 4.1. ÇALIŞMANIN VERİSİ

Derlem verisi temelinde gerçekleşen çalışmanın verisini Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) web sayfasında yer alan Türkçe metinler oluşturmaktadır. Bu bağlamda, 3.600 sözcükten oluşan ve görece sözcük sayısı niteliğiyle sınırlı olabilecek metinlerin konuları ise *fiyat istikrarı ve enflasyon, finansal istikrar ve piyasa işlemlerinden* oluşmaktadır.<sup>1</sup> Çalışmada hedef derlemin açık erişimli gazete metinlerinden seçilmesinin iki temel nedeni bulunmaktadır. Öncelikli neden derlem oluşturma süreçlerinde web verisinin araştırmacıların kolay erişimine izin vermesi olarak düşünülebilir. Bir diğer neden ise küresel gelişmelerden hızlı bir biçimde etkilenen bir alan olan ekonomi alanında kullanılmaya başlayan terimlerin ve kavramların gazete metinleri içerisinde kendisine diğer basılı kaynaklarla kıyaslandığında daha hızlı bir biçimde yer bulması olarak değerlendirilebilir.

Çalışmanın bir diğer veri kaynağını ise Türkçe Ulusal Derlemi (TUD)'nin (Aksan ve ark., 2012; Aksan ve ark., 2016b) yazılı metinlerinden seçkisiz örneklem seçimi yardımıyla elde edilen yaklaşık 270.000 sözcüklük metinler oluşturmaktadır.<sup>2</sup>

<sup>1</sup> İlgili derlem *anahtar sözcük listeleme* aşamasında *hedef derlem* (İng. target corpus) olarak anılacaktır.

<sup>2</sup> İlgili derlem *anahtar sözcük listeleme* aşamasında *başvuru derlem* (İng. reference corpus) olarak anılacaktır.

Çalışmada kullanılan verinin hangi derlem işleme aracı üzerinde kullanıldığına ilişkin bilgiler ve derlem işleme araçlarının genel bir dökümü çalışanın ilerleyen bölümlerinde sunulacaktır.

#### 4.2. ÇALIŞMADA KULLANILAN ARAÇLAR

Çalışma süresince alanyazında pek çok çalışmada kullanılan derlem işleme aracı AntConc v3.5.9 (Anthony, 2020) kullanılmıştır. Bu bağlamda, araç içerisinde yer alan ve sıklık bilgileriyle sözcüklerin derlemdeki görünümünü listeleyen *sözcük listesi aracı* (İng. Word list tool) sözcüklerin sıklık değerlerini almak için kullanılmıştır. Yönelimli sözcük birlikteliklerinin elde edilmesi için *eşdizimlilik aracı* (İng. collocates tool) ve *sözcük kümesi aracından* (İng. clusters tool) yararlanılmıştır. *N-birim aracı* (İng. n-gram tool) ise sözcüklerin yönelimsiz birlikteliklerini elde etmek için kullanılmıştır. Adı geçen araçlara ek olarak kaynak ve başvuru derlemdeki sözcüklerin istatistiksel karşılaştırmaları ve hedef derleminde beklenenden istatistiksel olarak daha sık geçen sözcükleri belirlemek için ise *anahtar sözcük aracı* (İng. keyword list tool) kullanılmıştır.

### 5. BULGULAR VE TARTIŞMA

#### 5.1. SÖZCÜK LİSTESİ ARACININ GÖSTERDİKLERİ

Derlem sıklığı derlem verisi temelinde yürütülen analitik çalışmaların temelini oluşturmaktadır. Sıklık değerleri gözlenen sıklık değerlerine ek olarak yüzdeler ya da oranlar olarak listelenebilirler. Sıklığa dayalı çalışmalar bir derlem içerisindeki sözcükler arasında karşılaştırmalar yapılabilmesine olanak tanırken aynı zamanda çeşitli yöntemler kullanılarak (Örn. normalleştirme) bir derlemin alt bölümleri ya da başlı başına iki derlemin karşılaştırılması aşamasında sözcüklerin sıklıklarına ilişkin doğal dil verisi temelinde bilgi sunarlar.

AntConc üzerinden yaklaşık 3.600 sözcükten oluşan TCMB derlemi aracılığıyla elde edilen sıklık listesi ışığında listede en sık geçen sözcüklerin genel amaçlı bir derlemden farklı olarak içerik sözcüklerle şekillendiği görülmüştür. Bu bağlamda, derlemin büyüklüğünün bu durumu ortaya çıkarıcı bir etkisinin olabileceği düşünülmektedir.

Terim bankalarının ya da terim sözlüklerinin oluşturulma sürecinde ise sıklık listesi aracı yardımıyla elde edilebilecek sıklık listelerinin maddebaşlarının belirlenmesinde önemli rol oynayacağı düşünülmektedir. TCMB derlemi içerisinde en sık geçen içerik sözcükler *merkez*, *finansal*, *likidite*, *enflasyon* gibi ekonomiyle doğrudan ilişkili sözcükler olarak belirlenmiştir. Bu sözcüklerin *yönelimli* sözcük birlikteliklerinin belirlenmesinde önemli rol oynayabileceği ve derlem üzerinde ilgili çoksözcüklü birimlerin bulunması noktasında çıkış noktası olabileceği düşünülmektedir.

**Tablo 2.** TCMB derlemindeki sözcük sıklıkları

Genel sıklık	Yeni sıra	Sıklık	Sözcük	29	18	13	repo
2	1	74	merkez	30	19	12	bankalara
3	2	70	finansal	31	20	12	bankasının
4	3	54	bankası	32	21	12	işlemleri
8	4	31	para	33	22	12	konusu
9	5	27	likidite	34	23	12	uluslararası
10	6	24	enflasyon	35	24	11	kredi
13	7	23	türk	36	25	11	söz
14	8	20	fiyat	37	26	10	amacı
15	9	20	lirası	39	27	10	depo
16	10	16	bankacılık	40	28	10	istikrarı
18	11	16	piyasa	41	29	10	işlem
19	12	15	faiz	42	30	9	borç
24	13	14	politikası	45	31	9	kısa
25	14	14	türkiye	46	32	9	tarihinde
26	15	13	açık	47	33	9	temel
27	16	13	genel	48	34	9	vadeli
28	17	13	istikrar	49	35	9	ödeme
				50	36	8	bakanlığı

## 5.2. EŞDİZİMLİLİK ARACININ GÖSTERDİKLERİ

Eşdizimlilik belirli sözcüklüklerin belirli bağlamlarda diğer sözcüklerle birlikte kullanılma olasılığının daha yüksek olduğunu içeren olgudur. Dolayısıyla bir eşdizim, bir sözcüğün bir başka sözcük ile ortaya çıkardığı bütünü gösteren bir durumdur.

Eşdizimlilik olgusu Türkçe için hazırlanan ve ekonomi ile ilişkili olabilecek terim bankaları ve sözlüklerinin içerisinde de sunulan ve çeviribilim alanında çalışan sözlük kullanıcılarının doğrudan yararlanabileceği kaynaklarda da göze çarpmaktadır. Ancak Türkçe için hazırlanan terim bankaları ve sözlüklerinin hazırlanış biçimlerinde maddebaşlarının belirlenmesi adına kullanılan yöntem ve veriye ilişkin net bir bilgi sunulmamaktadır.

Tablo 3, Tablo 4 ve Tablo 5 *Avrupa Birliği Terimleri Sözlüğü*, *Dışişleri Bakanlığı Tercüme Dairesi Başkanlığı Ekonomi ve Maliye Terimleri Sözlüğü*, *Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Terimler Sözlüğü* ve *Kamu Terim Bankasında* TCMB derleminin sözcük sıklığı listesinde en sık geçen sözcüklerin eşdizimlilik sunumunu göstermektedir. Bu bağlamda, terim sözlüklerinin karşılıklı değerlendirilmesiyle *finansal araç*, *finansal piyasa*, *likidite oranı*, *enflasyon beklentisi* gibi eşdizimliliklerde ortaklaştıkları noktalar göze çarpsa da *finansal eğitim*, *finansal akım*, *finansal hizmet(ler)*, *likidite tercihi*, *enflasyon endeksi* gibi pek çok farklılığın da olduğunu görmek olasıdır. İlgili sözlüklerin/bankaların içerisinde en kapsayıcı maddebaşı listesine sahip olan kaynak ise Kamu Terim Bankası olarak karşımıza çıkmaktadır.

**Tablo 3.** *Finansal* sözcüğünün terim bankaları ve sözlüklerinde sunumu

Avrupa Birliği Terimleri Sözlüğü	Dış İşleri Bakanlığı Tercüme Dairesi Başkanlığı Ekonomi ve Maliye Terimleri Sözlüğü	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Terimler Sözlüğü	Kamu Terim Bankası
finansal	finansal	finansal	finansal
araç	araç	bulaşıcılık	akım
görev	borç	derinleşme	aracı
holding	bulaşıcılık	eğitim	araç
korunma	derinleşme	farkındalık	araçlar
kurum	hizmet(ler)	hesaplar	borç
piyasa	işlem	hizmetler	bulaşıcılık
planlama	kiralama	istikrar	derinleşme
sabit	kriz	kiralama	düzenleme
tablo	sistem	okur-yazarlık	düzenleyici
varlık	teminat	piyasa	düzenleyici
			çerçeve
			sistem

**Tablo 4.** Likidite sözcüğünün terim bankaları ve sözlüklerinde sunumu

Avrupa Birliği Terimleri Sözlüğü	Dış İşleri Bakanlığı Tercüme Dairesi Başkanlığı Ekonomi ve Maliye Terimleri	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Terimler Sözlüğü
likidite	likidite	likidite
oram	oram	desteği
	riski	ımkam
	senetleri	penceresi
	terchi	riski
	tuzadı	senetleri
		yönetimi

**Tablo 5.** Enflasyon sözcüğünün terim bankaları ve sözlüklerinde sunumu

Avrupa Birliği Terimleri Sözlüğü	Dış İşleri Bakanlığı Tercüme Dairesi Başkanlığı Ekonomi ve Maliye Terimleri	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Terimler Sözlüğü	Kamu Terim Bankası
enflasyon	enflasyon	enflasyon	enflasyon
beklentisi	beklenen	beklentileri	beklenen
tahmini	çekirdek	hedefi	çekirdek
	gizli	hedeflemesi	gizli
	hiper	tahmini	beklenen
	kronik	telafisi	kronik
	örtülü	vergisi	örtülü
	beklentisi		beklentileri
	endeksi		beklentisi
	endeksil		hedefi
	hedeflemesi		hedeflemesi
	muhasebesi		muhasebesi
	oram		oram
	riski		risk
	sarmalı		riski
	telafisi		sarmalı
	vergisi		
			primi

Tablo 6, Tablo 7 ve Tablo 8 ise TCMB derleminde en sık kullanılan *finansal*, *likidite* ve *enflasyon* sözcüklerinin AntConc uygulaması aracılığıyla elde edilen eşdizimliliklerini göstermektedir. Eşdizimlilik aracı yardımıyla ilgili sözcüklerin sol ve sağ bağımlarına göre ortaya çıkan sözcük birlikteliklerinin nicel bir dökümünü elde etmek mümkündür. Bu bağlamda, *finansal istikrar*, *geçici likidite*, *enflasyon hedefleri/hedeflemesi* gibi eşdizimlilikler TCMB merkez bankası derleminde sık kullanılan sözcük birliktelikleridir. İlgili tablolarda sunulan eşdizimlilikler yukarıda anılan terim bankaları ve sözlükleri ile karşılaştırıldığında daha az Eşdizimli sözcük çeşitliliğine sahiptir. Verinin ekonomi ile ilişkili farklı kaynakları da kapsayacak biçimde büyütülmesi ile eşdizimliliklerde ortaya çıkan çeşitlenmeleri görmek olası hale gelebilecektir.

**Tablo 6.** *Finansal* sözcüğünün TCMB derlemindeki eşdizimlilikleri

<i>Farklı Eşdizimli Teksözcük Sayısı: 87</i>				
<i>Teksözcüklerin Toplam Gözlenme Sayısı: 140</i>				
	<i>Sıklık</i>	<i>Sol Sıklık</i>	<i>Sağ Sıklık</i>	<i>Finansal sözcüğünün eşdizimlilikleri</i>
1	11	0	11	istikrar
2	8	8	0	ve
3	5	5	0	küresel
4	5	1	4	istikrar
5	4	0	4	istikrarın
6	4	0	4	istikrara

**Tablo 7.** *Likidite* sözcüğünün TCMB derlemindeki eşdizimlilikleri

<i>Farklı Eşdizimli Teksözcük Sayısı: 39</i>				
<i>Teksözcüklerin Toplam Gözlenme Sıklığı: 54</i>				
	<i>Sıklık</i>	<i>Sol Sıklık</i>	<i>Sağ Sıklık</i>	<i>Likidite sözcüğünün eşdizimlilikleri</i>
1	4	4	0	geçici
2	3	0	3	senetleri
3	3	0	3	penceresi
4	3	3	0	geç
5	2	0	2	sıkışıklığı
6	2	0	2	sıkışıklıklarını

**Tablo 8.** *Enflasyon* sözcüğünün TCMB derlemindeki eşdizimlilikleri

<i>Farklı Eşdizimli Teksözcük Sayısı: 35</i>				
<i>Teksözcüklerin Toplam Gözlenme Sıklığı: 48</i>				
	<i>Sıklık</i>	<i>Sol Sıklık</i>	<i>Sağ Sıklık</i>	<i>Enflasyon sözcüğünün eşdizimlilikleri</i>
1	5	3	2	ve
2	3	1	2	hedefleri
3	3	0	3	hedeflemesi
4	3	2	1	bir
5	2	0	2	oranı
6	2	0	2	oranları

### 5.3. SÖZCÜK KÜMESİ ARACININ GÖSTERDİKLERİ

Sözcük kümesi herhangi bir sözcük grubunu tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Eşdizimlilik aracından farklı olarak araştırmacılara sözcük listelerinde ve eşdizimlilik listelerinde sıklık bilgisi bağlamında üst sıralarda yer alan teksözcüklerin sözcük birlikteliklerini derlem verisi üzerinde bulmaya yardımcı olur. Araştırmacı tarafından belirlenen ölçütlere bağlı olarak (Örn. sözcük kümesinin ilgili sözcük ya da eşdizimliliğin sol ya da sağ bağlamında yer alması) sözcük kümeleri listelenebilir.

Bu bağlamda sözcük listesi ve eşdizimlilik aracında üst sıralarda yer alan *geçici likidite* ve *enflasyon hedeflemesi* eşdizimliliğinin üç sözcüklü kümeleri Tablo 8 ve Tablo 9'da sunulmuştur. TCMB derleminde *geçici likidite* eşdizimliliği ile ilgili olarak *geçici likidite sıkışıklığı*, *geçici likidite fazlası*; *enflasyon hedeflemesi* eşdizimliliği ile ilgili olarak *enflasyon hedeflemesi rejimi* sözcük kümelerini bulabilmek olasıdır. Eşdizimlilik aracında elde edilen bulgulara paralel biçimde

ekonomi ile ilişkili farklı kaynakları da kapsayacak biçimde verinin genişletilmesi ile sözcük kümelerindeki çeşitlenmeleri görmek mümkün hale gelebilecektir.

**Tablo 9.** *Geçici likidite eşdizimliliğinin 3'lü sözcük kümeleri*

<i>Farklı Sözcük Kümesi Sayısı: 3 (Min 3 - Max 3)</i>		
<i>Farklı Sözcük Kümesi Toplam Gözlenme Sıklığı: 4</i>		
<i>Sıklık</i>	<i>Sözcük kümesi</i>	
1	2	geçici likidite sıklıklaşmalarını
2	1	geçici likidite fazlası
3	1	geçici likidite sıklıklaşması

**Tablo 10.** *Enflasyon hedeflemesi eşdizimliliğinin 3'lü sözcük kümeleri*

<i>Farklı Sözcük Kümesi Sayısı: 3 (Min 3 - Max 3)</i>		
<i>Farklı Sözcük Kümesi Toplam Gözlenme Sıklığı: 3</i>		
<i>Sıklık</i>	<i>Sözcük kümesi</i>	
1	1	enflasyon hedeflemesi rejimi
2	1	enflasyon hedeflemesi rejiminde
3	1	enflasyon hedeflemesi rejimini

#### 5.4. N-BİRİM ARACININ GÖSTERDİKLERİ

N-birim aracı, tüm 'N' boyutlu sözcük kümelerini bulabilmek adına derlemi tarar. Ölçütleri araştırmacı tarafından belirlenecek değerlere göre (Örn. 2'li ya da 3'lü n-birimler) bir derlemde kullanılan sözcük birlikteliklerinin tamamını bulabilmemizi sağlar. Eşdizimlilik aracı ve sözcük kümesi aracından farkı olarak n-birim aracında işlev sözcüklerle kurulan birliktelikleri de görmek olasıdır.

N-birim aracı yönelimsiz birliktelikleri listelemektedir. Dolayısı ile araştırmacının terim sözlükleri ya da bankaları oluşturma aşamasında kullanmayacağı (Örn. *ile ilgili, etkin bir şekilde, işlemleri genellikle piyasada*) eşdizimliliklerin bu araçla üretilen listelerde yer alması mümkündür. Dolayısıyla, eşdizimlilikler eğer yönelimli ve istatistiksel sonuçlarla sunulacaksa *eşdizimlilik aracını*, gözlenen sıklık değerleri ile sol ve sağ bağlam gözetilerek sözcük birliktelikleri listelenecekse sözcük kümesi aracını kullanmak n-birim aracını kullanmaktan daha etkin sonuçların elde edilmesine olanak tanıyacaktır.

**Tablo 11.** *TCMB derleminde 2'li n-birimler*

<i>Farklı N-Birim Sayısı: 2907</i>			<i>Farklı N-Birim Toplam Gözlenme Sıklığı: 3584</i>		
<i>Sıklık</i>	<i>2'li N-birimler</i>		<i>Sıklık</i>	<i>2'li N-birimler</i>	
1	51	merkez bankası	5	12	merkez bankasının
2	20	türk lirası	6	11	finansal istikrar
3	14	para politikası	7	11	söz konusu
4	12	açık piyasa	8	9	bankası tarafından
			9	9	ile ilgili
			10	8	kısa vadeli
			11	8	ve finansal
			12	7	piyasa işlemleri

13	6	bu çerçevede
14	6	merkez bankaları
15	5	fiyat istikrarı
16	5	fiyat üzerinden

17	5	kredi mercii
18	5	küresel finansal
19	5	lirası depo
20	5	nihai kredi

**Tablo 12.** TCMB derleminde 3'lü n-birimler

<i>Farklı N-Birim Sayısı: 3300</i>		
<i>Farklı N-Birim Toplam Gözlenme</i>		
<i>Sıklığı: 3583</i>		
<i>Sıklık</i>		<i>3'lü N-birimler</i>
1	9	merkez bankası tarafından
2	7	açık piyasa işlemleri
3	5	nihai kredi mercii
4	5	türk lirası depo
5	4	işlemleri genellikle piyasada
6	4	merkez bankası finansal
7	4	merkez bankası kanunu
8	4	söz konusu bankalar

9	3	bankalar bu sayede
10	3	bankası kanunu nun
11	3	belirlenen fiyat üzerinden
12	3	bir para politikası
13	3	borç alma ve
14	3	bu çerçevede merkez
15	3	etkin bir şekilde
16	3	finansal istikrar açısından
17	3	fsb genel kurulunda
18	3	geç likidite penceresi
19	3	gıda ve tarımsal
20	3	işlem sırasında belirlenen

### 5.5. ANAHTAR SÖZCÜK ARACININ GÖSTERDİKLERİ

Anahtar sözcük(ler) bir metnin ya da derlemin daha büyük veya eşit büyüklükte bir derlem ile karşılaştırılması sonucu, istatistiksel olarak beklenenden anlamlı ölçüde daha sık görülen sözcük ya da sözcüklerdir. İki sözcük listesinin karşılaştırılarak ve genellikle log-olasılık veya ki-kare testleri kullanılarak elde edilebilecek anahtar sözcükler özel adları, genellikle belirli bir tür profilinin göstergesi olan sözcükleri bulabileceğimiz ve bir metnin 'hakkındalığına' ilişkin bilgiyi veren sözcüklerdir (Baker, Hardie, & McEnery, 2006).

Anahtar sözcük aracı, istatistiksel bir ölçüme dayalı olarak başvuru derlemindeki sözcüklerle karşılaştırıldığında hedef derleminde beklenmedik sıklıkta görülen sözcükleri gösterir. Elde edilen sözcükler hedef derlemin sözcüklerinin betimlenmesi adına dikkatle incelenmesi gereken sözcükler olarak nitelendirilebilir.

Çalışmanın yöntem bölümünde de belirtildiği gibi, TCMB derlemi çalışmanın hedef derlemini, TUD metinleri üzerinden elde edilen derlem ise çalışmanın başvuru derlemini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, AntConc uygulaması aracılığıyla elde edilen ve Tablo 13'te özetlenen *finansal*, *merkez*, *likidite*, *enflasyon*, *fiyat* vb. sözcüklerin yüksek anahtar sözcük değerleri almasından ötürü terimleşme odağında dikkatle incelenmesi gereken sözcükler olduğu düşünülmektedir. Elbette verinin görece küçük olmasından ötürü derlem verisinin farklı kaynakları da kapsayacak biçimde genişletilmesiyle elde edilecek

sonuçlar da anahtar sözcüklerin terimleşme odağında ortaya çıkaracağı durumu doğrudan etkileme potansiyeline sahiptir.<sup>3</sup>

**Tablo 13.** TCMB hedef derleminde terimleşme olasılığı taşıyan anahtar sözcükler

#	Sözcük	Gözlenen Sıklık	Anahtar Sözcük (İng. Keynes) Değeri
1	finansal	70	595.73
2	merkez	74	527.01
3	bankası	54	389.7
4	likidite	27	233.5
5	enflasyon	24	181.01
6	fıyat	20	159.58
7	lirası	20	135
8	bankacılık	16	130.74
9	fsb	14	121.03
10	istikrar	13	112.38
11	para	31	111.1
12	piyasa	16	110.24
13	faiz	15	110.23
14	repo	13	105.2
15	bankalara	12	103.73
16	bankasının	12	96.71
17	ve	155	95.24
18	politikası	14	94.48
19	işlemleri	12	92.3
20	istikrarı	10	79.76
21	amacıyla	14	78.8
22	depo	10	72.47
23	ile	46	72.39
24	vadeli	9	67.41
25	kredi	11	66.29
26	türk	23	62.64
27	işlem	10	61.92
28	iilm	7	60.5
29	piyasaları	7	60.5
30	gıda	8	59.19

## 6. SONUÇ

Yazın metinlerinde anlatımı zenginleştirmek ve estetiğe ilişkin nitelikleri arttırmak için (özellikle eşanlamlı) sözcük kullanımlarındaki çeşitliliklerle karşılaşmak olasıyken, teknik metinler boyutunda aynı terimin teksözcük (İng. type), eşdizimlilikler, bileşik sözcükler (İng. compounds), çoksözcüklü birimler (İng. multiword expressions) gibi sözcük birliktelikleri boyutunda tutarlı bir şekilde kullanılması bir gereksinim olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada, derlemi merkeze alan bir yaklaşımla terim bankalarının ve sonrasında terim sözlüklerinde yer alabilecek terim odağındaki maddebaşlarının belirlenmesi için sözcük ve çoksözcüklü birimler özelinde derlem işleme araçlarının kullanılabilirliği üzerine öneriler paylaşılmıştır. Gerçekleşmiş dil verisi temelinde Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın ağ sayfası üzerinde yer alan metinler derlem dilbilim yöntem ve ilkeleri kullanılarak derlem işleme araçlarının işleyebileceği biçimde sayısallaştırılmıştır. AntConc uygulamasının araştırmacılara sunduğu *sözcük listesi*, *eşdizimlilik*, *sözcük kümesi*, *n-birim* ve *anahtar sözcük araçlarıyla* söz konusu veri üzerinden elde

<sup>3</sup> Anahtar sözcük listelerinde yer alan sözcükler her zaman pozitif sayısal anahtar sözcük değerleri almamaktadır. Hedef ve başvuru derlemlerin sözcük listeleri istatistiksel olarak karşılaştırıldığında beklenenden anlamlı ölçüde farklılık göstermeyen anahtar sözcük değerleri olması da olasıdır. Bu durum her iki listede de ilgili sözcüklerin benzer sıklıkla kullanıldığına işaret etmekte ve bu sözcükler sayısal olarak negatif anahtar sözcük değerleri aldığından *negatif anahtar sözcükler* adı verilmektedir.



edilen bulgular paylaşılmıştır.

Gerçekleşen bu pilot çalışma sonrasındaki süreçlerde teknik metinlerin kaynak ve hedef dilde doğru bir biçimde çözümlenebilmesi için özelleşmiş derlemlerin (ekonomi, hukuk, siyaset, tıp vb. alanlarda) dinamik derlemler olarak tasarlanması ve kullanılmasının; özelleşmiş derlemler üzerinden alınacak sözcük listeleri ya da anahtar sözcük listeleriyle teknik metin türünün sözvarlığının oluşmasında etkin olan içerik sözcüklerin belirlenmesinin; sözcük listelerinden ve anahtar sözcük listelerinden yola çıkarak ise eşdizimlilik ve sözcük kümesi listeleriyle ilgili metin türünün sözvarlığının temel sözcük birlikteliklerinin belirlenmesinin; son aşamada ise eşdizimliliklerden ve sözcük kümelerinden yola çıkılarak, üç ve daha fazla birimli eşdizimliliklerin envanterinin çıkarılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir. Elbette son ancak önemli bir not olarak ilgili teknik metin türünün sözvarlığını belirlerken aday sözcüklerin ve sözcük birlikteliklerinin bir uzman görüşü çerçevesinde şekillenmesi gerektiği önerilmektedir.

#### KAYNAKÇA

- Aksan, Y., Aksan, M., Koltuksuz, A., Sezer, T., Mersinli, Ü., Demirhan, U. U., Yılmaz, H., Kurtoglu, Ö., Atasoy, G., Öz, S., & Yıldız, İ. (2012). Construction of the Turkish National Corpus (TNC). N. Calzolari, T. Choukri & T. Declerck (Yay. haz.), *8<sup>th</sup> International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2012)* içinde (ss. 3223-3227). İstanbul: Türkiye.
- Aksan, Y., Aksan, M., Mersinli, Ü., & Demirhan, U. U. (2016a). *A frequency dictionary of Turkish: Core vocabulary for learners*. Routledge.
- Aksan, Y., Özel, S. A., Yılmaz, H., & Demirhan, U. U. (2016b). The Turkish National Corpus TNC: Comparing the Architectures of v1 and v2. B. Karaoğlu, T. Kışla, & S. Kumova (Yay. haz.), *1st International Workshop on Turkic Computational Linguistics (TurCling 2016)* içinde (ss. 32-37).
- Anthony, L. (2020). *AntConc* (Version 3.5.9) [Bilgisayar Yazılımı]. Tokyo: Waseda Üniversitesi. Erişim adresi: <https://www.laurenceanthony.net/software>
- Atkins, B. T., & Rundell, M. (2008). *The Oxford guide to practical lexicography*. Oxford University Press.
- Baker, P., Hardie, A., & McEnery, T. (2006). *A glossary of corpus linguistics*. Edinburgh Üniversitesi Yayını.
- Byrne, J., (2010). Are technical translators writing themselves out of existence? I. Kemble (Yay. haz.), *The translator as writer* içinde (ss. 14-27). Portsmouth University Press.
- Gorgis, D., & Kharabsheh, A. (2009). The translation of Arabic collocations into English: Dictionary-based vs dictionary-free measured knowledge. *Linguistik Online*, 37, 21-33.
- Jackson, H. (2002). *Lexicography: An introduction*. Routledge.
- Hamouda, A. (2013). A study of dictionary use by Saudi EFL students at Qassim University. *Studies in English Language Teaching*, 1(1), 227-257.
- Kasperek, C. (1983). The translator's endless toil. *The Polish Review* 28(2), 83-87.
- Mahmoud, A. (2017). Should dictionaries be used in translation tests and examinations? *English Language Teaching*, 10(3), 171-177.

- Nida, E. (1964). *Towards a science of translating: With special reference to principles and procedures involved in Bible translating*. Brill.
- Nişanyan Sözlük. (t.y). Mütercim. *Nişanyan Sözlük* içinde. Erişim tarihi 12 Ekim 2022. Erişim adresi: <https://www.nisanyansozluk.com/>
- Nişanyan Sözlük. (t.y). Tercüman. *Nişanyan Sözlük* içinde. Erişim tarihi 12 Ekim 2022. Erişim adresi: <https://www.nisanyansozluk.com/>
- Nişanyan Sözlük. (t.y). Tercüme. *Nişanyan Sözlük* içinde. Erişim tarihi 12 Ekim 2022. Erişim adresi: <https://www.nisanyansozluk.com/>
- Oxford English Dictionary. (t.y). Translate. *Oxford English Dictionary* içinde. Erişim tarihi 12 Ekim 2022. Erişim adresi: <https://oed.com>
- Oxford English Dictionary. (t.y). Translation. *Oxford English Dictionary* içinde. Erişim tarihi 12 Ekim 2022. Erişim adresi: <https://oed.com>
- Puchała, K. (2013). Text typology and its significance in translation. *Studia anglica resoviensia*, 8(69), 357-365.
- Rangelova, K., & Echeandia, D. (2003). Dictionaries and the mental lexicon. Language for Life konulu üçüncü uluslararası ELT araştırma konferansında sunulan bildiri. Çanakkale, Türkiye.
- Rogers, M., & Ahmed, K. (1998). The translator and the dictionary: Beyond words. B. Atkins (Yay. haz.), *Using Dictionaries*, (pp. 193-204). Max Verlag.
- Sim, M. A., & Pop, A. M. (2012). Managing problems when translating economic texts. *Annals of the University of Oradea, Economic Science Series*, 21(2), 152-157.
- Tagkas, P. (2014). Translation of Economic Texts: Challenges and Limitations. F. Arslan (Yay. haz.), *Contemporary Issues on Linguistics and Language: LILA 14/Linguistics and Language Conference Proceedings* içinde (ss. 279-287). DAKAM Yayınevi.
- Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük. (t.y). Çeviri. *Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük* içinde. Erişim tarihi 12 Ekim 2022. Erişim adresi: <https://www.sozluk.gov.tr>
- Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük. (t.y). Çevirmek. *Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük* içinde. Erişim tarihi 12 Ekim 2022. Erişim adresi: <https://www.sozluk.gov.tr>
- Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük. (t.y). Çevirmen. *Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük* içinde. Erişim tarihi 12 Ekim 2022. Erişim adresi: <https://www.sozluk.gov.tr>

# TÜRKÇEDE SEVGİ SÖZCÜKLERİ: DERLEM- TEMELLİ BİR ÇALIŞMA

**Nuriye Özer**

*Mersin Üniversitesi*

nuriyeoz@mersin.edu.tr

**Özet:** Çalışma Türkçede sevgi sözcüklerinin hangi tür edimsöz edimleri ile birlikte kullanıldığını ortaya koymak adına TUD v.3.0 (Aksan ve ark., 2012) veritabanı üzerinden yapılacak nitel betimsel bir çalışma olarak tasarlanmıştır. Derlem verisi aracılığı ile *hitap işlevinde* diğer sevgi sözcüklerinden daha sık kullanıldıkları tespit edilen üç sevgi sözcüğü (*canım, hayatım, aşkım*) incelenmiştir. 517 sevgi sözcüğü içeren kullanım örneği elde edilmiştir. Bunlardan %38'i yönlendiricilerden oluşurken %31'i belirticilerdir, onları %22 ile yansıtıcılar izlemekte ve son olarak da verinin kalan %9'unu yükümleyiciler oluşturmaktadır. Veride bildirici edimsözlere rastlanmamıştır. Çalışmadan çıkan en genel bulgu, Türk kültürünün iletişimde yakınlığı teşvik ettiğidir. Türkçede sevgi sözcüklerinin edimsözlerle gerçekleşimleri, bu dilsel ifadelerin farklı bağlamlarda, farklı amaçlarla kullanılabilen çok katmanlı ve değişken yapıda dilsel ifadeler olduğunu göstermektedir. Sevgi sözcüklerinin Türk konuşucular tarafından etkileşimin devamlılığını sağlamak, yüz tehdit etmek, yüz tehdidini yumuşatmak, yüz ihtiyaçlarını karşılamak, edimsöz edimlerin etki gücünü arttırmak, sahte yakınlık kurgulayarak sözcelelerin manipülasyon gücünü arttırmak, içtenliği sağlamada araç olmak gibi farklı amaçlarla kullanıldığı saptanmıştır.

**Anahtar sözcükler:** *Sevgi sözcükleri, Sözedim, Derlem dilbilim*

## 1. GİRİŞ

İnsan kendini etkileyen ilişkiler bütününe içine doğar ve önüne geçilemez biçimde çeşitli sosyal yapılar içerisinde farklı bağlar kurar. Agha'a göre -tıpkı arkadaşlarımızla, aile üyelerimizle, komşularımızla, mahallemizdeki esnafla, her gün bindiğimiz otobüsün şoförüyle kurduğumuz gibi (Jackson-Dwyer, 2000, s.

2)- sınırsız tür ve sayıda sosyal ilişki vardır (2006, s. 1). Bu karmaşık ilişki ağının yönetebilmek, bu ilişkileri arkadaşlar, aile üyeleri, yabancılar gibi kategorilere ayırma zorunluluğunu doğurmaktadır. Bunun dile yansımaları olarak da konuşucular muhataplarına bunlar ve benzeri kategorilerden atadıkları rollere uygun dilsel ifadelerle yani hitap ifadeleri ile seslenirler. Bu çalışmada incelemeye konu olan sevgi sözcükleri de hitap alt ulamlarından biridir.

Alanyazında “sevgi sözcüğü” terimi üzerinde bir uzlaşma olmadığı ve kavramın farklı terimlerle işaretlendiği söylenebilir. Yabancı alanyazında sevgi sözcüklerinin “terms of endearment, endearment terms, endearment names, expressions of endearment, words of endearment, sweet talk, pet names, affectionate talk, soft words, terms of affection, sweet words, loving nicknames” gibi farklı terimler altında ele alındığı görülmektedir. Türkçe alanyazında da bu hitap alt ulamı için önerilen farklı terim karşılıkları bulunmaktadır. Sevgi sözcükleri “sevgi sözcükleri, sevgi hitapları, sevgi sözleri, övgü sözleri, sevgiliye/eşe yönelik hitaplar” gibi farklı terimler altında incelenmektedir.

Belirgin bir şekilde var olan terim karmaşasının sevgi sözcüklerinin tanımlarına yansıdığı söylenemez. En genel anlamıyla sevgi sözcükleri alanyazında *samimiyet* dilinin temel unsuru olarak tanımlanmaktadır (Mashiri,1999, s. 102; Grzaşsko, 2017, s. 41; Wardhaugh, 2006, s. 269). Laude-Cirtautas’ın tanımına göre sevgi sözcükleri *romantik ilişkilerde* kullanılan yakınlık belirten hitap ifadeleridir (1979, s. 91). Benzer bir şekilde sevgi sözcükleri, ikili ilişkilerde konuşucuların *sevgi veya şefkat* hissettiği birine yönelttiği hitap ifadeleri olarak da işaretlenmektedir (Wierzbicka, 2003, s. 58; Afful ve Nartey, 2013, s. 92). Covarrubias, sevgi sözcüklerini konuşucuların karşısındaki ile *ilişisini kişiselleştirmek, yakınlığı, güveni, dostluğu, birliği, mahremiyetle karışık saygıyı pekiştirmek* için kullandıkları ifadeler olarak tanımlar (2006, ss. 10-11). Levidze (2019, s. 77) sevgi sözcüklerini *üslup, görgü kuralları* gibi daha karmaşık sistemlerin bir parçası olarak konumlandırır. Yıldız ise sevgi sözcüklerini *sevginin* sözde görülen halleri olarak kodlamaktadır (Yıldız, 2013). Görüldüğü üzere, sevgi sözcükleri samimiyet, romantik ilişki, sevgi, şefkat, yakınlık ve güven gibi kavramlarla ilişkilendirilmektedir. Alanyazındaki bu tanımlar sevgi sözcükleri ile ilgili birkaç ön kabulün ürünüdür.

Tanımlardaki ortak kabulde sevgi sözcüklerinin kullanımının romantik ilişkiler ya da akrabalık, arkadaşlık gibi yakın ilişkiler bağlamıyla sınırlı olduğu vurgulanmaktadır (Leech, 1999 gibi). Bunun tam aksine sevgi sözcüklerinin konuşucular tarafından yemek servisi yapan bir garsona, parkta oynayan küçük bir kıza, yolda karşılaştığınız bir gence yani tamamen yabancı birine de yöneltildiği görülmektedir. Alanyazında da sevgi sözcüklerinin bu kullanımını örneklendiren çalışmalara rastlamak mümkündür (Yang, 2010; Grzaşsko, 2017:29 Walton ve ark., 1988; Wolfson ve Manes, 1980).

Bir diğer ön kabul de sevgi sözcüklerinin genellikle muhatabın olumlu yüz isteklerini karşılamak için yöneltildiğidir. Biber ve arkadaşları (1999, s. 1112), hitap ifadelerinin sosyal ilişkileri sürdürme ve güçlendirme işlevinden bahseder. Buradan yola çıkarak sevgi sözcüklerinin hitap ifadelerinin bu işlevini en sık yüklenen hitap alt ulamlarından biri olduğu düşünülebilir. Konuşuculara sosyal ilişki basamaklarını daha hızlı çıkma fırsatı sunan bu dilsel ifadelerin farklı bağlamlarda kullanımını alanyazında da sıklıkla önerilmektedir. Sevgi sözcüklerinin sınıflarda öğretmenler tarafından kullanılmasının öğrencilerin kaygı düzeyleri üzerinde olumlu etki ettiğine dair bulgulara rastlanmaktadır (Téllez, 2010, s. 7; Yan ve ark., 2011, s. 1). Buna benzer şekilde sevgi sözcüklerinin hizmet karşılaşmalarında da hizmet verenler tarafından hizmet alanla yakınlık kurmak adına kullanılan bir kibarlık stratejisi olarak kullanıldığı saptanmıştır (Ruzickova, 2007). Görülebildiği gibi sevgi sözcükleri konuşurların bağ kurmasını sağlayan sihirli sözcükler olarak konumlanır. Fakat, bu sihrin tam tersi biçimde de işlediği alanyazında sıklıkla gözlemlenmiştir. Sevgi sözcüklerinin negatif duygu durumu yansıtan saklı anlamları nedeniyle pek çok farklı bağlamda muhataplarına aşağılanmış ve incinmiş hissettirdikleri bulgulanmıştır (Bashir, 2015; Grzaško, 2015; Ryan ve ark., 1995; Draper, 2005; Harwood ve ark., 1997). Brown ve Draper’in çalışmalarındaki bakımevlerinde kalan kimselerin sevgi sözcüklerini algılayış şekilleri sevgi sözcüklerinin bu kullanımını örnekler niteliktedir (2003):

% 58 patronluk taslandığını hissetmektedir      %50 rahatsız hissetmektedir  
%15 aşağılanmış ve değersiz hissetmektedir      %17 sınırlı hissetmektedir

Ayrıca, sevgi sözcüklerinin yansıttığı güç dengeleri ve küçültme etkisi sebebiyle erkek konuşurlarca gizli bir mesajla korumacı cinsiyetçilikte (benevolent sexism) bir araç olarak kullanıldıklarına yönelik eleştiriler de mevcuttur (Boassove ark., 2012, s. 536). Sevgi sözcükleri cinsiyetçi bir biçimde kullanıldığında toplumsal cinsiyet rolleri ile yanlış mesajlar yüklendiği ve yüklenen bu küçültücü etkinin kimi zaman muhatabı önemsizleştirme amacıyla kullanıldığı söylenebilir. Wood da *güzelim*, *küçük sevgilim* gibi sevgi sözcüklerinin kadınları küçültüp aciz gösterdiğini belirtmektedir (2012, s. 24).

Bartholomaeus ve Riggs (2017, s. 2), sevgi sözcüklerini bağ kuran, yakınlığa taşıyan yapılarının yanında aynı oranda dışlayıcı özellikleri de olan özel ifadeler olarak betimler. Bir örnek ile somutlaştırmak gerekirse, muhatabına “*canım*” hitabını yönlendiren bir konuşucu, bu andan itibaren geri kalan herkesi “*canım olmayanlar*” olarak kendinden uzaklaştırır. Tüm bunların yanında, Honegger, sevgi sözcüklerinin muhatabı diğerlerinden ayıran ve özel bir konuma taşıyan bir başka özelliğine daha dikkat çeker ve konuşucuların sevgi sözcüklerini seçerken muhatabın sosyal ve herkese açık olan kimliğinin ötesine geçerek hitap edilenin bu kimlikten farklı olan özelliklerini vurgulamayı tercih ettiklerini belirtir (2004, s. 43). Drake (1957) ise bunu bir rol atamasından öte hitap eden tarafından hitap

edilenin kişiliğinin yeniden yaratılması, muhatabın toplumla olan bağlarını kesecek yalnızca ikili ilişkiye özel karşıt bir dünya yaratarak muhataba sahip olma arzusu olarak görülür. Tüm bu nedenlerle, sevgi sözcükleri genellikle karşımızdakinin özel olduğunu vurgulamak üzere kişiye özgü ve yaratıcılığa dayalıdır. Sonuç olarak, konuşucuların sevdiklerine basmakalıp ifadelerle hitap etmek istemedikleri ve özel olma duygusunu desteklemeyi amaçladıkları ve bu çabanın da sevgi sözcükleri bağlamında dilsel yaratıcılıkla sonuçlandığı söylenebilir.

Sevgi sözcüklerine yönelik bu yaratıcılık talebi dilde zenginliği de beraberinde getirmektedir fakat bu zenginlikle kıyaslandığında sevgi sözcükleri üzerine yapılan araştırmaların çok sınırlı kaldığı gözlenmektedir (Drake, 1957; Laude-Cirtautas, 1979; Kipp, 1986; Koiranen, 2015; Honegger, 2004; Covarrubias; 2006; Afful ve ark., 2013; Grzaşsko, 2015; 2017; Pauletto, Aronsson ve Galeano, 2017; Adamovsky, 2017; Levidze, 2019). Türkçe alanyazında da sevgi sözcükleri ile ilgili çalışma sayısı oldukça sınırlıdır. Güvenç (2000) tezi kapsamında Anadolu ağızlarında kullanılan kimi sevgi sözcüklerini listelemiştir. Yıldız (2013) yüksek lisans tezinde edebi eserlerden oluşan bütüncede geçen sevgi sözcüklerini incelemiş ve Türk konuşurların daha çok gözlem ve betimlemelere dayalı sevgi sözcükleri kullanma eğiliminde olduğunu bulgulamıştır. Özkaya (2020) Yaşar Kemal'in "Al Gözüm Seyreyle Salih" adlı eserinin Fransızca çevirisinde geçen sevgi sözcüklerinin kültürel aktarımını tartışmıştır. Özer ve İbe Akcan (2022) ise Türkçede yer alan hitap ifadelerini ve biçimbilimsel çeşitlemelerini saptamayı ve sınıflamayı hedefledikleri çalışmalarında bir hitap alt ulamı olarak sevgi sözcüklerini de incelemişlerdir.

Tüm bahsedilenler yeniden ele alındığında ise sevgi sözcüklerinin şaşırtıcı bir biçimde birbirine zıt kutuplarda işlev görebildiği saptanmıştır. Öyle ki sevgi sözcükleri bir bağlamda olumlu duygu durumlarını yansıtırken bir diğer bağlamda olumsuz duygu durumlarını yansıtabilir; hem yüz koruma hem de yüz tehditi ile ilişkilendirilebilir; yönelttikleri kişileri kimi zaman aşağılanmış, rahatsız hissettirebilirken kimi zaman da onlara sevdiklerini ve özel olduklarını hissettirebilir; kadınlar tarafından birbirlerine yönelttiklerinde destekleyici olarak kodlanırken bir erkek tarafından yönelttiklerinde cinsiyetçi olarak kodlanabilir; samimi ortamlarda kullanılacak bir hitap alt ulamı olarak işaretlenirken aynı zamanda tamamen yabancı birine de yöneltilebilir. Tüm bunlar alanyazındaki boşlukla bir araya geldiğinde sevgi sözcüklerini daha iyi anlamamıza yardımcı olacak bir çalışmayı gerekli kılmaktadır. Bu çalışma da bu yolda atılacak ilk adımlardan biri olarak görülebilir. Bu doğrultuda, bu küçük ölçekli çalışmanın amacı Türkçede sevgi sözcüklerinin hangi edimsözler ile beraber kullanıldıklarını saptayarak sevgi sözcüklerinin bahsedilen karşıt kullanımlarını açıklayabilmek, bu yolla sevgi sözcüklerinin farklı edimsöz edimlerinin yerine getirilirken hangi işlevlerde kullanıldıklarını bulgulamaktır.

Burada belirtmek gerekir ki sevgi sözcükleri ile sözedimlerini bir araya getiren tek çalışma olarak Korianen (2015)'in yüksek lisans tezine rastlanmıştır. Korianen (2015) İngiliz İngilizcesinde sevgi sözcüklerinin kullanımında yaşa ve cinsiyete dayalı farklılıklar olup olmadığını araştırmakta ve bu çalışmanın bir parçası olarak araştırmacı, sevgi sözcüklerinin hangi tür edimsözler ile kullanıldığını saptamayı amaçlamaktadır.

McAllister'in (2014, s. 34) kimi sınırlılıklarına rağmen hem derlem çalışmalarında hem de söz edim alanyazınında incelemelerde sağladığı kolaylık ve nesnellığe yaptığı vurgular takip edilerek çalışma dahilinde Searle'nin edimsöz edim sınıflaması (1979) kullanılmıştır. Searle (1969; 1979) temeli Austin tarafından atılan (1962) söz edimi kuramını (speech acts) geliştirmiştir. Austin (1962) *How to Do Things With Words* adlı çalışmasında sözceleri söylediği anda bir edimin gerçekleşmesini mümkün kılan ifadeler yani söz edimler (performative) ve doğruluk değeri verilebilen betimleyici sözceler (constative) olarak ikiye ayırır. Daha sonrasında ise her sözcenin edimsel bir değer taşıdığından bahseder ve sözcelemde düzsöz edimi (locutionary act), edimsöz edimi (illocutionary act) ve etkisöz edimi (perlocutionary act) olmak üzere üç edim gerçekleşir ve bu üç bileşen söz edimini oluşturur sonucuna varır. Düzsöz edimi anlamlı bir sözce üretilmesidir. Turan'a göre "düzsöz edimi, bir sözceyi, ses, sözcük ve tümce olarak dilbilgisel kurallara uygun bir biçimde dile getirme edimidir" (2013, s. 103). Edimsöz edimi ise "sözceyi kullanarak gerçekleştirilmek istenen amaçtır" (Turan, 2013, s. 103). Düzsöz edimi aracılığı ile gerçekleşen edimsözün dinleyicinin duygularına, düşüncelerine, eylemlerine etki etmesine ise etkisöz edimi denir.

Searle söz edim kuramı çerçevesinde sözcelerde niyetlenen mesajların ortak özelliklerine yönelik bir sınıflamaya gider ve edimsöz edimleri beş gruba ayırır (1979): *a. yükümleyiciler (comissives)*: konuşucunun gelecekte bir işi yerine getirmeye yönelik sorumluluk üstlendiğini belirten edimsözlerdir. Söz vermek, yemin etmek, tehdit etmek gibi edimsöz edimleri bu ulam altında ele alınır. *b. belirticiler (assertives)*: konuşucunun önermenin doğruluğuna ilişkin kendi inancını aktardığı edimsözlerdir. Önermek, iddia etmek gibi edimsöz edimleri kapsar. *c. yansıtıcılar (expressives)*: konuşmacının duygularını yansıtan edimsözlerdir. Teşekkür etmek, şikayet etmek, tebrik etmek gibi edimsöz edimleri yansıtıcı edimsözler olarak sınıflanabilir. *d. yönlendiriciler (directives)*: konuşmacının dinleyiciyi bir şeyler yapmaya yönlendirdiği edimsöz edimleridir. Rica etmek, emretmek, yasaklamak, izin vermek gibi edimsözler yönlendiriciler altında değerlendirilir. *e. ilan edici/bildiriciler (declaratives)*: konuşmacılar ilan ediciler aracılığı ile bir durumda değişikliğe yol açarlar. İlan etmek, kovmak, iş almak gibi edimsöz edimleri ilan edici olarak işaretlenmektedir.

## 2. YÖNTEM

Çalışma, Türkçede sevgi sözcüklerinin hangi tür edimsöz edimleri ile birlikte kullanıldığını ortaya koymak adına TUD v3.0 (Aksan ve ark., 2012) veritabanı üzerinden yapılacak nitel betimsel bir çalışma olarak tasarlanmıştır. Derlem temelli çalışmalarda göz önünde bulundurulması gereken ilk şey dengeli dağılan, farklı örnekler içeren geniş kapsamlı kompozisyonu olan ve bunlara bağlı olarak da incelenecek dili temsil etme yeterliliğine sahip bir derlemin seçilmesi olduğu vurgulanmaktadır (McEnery ve ark., 2006, ss. 13-21; Biber ve ark., 2009, s. 162). Çalışmanın veri setinin elde edildiği Türkçe Ulusal Derlemi Sürüm 3.0'da, %98'i yazılı, %2'si sözlü olmak üzere 50 milyon sözcükten oluşan, 1990-2013 yıllarına ait dil kullanımlarını içeren, ölçütleri iyi belirlenmiş, geniş hacimli, dengeli ve tüm bu özellikleri ile Türkçeyi temsil gücüne sahip bir referans derlemidir.

Çalışmanın amaçları doğrultusunda derlem verisi aracılığı ile *hitap işlevinde* diğer sevgi sözcüklerinden daha sık kullanıldıkları tespit edilen üç sevgi sözcüğü (*canım, hayatım, aşkım*) incelenmiştir. Bahsedilen sevgi sözcükleri, Türkçe sevgi sözcükleri dizgesi dahilinde yaş, cinsiyet, sosyal statü gibi değişkenler açısından ele alındığında görece diğer sevgi sözcüklerinden daha yansız görünmekte ve bu da çözümleme için bu üç sevgi sözcüğünün seçilmesini gerektirmektedir.

Yukarıda da bahsedildiği gibi, sevgi sözcükleri konuşucunun yaratıcılığını yansıtan dilsel ifadelerdir ve günlük dilde sık rastlanmayan, salt konuşucu ve dinleyici arasındaki ikili ilişkide sevgi sözcüğü işlevi yüklenen veya belirli bağlamlarda anlam kazanan sevgi sözcüklerine rastlamak mümkündür. Tıpkı Özer ve İbe Akcan'da (2022, s. 389) örneklendiği gibi *acar yanım, yediverenim, başımın bahtı*. Öte yandan, Grzaško (2017, s. 30) genellikle konuşucuların benzer sevgi sözcüklerini günlük dilde daha sık kullanma eğiliminde olduğunu ortaya koymuştur. Geleneksel olarak adlandırabileceğimiz bu sevgi sözcükleri için Grzaško İngilizcede *honey, darling ve sweetheart* ifadelerini işaret etmektedir (2017, s. 30). Bu açıdan bakıldığında çalışmada yaratıcılığa dayalı ve tekil örneklerdense Türkçenin geleneksel sevgi sözcükleri olarak işaretlenebilecek *canım, hayatım ve aşkım* hitaplarının incelemeye dahil edilmesi, çalışmanın sonucunun genellenebilirliğini arttırırken sonuca etki edebilecek ilgisiz etmenleri de kısıtlamaktadır.

Araştırmanın veri seti evrenini, 50 milyon sözcükten oluşan Türkçe Ulusal Derlemi'nin (TUD v3.0)  $\pm 9,5$  milyonu kurgusal düzyazı konu alanından ve  $\pm 1$  milyonu sözlü kısımdan olmak üzere yaklaşık  $\pm 10,5$  milyon sözcük hacminden oluşan alt alanlar oluşturmaktadır. Bu alanlar farklı kişilerarası ilişkileri hem özel alanlardaki hem de sosyal alanlardaki dil gerçekleştirmeleri ile temsil etme yeterlilikleri nedeniyle seçilmiştir.

Küçük ölçekli bu çalışmada, TUD'un bahsedilen alt alanlarından elde edilen verinin çözümlenebilmesi için %95 doğruluk %5 hata payına göre seçkisiz



örneklem oluşturulmuştur. Belirtmek gerekir ki Tablo 1’de de açıkça görüldüğü gibi, incelemeye konu olan üç sevgi sözcüğünün kullanım sıklıkları arasında farklılıklar bulunmaktadır. Her ne kadar sıklığa ilişkin aralarında fark var olsa da hedef dilsel ifadeler tek tek incelenmeyip söz edimleri açısından aralarındaki farkın araştırılması anlamlı olmadığı ve/veya bu çalışmanın kapsamını aştığı için bu üç hitap *sevgi sözcükleri* olarak tek bir çatıda birleştirilmiş ve incelenmiştir.

**Tablo 1.** Sevgi sözcükleri sıklık bilgisi

Sevgi Sözcükleri	Sıklık - yazılı	Sıklık- sözlü
Aşkım	156	74
Canım	3242	581
Hayatım	494	55

**Tablo 2.** Sevgi sözcükleri örneklem

Sevgi Sözcükleri	Örneklem- yazılı	Örneklem- sözlü	Örneklem
Aşkım	112	63	175
Canım	344	232	576
Hayatım	217	49	266

Sevgi sözcüklerinin yalnızca hitap görünümleri incelemeye dahil edilmiştir. Sevgi sözcüklerinin hitap işlevinde kullanılıp kullanılmadığına karar verilirken Oyetade’nin hitap ifadeleri tanımından yararlanılmıştır: hitaplar, konuşucunun mesajını iletmek istediği muhatabı belirtmek için hitap edilen muhatabın da bulunduğu etkileşimli ortamlarda kullanılan dilsel ifadelerdir (1995, s. 515). Elde edilen 1017 bağımlı dizin taranmış ve ilgisiz sonuçlar (hitap işlevi dışında kullanılanlar, edimsöz edimleri açısından belirsiz olanlar gibi) veriden ayıklandıktan sonra 517 bağımlı dizin (316 bağımlı dizinle hayatım, 143 bağımlı dizinle canım ve 88 bağımlı dizinle aşkım) elde edilmiştir.

Bir sonraki aşamada ise, Aijmer ve Rühlemann’ın (2015, s. 13) çalışmalarında derlem temelli çalışmalarda edimsöz edimlerin tespiti ve incelenmesi ile ilgili dile getirdikleri güçlükleri aşmak ve incelemelerin sistematikliğini ve güvenilirliğini garanti altına almak amacıyla McAllister’in (2014) derlem verisi üzerinden söz edimleri tespit etme adımları takip edilerek her bir bağımlı dizinin Searle’nin (1979) sınıflamasına göre (belirtici, yönlendirici, yükümleyici, yansıtıcı, bildiriciler) ne tür bir edimsöz edimini temsil ettiği tespit edilmiştir.

### 3. BULGULAR VE TARTIŞMA

İncelenen 517 edimsöz ediminin (197 yönlendirici, 159 belirtici, 113 yansıtıcı, 48 yükümleyici) verideki dağılımları şu şekildedir: yönlendiriciler (%38) veride en sık görünen edimsöz edimleri iken onu (%31) ile belirticiler izlemekte,

yansıtıcılar (%22) ile en sık görülen üçüncü edimsöz edimi olurken verilerin (%9)'unu yükümlenici oluşturmaktadır. Veride yönlendirici ve belirtici edimsözlerin çokluğu dikkat çekerken bildirici edimsöz edimlerine rastlanılmadığı da görülmektedir. Her ne kadar veride sevgi sözcüklerinin Türk konuşurlarca hem resmi (askeri ortamlarda bile) hem de gayriresmi bağlamlarda kullanıldıkları bulgulansa da dağılımın bu şekilde yansımalarının, belli ölçüde hayatın doğal akışına uygun olduğu düşünülmektedir. Bilindiği gibi söz edimlerin bir edimi yerine getirme gücü ancak uygun kişilerce doğru zamanda ve uygun bağlamda söylendiğinde mümkündür. Bu açıdan bildirici edimsözün gerçekleşme kurallarının (kurumsal bir role sahip olma, belirli bir bağlam içinde olma gibi), bu tür bağlamlar içinde ve sevgi sözcükleri ile birlitlikleri koşulu ile sağlanması güçtür.

### 3.1. YÖNLENDİRİCİLER

Edimsözlerin veri içinde dağılımına bakıldığında, ilk sırada %38 ile yönlendiriciler görülmektedir. Bu gruptaki edimsözlerle verici alıcıdan bir şey yapmasını ister (Searle, 1979, s. 13). Bu da sevgi sözcüklerinin sıklıkla emir, rica, davet, tavsiye, yalvarma edimsöz edimleri ile birlikte kullanıldığını göstermektedir. Tüm bu edimsöz edimlerinde ortak olan, konuşucunun dinleyeni kendi istediği doğrultuda harekete geçirme girişiminde bulunmasıdır fakat belirtmek gerekir ki bu girişimin dozu Searle'nin de belirttiği gibi daha yumuşak girişimlerden daha sertlerine doğru farklılaşabilir (1979, s. 13).

Brown ve Levinson (1987) tüm söz edimlerinin hem konuşucu hem de dinleyici için yüz tehdit edici bir unsura dönüşme olasılığında bahseder ve yönlendiricilerde bu olasılığın diğer edimsözlere oranla daha yüksek olduğu söylenebilir. Bu olasılık ve yönlendiriciler ile sevgi sözcüklerinin verideki bu sık birlitlikleri dikkate alındığında sevgi sözcüklerinin kimi zaman aşağılayıcı olarak işaretlenmesi daha anlaşılır hale gelirken Türkçe konuşucuların sevgi sözcükleri aracılığı ile yönlendiricilerden kaynaklanabilecek yüz tehdidinden kaçınmaya veya bu etkiyi yumuşatmaya çalıştığı da görülmektedir.

1) "Patronluk taslama! Evde, işte, her yerde patronsun!" canım saçmalama lütfen!" Aslında bu giysisinin, saçlarının neden böyle olduğunu sormak istiyordum... -W-IA16B3A-0300-1970

(2) *Sen de bana hediye edebilirsin canım yaa!. Ama küçük yaa!*. S-BEAXO-0415-475

(3) ...sen bu işi biliyorsun ya. Canım ya şurası hafif kabarmış onu düzeltsene S - BEABX-0163-10

Yukarıdaki üç örnekte de belli bir oranda muhatapların dinleyici odaklı ve konuşmacı odaklı yüz korunumu gereksinimlerinin karşılanması zora girmektedir. Örnek 3'e yakından bakılacak olursa burada yönlendirici edimsöz ediminin dayatmacı yapısı nedeniyle (bknz. Trosborg, 1995, s. 187) konuşucu,

dinleyiciyi bir yerin tadilatı konusunda yönlendirme çabası ile kendi yüzünü tehlikeye atarken aynı zamanda dinleyiciye yaptırım gücü yüksek bir edimsöz edim aracılığı ile tadilat işini dayatarak dinleyicinin yüzünü de tehdit eder.

Brown ve Levinson'ın incelik kuramı çerçevesinde ve takip eden alanyazında konuşucuların yüz tehdidinden kaçınmak, muhatapların yüz korunumunu garanti altına almak ve bu yolla etkileşimin devamlılığını sağlamak için uygun bir dil kullanmaları gerektiğine dair bir uzlaşma vardır. Buna örnek olarak, de Pablos-Ortegas (2020), bir dilde yönlendiricilerin kullanım sıklığına paralel olarak çok çeşitli dilsel yapıların yumuşatma stratejileri dahilinde devreye sokulduğunu söylemektedir. Bu açıdan bakıldığında Türkçede yönlendirici edimsöz edimlerle beraber yumuşatma stratejisi olarak kullanılan pek çok dilsel araç vardır ve sevgi sözcükleri de Örnek 4'te de görülebileceği gibi bu dilsel birimlerden biridir.

(4) MARY Sizi bu kadar övmesinin sebebi beş yüz frang. NERO Mary kes saçmalama hayatım W-SA14B3A-1588-105

Salt sevgi sözcüklerinin değil ama hitap ifadelerinin tehditleri yumuşatma işlevinde kullanıldığına dair alanyazında çalışmalar mevcuttur (Rendle-Short, 2010, s. 1207; McCarthy ve O'Keeffe, 2003, s. 12). Benzer şekilde, Türkçede Ruhi çalışmasının dipnotunda canımın asıl işlevinden sıyrılarak tehditleri yumuşatma işlevinde kullanıldığını vurgulamaktadır (Ruhi, 2006, s. 51). Davis (1982) insanların birbirlerine karşı güçlü duygulara sahip oldukları zaman muhataplarına daha duyarlı ve dikkatli olma eğiliminde olduğunu söylemektedir. Bu da sevgi sözcüklerinin yumuşatma stratejisi olarak etkin kullanımını açıklamaktadır.

Brown ve Levinson (1987, s. 78), yüze yönelik bir tehdidin ciddiyetini bildirişim sürecinde belirleyen unsurlar arasında katılımcılar arasındaki mesafenin de olduğunu belirtir. Böylece katılımcıların sosyal rolleri ve buna bağlı güçleri karşı tarafa ne kadar baskı yapabildiklerini belirlemektedir. Bu kuramın varsayımlarına yönelik pek çok eleştiri mevcuttur (Slugoski ve Tumbull 1988; Holtgraves, 1992; Eelen, 2001; Song, 2017) fakat en azından bu çalışma kapsamında özellikle Brown ve Gilman'ın 1989'da bu unsurlara ek olarak yüz tehditlerinin ciddiyetini güçlü bir şekilde etkileyen yakınlıkla ilişkilendirilen şefkatin eklenmesi önerisiyle beraber düşünüldüğünde yüz tehdit edici edimsöz edimlerle birlikte kullanılan sevgi sözcükleri ile ilgili açıklayıcı bir gerekçe sunacağı görülmektedir. Slugoski ve Tumbull (1988) ve Brown ve Gilman (1989), şefkat ve kibarlığın orantısız biçimde arttığından bahseder. Ortaya çıkan tabloya göre, yöneltilen sevgi sözcüklerinin, konuşucu ve dinleyici arasındaki güç farkını ve mesafeyi azaltarak ve tam tersi biçimde duygulanımı arttırarak konuşucudan istenen işi daha az maliyetli hale getirdiği sonucuna varılabilir. Sevgi sözcükleri konuşurların (hem alıcı hem verici) yönlendirici söz edimlerinden kaynaklanan olası yüz tehditlerini yumuşatırken, alıcıların yüz koruma konusundaki bilişsel

çabalarını da azaltarak yönlendirici edimsözün etkinliğini artırır ve bu çabaları yönlendiricilerin dayattığı hedefe yönlendirir. Bu açıdan konuşucular sevgi sözcükleri aracılığı ile yüzünü kızartıcı, onurunu zedeleyici bir etkisöz edimiyle karşılaşmaktan korunurken aynı zamanda alıcıyı hedefe yönlendirmektedir.

Bu tartışmayı destekleyici diğer bir savlama da şu şekilde açıklanabilir: konuşucular hitap ifadeleri ile muhataplarına onların sosyal rollerinden bağımsız olarak yeni roller atayabilir ve aralarındaki sosyal mesafeyi yeniden düzenleyebilir. Buradan hareketle, Türk konuşucuların sevgi sözcükleri aracılığı ile muhataplarına yakın roller atayarak aralarındaki mesafeyi azalttıkları, yakınlığa dayalı olarak hem yüz tehdidini azaltmak hem de edimsöz edimlerinin etkisini arttırmak için bunu bir strateji olarak kullandıkları söylenebilir. Bu yönlendirici etki, sevgi sözcüklerinin Türk toplumunda konuşucular tarafından kendilerine tamamen yabancı birine dahi yönlendirilmesinin nedenlerinden biri olarak görülebilir. Türk konuşucular, kendilerine tamamen yabancı birini bile yakınlaştırarak oluşturdukları duygulanım ile istediklerine daha rahat ulaşacakları bir stratejide sevgi sözcüklerini araç olarak kullanmaktadır. Dilbilim dışından baktığımızda da pek çok çalışmada bireylerin yakınlarına istekte bulunma ya da onların isteklerini daha kolay yerine getirme eğiliminde olduğu bulgulanmıştır (LaGaipa, 1977; Shapiro, 1980; Rule, Bisanz ve Kohn, 1985).

Her ne kadar hitap ifadeleri değişken, bağlam bağımlı ve yaratıcılık temelli dilsel ifadeler olarak işaretlenseler de bu ifadelerin seçimini etkileyen güç, yakınlık, sosyo-ekonomik durum, yaş, cinsiyet gibi pek çok etmen olduğu bilinmektedir (Friedrich, 1972; Keshavarz, 2001; Qin, 2008; Gisle ve Aijmer, 2011; Widiatmaj, 2014; Özcan, 2016). Bildirişim boyunca konuşucunun zihninde tüm bu değişkenler tek tek hesaplanarak muhataba en uygun hitap seçilmeye çalışılır (Nkwain, 2014, ss. 189-190) fakat seçimi etkileyen bu etmenler bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde göz ardı edildiğinde hitap ifadeleri yüz tehdit edici birer dilsel ifadeye dönüşebilir. Kısacası, uygunsuz bir sevgi sözcüğü (veya olumsuz yüklü bir sevgi sözcüğü) kullanmak, dinleyicinin yüzüne yönelik potansiyel bir tehdit olarak etiketlenebilir. Yukarıda bahsedilen yumuşatma işlevinin tersi biçimde yönlendiriciler ile kullanılan olumsuz yüklü, yüz tehdit edici sevgi sözcükleri, yükümleyicilerin de tehdit edici potansiyelini üste taşımakta ve bu birliktelik yükümleyicilerin edim gücünü azaltmaktadır. Aşağıdaki örnek tartışmayı özetleyecek niteliktedir. Burada ‘canım’ sevgi sözcüğü konuşurların arasındaki güç farkını vurgulamak adına küçümseyici bir şekilde kullanılmıştır.

(5) Hadi git takımları parlat da öyle gel canım "Godoş herif! Topuklarını sürüyüp durma, şimdi kramponları yediririm sana." W-UA16B2A-1163-1418  
Söz edim kuramı çerçevesinde buyurum kipi kullanımı yönlendirici sözedimleri çağrıştırmaktadır (Kissine, 2013, s. 102; Blakemore 1990, s. 110). Jary ve Kissine (2016, s. 121) açıkça ortaya koymaktadır ki “buyurum tümceleri, prototip olarak diğer insanlardan belirli bir şekilde hareket etmelerini istemek için yani

yönlendirici edimsözleri gerçekleştirmek için kullandığımız dilsel ifadelerdir.” Dontcheva-Navratilova (2005, s. 15) buyurum tümcelerinin konuşucular arasındaki asimetrik ilişkinin göstergesi okduğunu ve genellikle dinleyenler tarafından kaba olarak algılandıklarını belirtmektedir. Buyurum tümceleri alanyazında bir yandan doğrudanlıkları sebebiyle yüz tehdit edici olarak kodlanırken (Brown ve Levinson, 1987; Ervin-Tripp, 1976), diğer bir taraftan buyurum tümcelerinin kaba olarak işaretlenen emir verme ve rica etme gibi edimsözlerin icrası ile sınırlanamayacağı, yüz korunumuna yönelik tavsiye verme, iyi dilekte bulunma gibi edimsözler ile de kullanıldığına dair bulgulara rastlanmaktadır (Wierzbicka, 1985; Jary ve Kissine, 2016).

İncelenen veri doğrultusunda denebilir ki bu dilsel biçimler Türkçede sevgi sözcükleri ile bir araya geldiklerinde yalnızca asimetrik ilişki yansıtmamaktadır. Veride yönlendirici edim gücü yansıtan buyurum tümcelerinin sıklıkla tavsiye verme, teselli etme gibi edimselleri yansıttıkları görülmektedir. Yine Shiina (2007:39) yakınlık bildiren hitap ifadeleri ile birlikte kullanılan buyurum tümcelerinin o kadar da kaba olmadığından bahsirken Wierzbicka (1985, s. 167) ise dinleyiciye istenen eylemi yaptırmaya yönelik samimi bir girişimde küçültme öğeleri ve buyurum tümcelerinin beraber kullanıldığı bazı örnekler saptar. Wierzbicka küçültme ve buyurum tümceleri eşdizimliliklerinde hem doğrudan verilen mesajın alınmamasının hem de alıcının harekete geçmesinin daha garanti olduğunu düşünür. Aşağıdaki örnekler sevgi sözcüklerinin bu kullanımını örnekler niteliktedir:

- (6) Efe sen işin tadını kaçırdın neler oluyor bir an önce anlat bana... Sakin ol aşkım sakin, bak sesim ne kadar rahat geliyor, iyiyim W OA16B4A-0178-124
- (7) "Ne güzel oldu di' mi, beyazlar içinde, telli duvaklı..." "Hıı..." "Aa, ağlama canım beni de ağlatacaksın!" W-UA16B2A-1495-297
- (8) şöyle birazcık başımı yaslıyım. Yasla canım yasla. Aşkım parfüm kokuyor mu S-BEABXB-0077-292

Örneklerden de görüleceği üzere, bu yapılar dinleyicinin yüz ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yönlendirilmişlerdir (bknz. Shiina, 2007). Örnek 6 ve 7’de konuşucular, yönlendirici edimsöz gücüne sahip sözceler aracılığı ile dinleyici ile ortak duyguları paylaştıklarını ve onları anladıklarını belirterek dinleyicileri sakinleştirmeye çalışırken sevgi sözcükleri aracılığı ile de samimiyetlerini güçlendirmektedirler. Örnek 7’de ise konuşucu kullandığı yönlendirici edimsöz edim aracılığı ile muhatabının isteğine olumlu yanıt vermektedir. Yukarıda bahsi geçen örneklerin tümü yönlendirici edimsöz edimi kategorisi altında sınıflandırılmakla birlikte, sevgi sözcüklerinin doğasında olan sevgi, sempati ve şefkati yansıtmaktadırlar.

Belirtilmelidir ki yönlendiricilerin verideki sıklığını arttıran bir diğer unsur da Koironen’da da belirtildiği gibi (2015, s. 69) sevgi sözcükleri ve yönlendirici

edimsözler ilişkisinden bağımsız bir şekilde günlük dilde sıklıkla kullanılan sorularında yönlendiriciler altında işlev görmesidir

(9) senin. <D 11> Yarın napıyosun aşkım? Napmamı isterdin? Otur bilgisayara takıl S-BEABXB-0077-54

(10) Şaşmış göründüm. Ne oldu hayatım? Neye sevindin? Affet canım. Ben aptalın tekiyim. W-PA16B4A-0591-295

### 3.2. BELİRTİCİLER

Belirticiler verinin %31'ini oluşturmaktadır. Konuşucunun gerçekleşen, gerçekleşecek olan, gerçekleşmesi muhtemel olan olayları, olguları vb. dile getirdiği edimsözlerdir (Searle, 1979, s. 12). İddia etmek, belirtmek, rapor etmek, tahminde bulunmak, hatırlatmak, bilgilendirmek, şikayet etmek gibi edimsöz edimler belirticiler altında değerlendirilmektedir (Searle ve Vanderveken, 1985, ss. 182-192). Bir dereceye kadar, verideki belirticilerin sıklığı, sevgi sözcüklerinden bağımsız olarak yorumlanabilir ve belirticilerin birçok farklı bağlamda kullanılmaya uygun doğasının bir sonucu olarak görülebilir. Bunun yanında konuşucu bu gruptaki edimsözler aracılığıyla öznel düşüncelerini, tahminlerini, inançlarını, iddialarını ve başkalarından duyup öğrendiklerini de ortaya koyabilir. Bu açıdan samimi ortamlarda kullanılması beklenen sevgi sözcükleri ile bir arada görülmeleri de beklendiktir.

Flowerdew (1991, s. 254), alanyazında kabul edilen görüşe göre, belirticiler ile diğer söz edimleri arasında önemli bir fark olduğunu belirtir: diğer edimsöz edimlere kıyasla daha az yüz tehdit edici olarak kodlanan belirticiler karşısında konuşurların istenmeyen etki eylem ile karşılaşma ihtimallerinin daha az olduğu görüşü yaygındır. Fakat Flowerdew bu savlamanın yanlıgılar içerdiğini yaptığı çalışmada ortaya koymuştur. Çalışmada diğer sözedimleriyle karşılaştırıldığında, belirticiler gerçekleştirilirken aynı oranda kibarlık ve yumuşatma stratejisine başvurulduğu görülmüştür (1991). İncelenen veride de konuşucuların belirticilerin dinleyiciler üzerindeki her türlü olası istenmeyen etkilerinden tedirgin olduklarında sevgi sözcüklerini kullanma eğiliminde oldukları tespit edilmiştir. Örnek 11 katılımcıların kadınların giyim kuşama yönelik tamamen zıt görüşlerini birbirlerine kabul ettirmeye çalıştıkları, uzunca bir diyalogtan kesittir. Örnekte yer alma sıralarına göre ikinci konuşmacı, birinci konuşmacının sözlerinden sonra kendi görüşünü savunmak adına sunacağı destekleyici savın birinci konuşmacı için yüz tehdit edici olabileceği düşüncesi ile belirtici edim gücü taşıyan bu sözceye başlamadan muhatabına “canım” sevgi sözcüğünü yöneltmektedir. İkinci konuşmacı, bu strateji ile yüz tehdit edici ifadenin istenmeyen etkilerini azaltırken aynı zamanda da muhatabına anlaşmazlıklarımıza rağmen hala yakınız ve iletişimi sürdürmek için çabalıyorum mesajlarını vermektedir.

(11) Mesela pantolondan ziyade daha çok etek giymek gerekiyor. Ama canım siz

de mini etek giyiyorsunuz. W-VA16B4A-1030-115

Örnek 12 belirtici olarak sınıflanabilecek hatırlatma edimini örneklemektedir. Bu noktada belirtilmelidir ki verideki belirticiler ile ilgili pek çok örnek ortak yaşantı sonrası edinilmiş bilgilere dayanmaktadır. Bu da sevgi sözcüklerinin göstergesi olduğu yakın ilişki ile uyum göstermekte ve belirticiler ile sevgi sözcüklerinin bir araya gelişini incelenen veri sınırlarında gerekçelendirmektedir.

(12) A: Özgür ne diyor? Artık otobüslerde. C: Aşkım eskiden evden burya kadar yürüyorduk hatırlıyosan. <Gülme> S-BEABX1-0008-32

Nastri ve arkadaşlarına göre, edimsözler düzeyinde mizahın belirleyiciler ile bağlantılı olduğu vurgulanmaktadır (2006, s. 1040). Ayrıca, mizahın sosyal ilişkileri geliştirici, güçlendirici etkisi alanyazında sıklıkla vurgulanmaktadır (Alberts ve ark., 2005; Kuiper ve McHale, 2009; Shiota ve ark., 2004; Hall, 2013).

Örnek 13'te görülebildiği gibi sevgi sözcükleri, konuşucuların birbirleriyle şakalaşmakta kendilerini daha özgür hissetmelerini sağlayan yakın bir ilişkiyi ifade etmekte ve her ikisi de sosyal ilişkileri geliştirici işlev yüklenen mizah ve sevgi sözcüklerinin birliktelikleri de döngüsel biçimde bu yakınlığı desteklemektedir.

(13) Ne oldu, yoksa Amerika sosyalist oldu da ben mi duymadım?" Neveser koluma daha sıkı sarılırken; "Hayır, öyle bir şey olsaydı ilk duyan sen olurdu canım," deyip bir kakhaha atıyor. W-QA16B2A-0108-64

Searle'nin vurguladığı gibi belirtici edimsöz ediminin tüm üyeleri doğru ve yanlış içerir değerlendirme boyutunda değerlendirilebilir (1979, s. 12). Bu özelliği ile belirticiler, etkin bir biçimde manipülasyon aracı olarak işlev görmektedir. Belirticilerin politika (Cap, 2006; Medriano ve De Vera, 2019), reklam (Simon ve Dejica-Cartis, 2015) gibi bağlamlarda sıklıkla kullanılması da bunun kanıtı niteliğindedir. Belirticilerin manipülasyon gücü ve sevgi sözcüklerinin karşıt uçta duran samimiyet gücünün birlikteliği dikkate değer sonuçlar verir.

Konuşmacıların, sevgi sözcüklerinden yansıyan güven duygusu, samimiyet aracılığı ile manipülasyon etkilerini arttırmayı amaçladıkları açıktır. Örnek 14'te, konuşmacı kasıtlı olarak yalan söyler ve dinleyiciyi söylemeyi planladığı şeye inandırmak için ikna edici bir araç olarak bir sevgi sözcüğü (hayatım) kullanır.

(14)"Mehtap'ı nasılsa oyalarım, uydururum bir şeyler" diye düşünerek, sonunda telefonunu açtı ... "Ankara'dan bazı arkadaşlarla iş konuşuyoruz hayatım, dışardayım." W-VA16B4A-1030-204

### 3.3. YANSITICILAR

Veriler nitel olarak incelendiğinde, bu çalışmada yansıtıcıların en sık görülen üçüncü edimsöz edimi olduğu ortaya çıkmaktadır. Üyeleri tebrik etme, özür dileme, teşekkür etme gibi edimsözler olan yansıtıcılar verinin %22'sini oluşturmaktadır. Yansıtıcılar, konuşucunun ilgili olaylar ve durumlar karşısındaki hislerini, psikolojik durumunu vb. yansıtan edimsözlerdir (Searle, 1979, s. 15). Duygu temelli yansıtıcılar (Clark,1996) ile yine duygularla ilişkili sevgi sözcüklerinin birliktelikleri uyumlu görünmektedir. Sözlü dil aracılığı ile gösterilen duygular özellikle yakın ilişkiler için önemli bir bileşendir. Genel olarak baktığımızda zengin sevgi sözcükleri dizgesi, sevgi sözcükleri ve yansıtıcıların sıklıkla bir araya gelişi gibi bulgular Türk insanının duygusal, sıcakkanlı olduğuna ve duygularını kolay dışa vurabildiğine dair bir izlenim oluşturmaktadır. İncelenen veri, Türk konuşucuların sevgi sözcüklerini daha çok olumlu duygular ile ilişkilendirebileceğimiz yansıtıcılarla yani iltifat etme, teşekkür etme gibi edimsöz edimler ile kullandığını göstermektedir ancak veride özür dileme söz edimlerini gösteren birkaç örneğe de rastlanmaktadır. Yansıtıcıları kibarlık kuramı çerçevesinde inceleyen Taavitsainen ve Jucker (2010, s. 173), doğası gereği kibar olarak tanımlanan yansıtıcılara eşlik eden hitap ifadelerinin bu söz edimi ile birlikteliklerinde hem bir kibarlık imi hem de kibarlığın gücünü arttırıcı bir vurgu aracı olarak işlev gördüğünden bahseder. Aşağıda verilen örneklerde bu savlamanın Türkçe içinde geçerli olduğunu göstermektedir. Örneklerin hepsinde yansıtıcı edimsöz edimi ve sevgi sözcüğü eşdizimliliği ile konuşucular, dinleyenin olumlu kişisel yüzünü, yani, sevilme, saygı görme veya onaylanma isteğini gözettikleri görülmektedir.

(15) İçerisi klimalı ya çok serindi. Fotoğraflarda çok güzelsin aşkım. Burada çok çirkinim. Hayır sadece bira içiyorsun. S-BEABXB-0077-36

(16) D: Sakallar yakışır sana yaa. S: Teşekkür ederim hayatım. O senin güzelliğinin yansımasıdır S-BEABXB-0077-35

(17) Kadife İpek'e. "Seninle iftihar ediyorum canım, harikaydın!" diyerek Turgut Bey Kadife'yi kucakladı W-OA16B4A-0141-2156

Searle ve Vanderveken (1985, s. 211) yansıtıcıların çoğunun dinleyen merkezli edimsöz edimler olduğundan bahseder. İncelenen veride de yansıtıcıların daha çok dinleyeni merkeze aldığı görülmüştür. Yansıtıcılar ile birlikte kullanılan sevgi sözcükleri, Türkçe konuşucuların yakın bağlamlarda kendi duygularını ifade ederek kendilerini ön plana çıkarmak yerine dinleyenin yüz isteklerine cevap vererek iyi ilişkiler kurmaya veya sürdürmeye odaklandıklarını kanıtlamaktadır.

Aynı sonuca götürecek bir diğer bulgu da şu şekildedir: Brown ve Levinson'ın belirttiği gibi teşekkür etme, özür dileme gibi kimi yansıtıcılar konuşucunun yüzünü tehdit eder niteliktedir (1987, ss. 67-68). Örnek 16'daki gibi bir teşekkür edimi sırasında konuşmacının bir borcu kabul ettiğini ve böylelikle kendi itibarını



alçaltırken karşısındakinin itibarını yücelttiği söylenebilir (Brown ve Levinson, 1987, s. 67). Sonuç olarak, yansıtıcı söz edimlerine eşlik eden sevgi sözcükleri, Türkçe konuşucuların, uyumlu kişiler arası ilişkilere sahip olduklarından emin olmak için başkalarının yüz gereksinimlerine karşı oldukça hassas olduklarını göstermektedir.

Maíz-Arévalo'nun belirttiği gibi yansıtıcıların üyelerinden teşekkür etme, selamlaşma gibi kimi edimsözler belirli dillerde daha fazla kalıplaşma eğilimi göstermektedir (2017, s. 154). Weigand (2010, s. 179) bu tür ifadelerin toplumun beklentilerine uygun olarak düşünmeden ve hazır olarak kullanıldıklarını ve bu sebeple de içtenlik koşulunu karşılamadan uzak olduklarını belirtir. İncelenen veride bu tür yansıtıcı edim gücü taşıyan kalıp sözlerle sevgi sözcüklerinin sıklıkla bir arada kullanıldığı tespit edilmiştir.

(18) Bir kalemin bile yeri bile değişmemiş. Sağ ol, canım benim sağ ol. İşte masam. W-QA16B3A-3326-2441

(19) Hoşbulduk! Hoşbulduk hayatım Hoşbulduk! Hoşbulduk! Soluğum kesildi. W-QA16B1A-0674-274

Tannen ve Öztekin (1977), Türkçedeki kalıplaşmış ifadelerin kullanımının anadili Türkçe olan kişiler tarafından zorunlu olarak kodlandığını belirtmektedir (516-517). Bu zorunlulukla beraber içtenlik koşulunu da göz ardı edemeyen Türk konuşucuların kalıplaşmış ifadelerin tekrarı (*sağ ol ... sağ ol* gibi) ve sevgi sözcüklerinin kullanımı (*hoşbulduk hayatım* gibi) ile içtenlik koşulunu karşılamaya çaba harcadıkları söylenebilir.

### 3.4. YÜKÜMLEYİCİLER

İncelenen verinin %9'u yükümleyicilerden oluşmaktadır. Konuşucunun gelecekte bir şeyi yerine getirmek adına sorumluluk aldığını anlatan edimsözlerdir (Searle, 1979, s. 14). Konuşucular, yükümleyiciler ile tehdit etme, yemin etme, kefil olma, garanti verme, söz verme, planlama, teklif etme edimlerini yerine getirebilir. Yükümleyiciler diğer edimsözler ile kıyaslandığında görece düşük bir sıklık göstermektedir. Yükümleyici edimsözlerin, konuşurların geleceği ile ilgili belli noktaları ipotek altına alan edimler olduğu ve yakın ilişkiler bağlamında bu ifadelerin bağlayıcılığının da artacağı düşünüldüğünde dağılımsal bu fark daha anlaşılabilir hale gelecektir.

(20) "Natali... Yolunda gitmeyen bir şeyler mi var? Ben hallederim hayatım "Sen düşünme bunları, akşama görüşürüz." W-SA16B1A-1488-122

(21) S: Ha ha ha. O kadar doğal güldün ki... D: <gülme> S: aşkım bi şey yiyelim mi yaa dondurma ısmarlıyım mi? Evet çok iyi olur. S-BEABXB-0077-19

(22) Miyav de. E: Ama ... ama ağlarım bak hayatım. Ağlama şeyi yapalım. Y: Yer mi sence? S-BEABXO-0444-44

Örnek 20 ve 21’de de görüleceği üzere, veride sevgi sözcükleri sıklıkla dinleyiciyi problem olarak görülen bir durumdan kurtarmak, rahatlatmak ya da dinleyicinin ihtiyaçlarına karşılık vermek adına söz verme, garanti etme ve teklif etme edimsöz edimleri ile birlikte kullanılmaktadır. Veride aynı zamanda sınırlı sayıda tehdit etme söz edimine de rastlanmaktadır. Söz edimi olarak tehditler, konuşucular tarafından dinleyene veya üçüncü şahıslara zarar verme niyetini yansıtmaktadır (Fraser, 1998, s. 161). Bu çalışma da ise sevgi sözcükleri ile kullanılan tehdit söz edimlerinin hedefinde yine konuşurun kendisi olduğu görülmektedir. Örnek 22’de konuşucu, dinleyiciyi kendine zarar vermekle tehdit etmekte ve aralarındaki yakın ilişki sebebiyle dolaylı da olsa dinleyicinin de zarar göreceği bu gibi bir söz ediminin sevgi sözcüğü kullanımının işaret ettiği samimi bağlamdan farklı bir bağlamda etkili olma ihtimali yoktur yani “ağlarım bak hayatım” yükümleyici edim gücüne sahip tehdit bir yabancı üzerinde yaptırım gücüne sahip olmayacaktır (bknz. Fraser, 1998; Christensen, 2019).

#### 4. SONUÇ

Türkçe sevgi sözcüklerinin edimsözlerle gerçekleştirmeleri, bu dilsel ifadelerin farklı bağlamlarda, farklı amaçlarla kullanılabilen çok katmanlı ve değişken yapıda dilsel ifadeler olduğunu göstermektedir. Bu küçük ölçekli çalışmada, sevgi sözcüklerinin Türk konuşucular tarafından etkileşimin devamlılığını sağlamak, yüz tehdit etmek, yüz tehdidini yumuşatmak, yüz ihtiyaçlarını karşılamak, edimsöz edimlerin etki gücünü arttırmak, sahte yakınlık kurgulayarak sözcelerin manipülasyon gücünü arttırmak, içtenliği sağlamada araç olmak gibi farklı amaçlarla kullanılabilmesi saptanmıştır. Çalışmanın sevgi sözcüklerinin zıtlıkları barındıran doğasını yansıttığı söylenebilir. Bu da alanyazındaki sevgi sözcüklerini yalnızca romantik ilişkilerde kullanılan ve yakınlık belirten ifadeler olarak sınırlayan tanımların yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Bu çalışmadan çıkan en belirgin bulgu, Türk kültürünün iletişimde yakınlığı teşvik ettiğiidir. Yakınlık göstergesi olan sevgi sözcükleri aracılığı ile konuşucular etkileşim içinde oldukları kimselere iş birliği içinde oldukları mesajını verirler. İletişimin başarısı yakın ilişkiler kurup bunları devam ettirebilme üzerine kurulu olan Türk kültüründe sevgi sözcükleri bu beklentiye karşılamada en iyi dilsel araçlardan biri olarak görünmektedir. Kimi zamanda konuşucularca bu eğilimin istenen eylemin gerçekleştirilmesi uğruna manipüle edildiği ve sevgi sözcükleri aracılığı ile dinleyicileri kendilerine yaklaştıran konuşucuların sözedimlerin algılanan ağırlıklarını azaltarak daha az çabayla daha büyük ödüle ulaşmaya çalıştıkları görülmektedir.

Son olarak belirtmek gerekir ki bu çalışmanın kimi bulguları salt sevgi sözcükleri ile sınırlanamaz; bu bulguların bir kısmı da hitap ifadelerinin genel özelliklerinin birer yansımasıdır. Bu nedenle, hitap ifadelerinin farklı ulamlarını da dahil ederek

yapılacak sonraki çalışmalar, edimsözler ile birlikte kullanılan hitap ifadelerine ilişkin daha geniş bir betimleme sunarak bu çalışmanın bulgularını daha anlamlı hale getirecektir.

#### KAYNAKÇA

- Adamovsky, E. (2017). Ethnic nicknaming: ‘negro’ as a term of endearment and vicarious blackness in Argentina, *Latin American and Caribbean Ethnic Studies*, 12(3), 273-289.
- Afful, J., B., A. & Nartey, M. (2013). “Hello Sweetie pie!” A sociolinguistic analysis of terms of endearment in a Ghanaian university. *The International Journal of Social Sciences*, 17(1), 92-101.
- Agha, A. (2006). *Language and social relations* (studies in the social and cultural foundations of language). Cambridge University Press.
- Aijmer K. ve Rühlemann C. (2015). *Corpus pragmatics: A handbook*. Cambridge University Press.
- Aksan, Y. et al. (2012). Construction of the Turkish National Corpus (TNC). *Proceedings of the Eight International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2012)* içinde (ss. 3223–3227). European Language Resources Association (ELRA).
- Alberts, J. K., Yoshimura, C. G., Rabby, M. ve Loschiavo, R. (2005). Mapping the topography of couples’ Daily conversation. *Journal of Social and Personal Relationships*, 22, 299–322.
- Alston, W. (2000). *Illocutionary Acts and Sentence Meaning*. Cornell University Press.
- Austin, J. L. (1962). *How to do things with words*. Harvard University Press.
- Bartholomaeus, C. ve Riggs, D., W. (2017). Terms of endearment: Meanings of family in a diverse sample of Australian parents. R. Harding, R. Fletcher ve C. Beasley (Ed.), *ReValuing care in theory, law & policy: Cycles and connections* içinde (ss. 1-17). Taylor & Francis.
- Bashir, A. (2015). Address and reference terms in Midob. *Dotawo. A Journal of Nubian Studies*.
- Biber, D. (2009). Corpus-based and corpus-driven analyses of language variation and use. In B. Heine & H. Narrog (Yay. haz.), (ss. 159–191). *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis*.
- Biber, D., Johnansson, S., Leech, G., Conrad, S. & Quirk, E. (1999). *Longman grammar of spoken and written English*. Longman Pearson Education Limited.
- Blakemore, D. (1990). Understanding utterances an introduction to pragmatics. Blackwell.
- Boasso, A., Covert, S. ve Ruscher, J. (2012). Benevolent sexist beliefs predict perceptions of speakers and recipients of a term of endearment. *J Soc Psychol*, 152(5), 533-546.
- Braun, F. (1988). *Terms of address: Problems of patterns and usage in various languages and cultures*. Mouton De Gruyter.
- Brown, P. ve Levinson, S. (1987). *Politeness*. Cambridge University Press.
- Brown, A. ve Draper, P. (2003). Accommodative speech and terms of endearment: elements of a language mode often experienced by older adults. *Journal of Advanced Nursing*, 41(1), 15–21.
- Cap, P. (2006). Legitimation in Political Discourse: A Cross-Disciplinary Perspective on the Modern US War Rhetoric. Cambridge University Press.
- Christensen, T. K. (2019). Indirect threats as an illegal speech act. In K. Ramshøj Christensen, J. Wood, & H. Jørgensen (Yay. haz.), *The Sign of the V.: Papers in Honour of Sten Vikner* (pp. 113-130). Aarhus Universitet.
- Clark, H. H. (1996). *Using Language*. Cambridge University Press.

- Covarrubias, P. (2006). Of endearment and other terms of address: A Mexican perspective. M. W. Lustig & J. Koester (Ed.), *AmongUS: Essays on identity, belonging, and intercultural competence* içinde (ss. 9-16). Pearson.
- Davis, D. (1982). Determinants of responsiveness in dyadic interaction. W. Ickles ve Knowles, E. (Ed.), *Personality, roles, and social behavior* içinde (ss. 85-140). Springer-Verlag.
- De Pablos-Ortega, C. (2020). Directive speech acts in English and Spanish filmspeak. *Pragmática Sociocultural / Sociocultural Pragmatics*, 8(1), 105-125.
- Dontcheva-Navratilova, O. (2005). Politeness strategies in institutional speech acts. Discourse and interaction 1. Brno seminar on linguistic studies in English: Proceedings içinde (ss.14-25). Spisy Pedagogické fakulty. Nakladatelství Masarykovy university.
- Drake, D. (1957). On pet names. *American Imago*, 14(1), 41-43.
- Draper, P. (2005). Patronizing speech to older patients: A literature review. *Reviews in Clinical Gerontology*, 15(3-4), 273-279.
- Eelen, G. (2001). *A critique of politeness theories*. St. Jerome Pub.
- Ervin-Tripp, S. (1972). Sociolinguistic rules: Alteration and co-occurrence. J. Gumperz, & D. Hymes (Ed.), *Directions in Sociolinguistics* içinde (ss. 213-250). Basil Blackwell
- Flowerdew, J. (1991). Pragmatic modifications on the 'representative' speech act of defining. *Journal of Pragmatics*, 15(1991) 253-264.
- Fraser, B. (1998). Threatening revisited. *Forensic Linguistics* 5(2). 159–173.
- Friedrich, P. (1972). Social context and semantic feature: The Russian pronominal usage. J., J. Gumperz, ve D. Hymes Yay. haz.), *Directions in sociolinguistics: The ethnography of communication* içinde (ss. 270-300). Holt, Rinehart and Winston.
- Gisle, A. ve Aijmer, K. (2011). *Pragmatics of society*. De Gruyter Mouton.
- Green, M. (2007). How do speech acts express psychological states? S. L. Tsohatzidis (Ed.), *John Searle's philosophy of language* içinde (ss. 267-284). Cambridge University. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511619489.013>
- Grzaşsko, A. (2015). On the semantic history of selected terms of endearment. *Linguistics Beyond and Within (LingBaW)*, 1(1), 104–118. <https://doi.org/10.31743/lingbaw.5626>
- Grzaşsko, A. (2017). On zoosemy, foodsemy and plantosemy: A cognitive approach to selected terms of endearment. *Studia Anglicana Resoviensia*, 14, 29-43.
- Güvenç, S. (2000). *Anadolu ağzlarında sevgi ve övgü sözleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kocaeli Üniversitesi.
- Hall, J. A. (2013). Humor in long-term romantic relationships: The association of general humor styles and relationship-specific functions with relationship satisfaction. *Western Journal of Communication*, 77, 272–292.
- Hofstede, G. (1994). The business of international business is culture. *International Business Review*, 3(1), 1-14.
- Holtgraves, T. (1992). The linguistic realization of face management: Implications for language production and comprehension, person perception, and cross-cultural communication. *Social Psychology Quarterly*, 55, 141–159.
- Honegger, T. (2004). Nominal forms of address in Middle English – Pet names and terms of endearment between lovers. C. Bode, S. Domsch, ve H. Saue (Ed.), içinde *Anglistentag 2003* (ss. 39-55). WVT.
- Jackson-Dwyer, D. (2000). *Interpersonal relationships*. Routledge.
- Harwood, J., Bouchard Ryan, E., Giles, H. & Tysoski, S. (1997). Evaluations of patronizing speech and three response styles in a non-service-providing context, *Journal of Applied Communication Research*, 25(3), 170-195. <https://doi.org/10.1080/00909889709365475>

- Jary, M. ve Kissine, M. (2016). When terminology matters: The imperative as a comparative concept. *Linguistics*, 54(1), 119-148.
- Keshavarz, M. H. (2001). The role of social context, intimacy and distance in the choice of forms of address. *Int J Soc Lang*, 148, 5-18.
- Kipp, R. S. (1986). Terms of endearment: Karo Batak lovers as siblings. *American Ethnologist*, 13, 632-645.
- Kissine, M. (2013). *From utterances to speech acts*. Cambridge University Press.
- Koiranen, S. T. (2015). "Come on darling, you can do it." – gender and age differences in the use of terms of endearment as forms of address in spoken British English [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. University of Eastern Finland.
- Kuiper, N. A. ve McHale, N. (2009). Humor styles as mediators between self-evaluative standards and psychological well-being. *The Journal of Psychology*, 143, 359-376.
- LaGaipa, J. (1977). Testing a multidimensional approach to friendship. S. Duck (Ed.), *Theory and practice in interpersonal attraction* içinde (ss. 250-270). Academic Press.
- Laude-Cirtautas, I. (1979). Terms of endearment in the speech of the Kazakh elders. *Central Asiatic Journal*, 23(1), 84-95.
- Leech, G. (1999). The distribution and function of vocatives in American and British English conversation. H. Hasselgard & S. Oksefjell, (Ed.), *Out of Corpora. Studies in Honor of Stig Johansson* içinde (ss.107-118). Brill.
- Levidze, M. (2019). Terms of endearment in Georgian: Ethnolinguistic analysis of verb forms of address. *International Journal of Languages, Literature and Linguistics*, 5(2), 76-80.
- Maíz-Arévalo, C. (2017). Expressive Speech Acts in Educational e-chats. *Pragmática Sociocultural / Sociocultural Pragmatics*, 5(2), 151-178.
- Mashiri, P. (1999). Terms of address in Shona: A sociolinguistic approach. *Zambezia*, 26, 93-110.
- McAllister, P. (2014). Speech acts: A synchronic perspective. K. Aijmer & C. Rühlemann (Ed.), *Corpus pragmatics: A handbook* içinde (ss. 29-51). Cambridge University Press.
- McCarthy, M. ve O'Keeffe, A. (2003). 'What's in a name?' -vocatives in casual conversations and radio phone in calls'. Leistyna., P. ve Meyer, C., (Ed.), *Corpus analysis: Language structure and language* içinde (ss. 153-185) Rodopi.
- McEnery T. Xiao R. ve Tono Y. (2006). *Corpus-based language studies: An advanced resource book*. Routledge.
- Medriano, R. S. ve De Vera, P. V. (2019). Dominance construction in monologic political discourse based on selected public speeches of president rodrigo roa duterte. *Asian EFL Journal*, 23(3.4), 5-21.
- Nastri, J., Pena, J. ve Hancock, J. T. (2006). The construction of away messages: A speech act analysis." *Journal of Computer-Mediated Communication*, 11(4), 1025-1045.
- Nkwain, J. (2014). Address strategies in Cameroon Pidgin English: A socio-pragmatic perspective. E. A. Anchimbe (Ed.), *Structural and sociolinguistic perspectives on indigenisation* içinde (ss. 189–205). Springer Science Business Media Dordrech.
- O'Keeffe, A. ve McCarthy, M. (2010). *The Routledge handbook of corpus linguistics*. Routledge.
- Oyetade, S. O. (1995). A sociolinguistic analysis of address terms in Yoruba. *Language in Society*, 24, 515-535.
- Özcan, F. H. (2016). Choice of address terms in conversational setting. *Journal of Human Sciences*, 13(1), 982–1002.
- Özer, N. ve İbe Akcan, P. (2022). Türkçede hitap ifadeleri: anlam ve sözcük türü temelinde bir ulamlama. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 382-407.

- Özkaya, E. (2020). Yaşar Kemal'in Al Gözüm Seyreyle Salih Romaninin Fransızca Çevirisinde sevgi ve öfke sözcüklerinin kültürel aktarımı. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 44(1), 175-186.
- Pauletto, F., Aronsson, K. ve Galeano, G. (2017). Endearment and address terms in family life: Children's and parents' requests in Italian and Swedish dinnertime interaction. *Journal of Pragmatics*, 109, 82-94. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2016.12.014>
- Qin, X. (2008). Choices in terms of address: A sociolinguistic study of Chinese and American English practices. M. K. Chan ve H. Columbus Yay. haz.), Proceedings of the 20th North American Conference on Chinese Linguistics (NACCL-20) içinde (ss. 409-421). The Ohio State University.
- Rendle-Short, J. (2010). 'Mate' as a term of address in ordinary interaction. *Journal of Pragmatics*, 42, 1201-1218.
- Ruhi, Ş. (2006). Politeness in compliment responses: A perspective from naturally occurring exchanges in Turkish. *Pragmatics*, 16(1), 43-101.
- Rule, B. G., Bisanz, G. L. ve Kohn, M. (1985). Anatomy of a persuasion schema: Targets, goals, and strategies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 48, 1127-1140.
- Ruzickova, E. (2007). Customer requests in Cuban Spanish: realization patterns and politeness strategies in service encounters. M.E. Placencia ve C. García (Ed.), *Research on Politeness in the Spanish-speaking world*, Lawrence Erlbaum Associates içinde (ss. 213-241). Routledge.
- Ryan, E. B., Hummert, M. L. ve Boich, L. H. (1995). Communication predicaments of aging: Patronizing behavior toward older adults. *Journal of Language and Social Psychology*, 14(1-2), 144-166.
- Searle, J. R. (1969). *Speech acts: An essay in the philosophy of language*. Cambridge University Press.
- Searle, J. R. (1979). *Expression and meaning: Studies in the theory of speech acts*. Cambridge University Press.
- Searle, J. R. ve Vanderveken, D. (1985). *Foundations of illocutionary logic*. Cambridge University Press.
- Shapiro, E. G. (1980). Is seeking help from a friend like seeking help from a stranger? *Social Psychology Quarterly*, 43, 259-263.
- Shiina, M. (2007). Positioning and functioning of vocatives: Casework in historical pragmatics (2). *Bulletin of the Faculty of Letters Hosei University* 56, 29-48.
- Shiota, M. N., Campos, B., Keltner, D., & Hertenstein, M. J. (2004). Positive emotion and the regulation of interpersonal relationships. P. Philippot & R. S. Feldman (Ed.), *The regulation of emotion* içinde (ss. 127-155). Lawrence Erlbaum.
- Sifianou, M. (2001). "Oh! How appropriate!" Compliments and politeness. A. Bayraktaroğlu ve M. Sifianou (Ed.), *Linguistic politeness: A Case of Greek and Turkish* içinde (ss. 391-430). John Benjamins.
- Simon, S. Dejica-Cartis, D. (2015). Speech Acts in written advertisements: Identification, classification and analysis. *Procedia -Social and Behavioral Sciences*, 192,234-239.
- Slugoski, B. R. ve Turnbull, W. (1988). Cruel to be kind and kind to be cruel: Sarcasm, banter and social relations. *Journal of Language and Social Psychology*, 7(2), 101-121. <https://doi.org/10.1177/0261927X8800700202>
- Song, S. (2017). The Brown and Levinson theory revisited: A statistical analysis. *Language Sciences*,62, 66-75.
- Taavitsainen, I. ve Jucker, A. (2010). Expressive speech acts and politeness in eighteenth-century English. R. Hickey (Ed.), *Eighteenth-Century English: Ideology and change* içinde (ss.159-181). Cambridge University Press.

- Tannen, D. ve Öztekin, P. C. (1977). Health to our mouths: Formulaic expressions in Turkish and Greek. *Proceedings of the Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, 3, 516-534.
- Téllez, K. (2010). *Teaching english learners: Fostering language and the democratic experience. Paradigm*.
- Trosborg, A. (1995). *Requests, complaints and apologies*. Walter de Gruyter.
- Walton, M. D., Sachs, D., Ellington, R., Hazlewood, A., Griffin, S. ve Bass, D. (1988). Physical stigma and the pregnancy role: Receiving help from strangers. *Sex Roles: A Journal of Research*, 18(5-6), 323-331. <https://doi.org/10.1007/BF00288294>
- Wardhaugh, R. (2006). *An introduction to sociolinguistics*. Blackwell Publishing.
- Weigand, E. (2010). Dialogue the mixed game. John Benjamins.
- Widiatmaj, A. (2014). *A sociolinguistic analysis of address terms performed by the main character in Runaway Jury movie* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yogyakarta State University.
- Wieczorek, A. (2008). Proximation, common ground, and assertion-based patterns for linguistic legitimisation. *Critical Approaches to Discourse Analysis across Disciplines*, 2(1). 31-48.
- Wierzbicka, A. (1985). Different cultures, different languages, different speech acts. *Journal of Pragmatics*, 9, 145-178.
- Wierzbicka, A. (2003). *Cross-cultural pragmatics: The semantics of human interaction*. Walter de Gruyter.
- Wolfson, N. & Manes, J. (1980). 'Don't dear me!' S. McConnell-Ginet, R. Baker ve N. Furman (Ed.), *Women and language in literature and society* içinde (ss. 79-92). Praeger.
- Yan, E. M., Evans, I. M. ve Harvey S. T. (2011). Observing emotional interactions between teachers and students in elementary school classrooms. *Journal of Research in Childhood Education*, 25(1), 82-97. <https://doi.org/10.1080/02568543.2011.533115>
- Yang, X. (2010). Address forms of English: Rules and variations. *Journal of Language Teaching and Research*, 1, 743-745. <https://doi:10.4304/jltr.1.5>
- Yıldız, E. (2013). *Türkçede sevgi sözleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi





## **OLUR VE ÖYLE’NİN ONAYLAMA İŞLEVLERİ: DERLEM-ÇIKIŞLI BİR İNCELEME**

**Ferdane Kaynarpinar**

*Toros Üniversitesi*

ferdane.kaynarpinar@toros.edu.tr

**Özet:** Bu çalışmanın amacı, Türkçede sıklıkla kullanılan ve etkileşim belirleyicileri olarak da işlevi bulunan *olur* ve *öyle* ifadelerinin yazılı ve sözlü derlemdeki bağımlı dizinlerin içerisinde edimbilimsel işlevlerini saptamaktır. Çalışmadaki nicel ve nitel incelemeler yazılı ve sözlü metinlerden oluşan yaklaşık 50 milyon sözcüklük TUD v3.0 (Aksan ve ark., 2012) üzerinden derlem-çıkışlı (İng. corpus-driven) yöntem kullanılarak yapılmıştır. Elde edilen bağımlı dizinlerde, *olur* ve *öyle* sözcüklerinin yalnızca onaylama işlevine sahip kullanımları el ve göz ile belirlenmiş, diğer işlevlerdeki kullanımları çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Bunun sonucunda 8,717 bağımlı dizinden onaylama işlevine sahip 129 adet *olur* ve 157 adet *öyle* bağımlı dizinine ulaşılmıştır. Bu ifadelerin oluşturduğu çok sözcüklü birimler ve eşdizimlilikler belirlenmiş ve bu doğrultuda nicel ve nitel sınıflandırmalar yapılmıştır. *Olur* ve *öyle* ifadelerini içeren bağımlı dizinler söz konusu etkileşim belirleyicilerinin işlevleri açısından ayrıntılı biçimde ele alınmış ve onaylama işlevlerinin derecelerine göre sıfır derece, vurgulu ve vurgusuz olarak üç gruba ayrılmıştır. Aynı zamanda ince(siz)lik kuramı açısından incelendiğinde sergiledikleri kullanımlar belirlenmiştir.

**Anahtar sözcükler:** *Etkileşim belirleyicileri, Onaylama ifadeleri, İncelik kuramı*

### **1. GİRİŞ**

Çalışmanın temel amacı İncelik Kuramı doğrultusunda sözlü ve yazılı derlem verisinden faydalanarak derlem-çıkışlı bir yaklaşımla Türkçedeki *olur* ve *öyle* onaylama ifadelerinin kullanımlarını ve işlevlerini saptamaktır. Bu çalışmadan elde edilen bulgular ışığında, *olur* ve *öyle* ifadelerinin edimbilimsel işlevlerinin

gerçekleşmiş dil verisi sayesinde daha iyi anlaşılmasına olanak sağlayacağı düşünülmektedir.

Her dil, konuşmanın sürmesinde ve konuşucunun çeşitli mesajları vermesinde önemli rol oynayan ve sıklıkla kullanılan bazı ifadelerle sahiptir. Bu ifadeler söylemdeki işlevlerine ve araştırmacıların terminolojilerine göre alanyazında edimbilimsel belirleyiciler (İng. pragmatic markers) (Fraser, 1999), söylem belirleyicileri (İng. discourse markers) (Schiffrin, 1987), söylem ilgeçleri (İng. discourse particles) (Aijmer, 1987) ve etkileşim belirleyicileri (İng. interactional markers) (Ruhi, 2013) gibi çeşitli adlarla anılırlar.

Bu belirleyiciler, konuşmada, konuşucunun alıcıya karşı tutumunu yansıtır, varsayıları tartışır, duyguları ifade eder ve tutarlılığa katkı sağlarlar (Aijmer ve Simon-Vandenberg, 2003). Konuşmacılara bir tür mesaj verme ve çeşitli tutum ve beklentileri iletme fırsatı verirler. Konuşmanın bölümleri arasındaki bağlantıyı ve tutarlılığı ifade ettiklerinden ötürü bu işaretlerin varlığı, aynı zamanda konuşmanın tutarlılığına da büyük katkı sağlar. Kullanım amaçları iletişim kolaylığı sağlamak ve konuşan ile dinleyici arasında yakınlık oluşturmaktır. Bir başka deyişle, dilin etkileşimsel işlevine hizmet etmektir. *Olur* ve *öyle* sözcüklerinin onaylama işlevlerinin incelendiği bu çalışmada bu sözcüklerin *etkileşimsel belirteçler* olarak adlandırılmasının daha yerinde olacağı düşünülmüştür.

Alanyazında yer alan çalışmalar oldukça ilgi çekici ve Fraser'ın (1999, s. 932) deyişimi ile dilbilim alanında adeta "büyüyen bir endüstri"dir. Türkçedeki "*yani, işte, şey, ya*" (Özbek, 2000), "*yani, işte ve şey*" (Yılmaz, 2004; Furman ve Özyürek, 2007), "*işte*" (Oktar ve Cem-Değer, 2004; Uçar, 2005), "*şimdi*" (İbe-Akcan, 2008), "*yani*" (Ruhi, 2009), "*tamam*" (Ruhi, 2013), "*hayır ve çık*" (Bal-Gezeğin, 2013), "*şey*" (Erdoğan, 2013), "*hele*" (Adıgüzel, 2015), "*evet ve hu-hu*" (Özcan, 2015), "*(U)lan*" (Erdal, 2016; Işık-Güler ve Eröz-Tuğa, 2017), "*ondan sonra*" (Kökpınar-Kaya, 2017) gibi etkileşim belirleyicilerini de araştırma konusu yapan oldukça fazla çalışma vardır.

### 1.1. ONAYLAMA İFADELERİ

Onaylama ve onaylamama, konuşmanın büyük bölümünü oluşturur. Alanyazında özellikle onaylama ifadeleri olarak adlandırılmasalar da farklı bağlamlarda işlevlerini incelemek ve anlamak için uzun süredir dikkate değer sayıda çalışma yapılmıştır. O'Keeffe ve Adolphs (2008), bunları daha geniş bir kavram olarak yanıt belirteçleri (İng. response tokens) olarak adlandırarak İngiliz İngilizcesi ve İrlanda İngilizcesi arasındaki farklılıkları ortaya koymak için iki farklı derlem üzerinden bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Bu belirteçleri *yeah* ve *mm* gibi sohbetin akışını korumaya yardımcı olan devam ettirici (İng. continuer tokens) ifadeler, *yeah, did you? yeah it's pretty sad* gibi anlaşma veya yakınsama ifadeleri olan yakınsayıcılar (İng. convergence tokens), *absolutely, that's nice, oh wow, oh*

*really, did you?* gibi yüksek katılım ve duygusal tepkileri ifade eden ilişkilendirici (İng. engagement tokens) ifadeler (şaşkınlık, şok, vb.) ve *right* ve *okay* gibi yeterli bilgi alındığında kullanılan bilgi alıcı (İng. information receipt tokens) ifadeler olarak dört gruba ayırırlar.

### 1.2. TÜRKÇEDEKİ ONAYLAMA İFADELERİ

Türkçede ilk olarak Çubukçu (2005), *destekleyici geribildirim* adı altında bir grup etkileşimsel ifadeyi çözümlendiği bir çalışma yapmıştır. Bu ifade grubu hem *mm*, *hmm*, *hu* gibi yanıtamaları (İng. backchannels) hem de *evet*, *tabi*, *öyle*, *doğru* gibi ifadeleri içerir. Çalışmada bu ifadelerin metin türlerine göre kadınlar ve erkekler tarafından kullanımlarını çözümler ve sonuçları konuşmadaki ana işlevleri, kullanım sıklığı, alt kategoriler, tonlama örüntüleri ve çok sözcüklü birimler açısından özetler. Bu geribildirimlerin alt kategorileri (1) *I am listening* (dinliyorum), (2) *I see* (anlıyorum) ve (3) *I agree* (katılıyorum) mesajlarını veren alt kategorilerdir. Çalışmaya göre, *I see* alt kategorisi *tamam*, *evet*, *tabi*, *doğru*, *öyle* gibi işaretleyicileri içerirken *I agree* alt kategorisi ise *doğru*, *öyle*, *evet*, *tabi*, *di' mi*, *mutlaka* gibi işaretleyicileri içerir.

Ruhi (2013) ise Sözlü Türkçe Derlemine (STC; Ruhi ve ark., 2012) kullanarak *tamam* hakkında derlem-çıkışlı bir çalışma yapar ve *tamam*'ın derlemde görülen en sık etkileşimsel belirteçlerden biri olduğunu ifade eder. *Tamam*'ın derlemdeki görünümünden hareketle onaylamayı (1) geri bildirimde bulunma/anladığını belli etme (İng. backchanneling/indicating comprehension), (2) iddiayı güçlendirme (İng. intensifying assertion) ve (3) kısmi onaylama (İng. partial agreement) olarak üç gruba ayırır.

Son olarak Özcan (2015) ise Sözlü Türkçe Derleminden elde ettiği verilerle *evet* ve *hi-hı* arasında işlev ve pozisyonlarına göre bir karşılaştırma yapar ve sıfır derece (İng. zero-degree), vurgulu (İng. stressed) ve vurgusuz (İng. unstressed) olarak üç seviyeli bir onaylamadan söz eder. Belirleyiciler tek başlarına kullanıldığında sıfır derece; *kesinlikle*, *tabi* ya da *evet* ile birlikte kullanıldıklarında vurgulu; *olabilir* ve *belki (de)* ile birlikte kullanıldıklarında ise vurgusuz onaylamaya örnek olurlar.

### 1.3. İNCELİK

Dilbilimsel incelik, konuşma sırasında başka bir konuşucunun yüzünün (İng. face) farkında olmak ve bunu göz önünde bulundurmadır (Yule, 2010, s. 135). İncelik kuramı Brown ve Levinson'a (1987) aittir ve yüz kavramlarını Goffman'ın (1967) çalışmasına dayandırmışlardır. Goffman'ın (1967, s. 5) tanımına göre, *yüz* terimi, "bir kişinin belirli bir etkileşim sırasında diğer konuşmacıların da kabul ettiği, bireye ait olan olumlu sosyal değer" olarak tanımlanabilir. Brown ve Levinson'ın çalışmasında sözü edilen yüzün olumsuz yüz ve olumlu yüz olmak üzere iki boyutu vardır. Olumsuz yüz, kişinin eylemlerini kısıtlamama özgürlüğünü temsil ederken olumlu yüz, takdir edilme

veya onaylanma arzusunu temsil eder. Konuşucuların benliğini (İng. self-image) tehlikeye atan konuşmalardaki istenmeyen durumlar yüz tehdit edici eylemler (İng. face-threatening acts) olarak adlandırılırken konuşma sırasındaki istenmeyen durumlardan kaçınma yüz koruma eylemleri (İng. face-saving acts) olarak adlandırılır. Brown ve Levinson'ın İncelik Kuramı'na göre onaylama ifadeleri genellikle yüz koruma (İng. maintain face) amacıyla bir strateji olarak kullanılırlar. Onaylama eğiliminde olmak ve onaylamamaktan kaçınmak olumlu inceliğin iki ana stratejisidir (1987, s. 112). Onaylamamak ise yüz tehdit edici bir eylem olarak kabul edilir (1987, s. 38).

## 2. ARAŞTIRMA SORULARI VE SINIRLILIKLAR

*Olur* ve *öyle* sözcüklerinin Türkçe sözlü ve yazılı derlem verisi içerisindeki kullanımlarını ve işlevlerini saptamak ve İncelik Kuramı çerçevesinde incelemek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmanın başlıca araştırma soruları şunlardır:

1. Türkçedeki *olur* ve *öyle* onaylama ifadelerinin işlevleri nelerdir?
2. Bu ifadelerin işlevlerine göre niteliksel ve niceliksel dağılımları nelerdir?

Çalışmada *olur* ve *öyle* ifadelerinin yalnızca onaylama işlevindeki kullanımları ele alınmış, diğer kullanımları çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. İncelemeler sözlü verinin çeviriyazıya aktarılmış biçimi üzerinden gerçekleşmiştir. Bu nedenle konuşmalardaki ezgi, eşzamanlılık, durak gibi konuşmaya özgü nitelikler göz ardı edilmiştir.

## 3. YÖNTEM

### 3.1. VERİ

Çalışmanın ana veri kaynağı yazılı ve sözlü metinlerden oluşan yaklaşık 50 milyon sözcüklük Türkçe Ulusal Derlemi (TUD v3.0) (Aksan ve ark., 2012)'dir.

TUD üzerinden *olur* ve *öyle* üzerine gerçekleştirilen sorgular;

- 1989 ve 2013 yılları arasındaki tüm yazılı ve sözlü veriyi kapsamaktadır.
- Cinsiyet, eğitim durumu, sosyal durum, diyalekt ve konum gibi hiçbir filtrelemeye gidilmemiştir.
- Sözlü metinler derlemi arkadaşlar ve aile bireyleri gibi konuşucular arasında gerçekleşen gündelik konuşmalar ve haber bültenleri, söyleşi programları, tartışma programları, seminer ve konferansların yazıya geçirilmiş hallerinden oluşmaktadır.
- Yazılı metinler derlemi ise kurgusal metinlerdeki diyaloglardan oluşmaktadır.

### 3.2. VERİ ÇÖZÜMLEMESİ

Hedef anahtar sözcüklerin kullanımlarını, işlevlerini ve örüntülerini önceden tanımlanmış herhangi bir dil yapısı olmadan Türkçe derlemin özgün verileri üzerinden elde etmek hedeflendiği için derlem-çıkışlı çalışmanın bu çalışma için en uygun yöntem olduğu düşünülmüştür. Tümevarımsal bir yaklaşım olan derlem-çıkışlı yaklaşımın, *olur* ve *öyle* etkileşim belirleyicilerin dildeki gerçek kullanımlarının karşılığını ortaya çıkarmaya ve işlevlerini belirlemeye olanak sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu amaç doğrultusunda, bu çalışmada Özcan (2015) ve Ruhi (2013)'nin gerçekleştirdiği çalışmalarında yer alan derecelendirme sistemlerinden faydalanılarak karma bir ölçek kullanılmıştır. Özcan (2015, s. 78) *evet* ve *hi-hı*'yı sözcük örüntülerine göre onaylama derecelerini sıfır derece, vurgulu ve vurgusuz olarak üç gruba ayırırken, Ruhi (2013, s. 15) ise *tamam*'in etkileşimsel işlevlerini farklı bağlamlarda onaylama (İng. acknowledgment/agreement) ve onaylamama (İng. disagreement) olarak ele almıştır.

### 4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Brown ve Levinson (1987, s. 13) *yüzün* kültürel açıdan iki farklı istek doğrultusunda şekillendiğinden bahseder. Bunlardan birincisi kişinin eylemlerinde engellenmeme arzusu yani *olumsuz yüz* ikincisi ise onaylanma arzusu yani *olumlu yüz*dür. Olumlu yüz ile ilişkilendirilen onaylanma arzusu genellikle anlaşılma, beğenilme ve fikir birliğine varma arzularını içerir ve bu olumlu yüzü korumaya çalışma yolları farklı bağlamlarda çeşitlilik gösterebilir. Brown ve Levinson (1987, ss. 112-113), ayrıca olumlu inceliği *anlaşma aramak* (İng. seeking agreement) ve *anlaşmamadan kaçınmak* (İng. avoiding disagreement) olarak iki açıdan ele alırlar. Leech (2014, ss. 201-202) ise konuşucuların sıradan sosyal diyaloglarda fikirlerini belirtirken anlaşmamadan ziyade anlaşmaya eğilimli olduklarını ve anlaşmanın konuşmada neredeyse düşünmeden gerçekleşen bir refleks olarak yer aldığını belirtir.

Çalışmanın bulgular bölümünde söz edilen olumlu inceliği korumak amacıyla izlenmiş olan stratejiler *olur* ve *öyle* onaylama ifadelerinin kullanıldığı örnek bağlamlar çerçevesinde incelenecektir.

#### 4.1. OLUR

*Ol-* eyleminin geniş zaman biçimi olan *olur* sözcüğü, onaylama işlevinde “evet anlamında kullanılan bir kabul sözü” (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, t.y.) olarak kullanılır. Tablo 1'den de görülebildiği üzere yalın ve çok sözcüklü birimler halinde görünüşleri mevcuttur.

**Tablo 1.** *Olur*'un sözcük örüntüleri

<i>Birimler</i>	<i>Örnekler</i>	<i>Örüntüler</i>	<i>Toplam</i>
<i>Yalın</i>		Olur(48)	48
<i>Çok sözcüklü birimler</i>	İki sözcüklü birimler	Olur olur(15), tamam olur(13), olur dedim(8), olur dedi(6), olur canım(3), olur tamam(2), olur bak(2), tabii olur(2), olur da(2), olur dedik(1), olur dediler(1), olur demişiz(1), peki olur(1), olur tabii(1), olur ama(1), olur yaa(1), olur baba(1), olur efendim(1), olur Fadime ana(1), olur Hürmüz abla(1), olur komutanım(1), olur kuzum(1), olur oğul(1)	67
	Üç sözcüklü birimler	O da olur(6), tamam olur olur(3), peki olur ama(1), evet olur başüstüne(1)	11
	Dört sözcüklü birimler	Tamam olur tamam olur(2), olur o da olur(1)	3

*Olur olur*, *tamam olur* gibi iki sözcüklü birimler halinde, *o da olur* gibi üç sözcüklü birimler halinde, *tamam olur tamam olur* gibi ise dört sözcüklü birimler halinde kullanımlarına rastlanır.

*Olur*, teklif, istek, öneri gibi sorulara veya bir önceki konuşmacının yaptığı herhangi bir açıklamaya yanıt olarak kullanılabilir. Bu kullanımda bir incelik stratejisinden ziyade konuşucu sorulan soruya karşılık gerçek cevabını iletir.

### Örnek 1 S-BEABXO-0012-69

E: Evet. Palavra.

Y: Sırf palavra yani.

E: Bana zaten çok söyledi hani, kaç puan aldığımı, özellikle ne kadar istiyosun?  
<Gülme>

<B>

S: İkinize de koyuyum mu çay?

Y: *Olur*.

Ama açık koy abla.

S: Açık mı koyuyum?

Y: Zaten <B> yok.

Açık koy.

Senle ben aynıyız ha.

Örnek 1'de görüldüğü gibi Konuşucu Y, konuşucu S'nin “İkinize de koyuyum mu çay?” sorusunu *olur* diyerek onaylamıştır.

*Olur dedi(m)* de temelde aynı işlevdedir fakat *dedim* ifadeyi dolaylı anlatıma çevirir ve konuşmacılar geçmiş onaylamaları ifade etmek için kullanır.

### Örnek 2 S-BEABXn-0349-3

S: Ee! Onur ben işte gittik Doğal park'a.

Doğal park'a gittik.

Gösteri filan oldu.

Ondan sonra Melike bizi orda görmüş işte ekip gösterisindeyken.

Siz de ordaydınız filan dedi.

Bi de orda gördük.

Bana dedi Cuma günü napıyon filan dedi işte.

Ben de dedim boşum yani dedim.

Buluşsak filan olur mu dedi? *Olur dedim* işte.

Mesajlaşıyoduk zaten.

Nerde buluşuruz filan diye.

Ben dedim sen nerde oturuyon dedim.

Örnek 2'de, Konuşucu S, yakın zamanda Melike isminde bir kadınla yaşadığı olayı anlatmakta ve Melike'nin kendisiyle görüşmek istediğini söyleyerek geçmişte gerçekleştirdiği onaylamayı “*olur dedim*” şeklinde alıntılanmaktadır.

*Olur*, hitap şekilleriyle kullanımları bakımından yansız bir onaylama ifadesidir. Hem statü farkı işaret eden *komutanım*, *efendim* gibi hitap şekilleriyle hem de *baba*, *canım*, *ana*, *abla*, *kuzum* gibi etmeyenlerle beraber kullanılabilir. Brown ve Levinson (1987, s. 107), hitap şekillerinin kendilerinin söylem içerisinde kullanımlarının da konuşucu ve dinleyici arasında ortak bir zemin (İng. common ground) yaratmak için başlı başına bir incelik stratejisi olduğundan söz ederler.

**Örnek 3** S-BEABXX-0411-91

S: Direk fasıl yazıyo gözümün önüne geldi şimdi.

M: Hı-hıı.

M: 19:30 dan sonra başlıyo akşam.

S: İyi.

M: Ama fiyat sormadım.

S: Alkollü bi mekan mı?

M: Alkol de hani isteyen içer.

S: Hı-hıı olursa.

B: *Olur canım* gideriz.

Şehir dışına da gidelim.

M: Antep'e Antep'e de gidelim.

S: <B> <gülme>

B: Selaaddingil falan gelir heralde, Hüseyin...

Örnek 3'te konuşucular bir akşam yemeği planı yapmaktadırlar. Yemekle ilgili detayları diğer konuşuculardan öğrendikten sonra Konuşucu B planı "*olur canım gideriz*" şeklinde onaylamaktadır. Arkadaşlar arasında bir konuşmadan kesit sunan bu örnekte de hem olumlu yüzü korumak hem de ortak zemin oluşturmak amacıyla bir hitap şeklinin ve bir onaylama ifadesinin birlikte kullanımı görülmektedir.

Bir başka onaylama ifadesi olan *tamam* ile birlikte yaygın bir şekilde eşdizimli olarak kullanılır ve onaylamayı daha vurgulu bir hale getirir.

**Örnek 4** S-ADABDp-0187-254

İ: Metin, Yeter kim?

E: Yeter olayım ben.

Daha çok seviyorum.

Ş: Ya ben Lusy'nin rolünü ezberledim.

Ezbere oyanacağım ha.

A: *Tamam olur.*

MA: *Tamam olur.*

<B> Allattin getirdin mi?

<B> Allattin getirdin mi?

E: Allattin getirdiysen.



İ: Takıldığın yerde söyle.

Bir drama dersi için rollerine çalışan konuşuculardan oluşan Örnek 4'teki kesitte Konuşucu A ve MA, Konuşucu Ş'nin "Ya ben Lusy'nin rolünü ezberledim. Ezbere oyanacağım ha" söylemini "Tamam olur" şeklinde onaylamaktadır.

Onaylamayı güçlendirmek için birden fazla kez art arda kullanılabilir. Bu kullanım da *olur*'un vurgulu biçimde kullanımına örnek gösterilebilir.

### Örnek 5 S-BEABXp-0156-302

P: Hı-hı işte <B> incelemiş.

Y: Tabi tabi.

P: Bi de mesela Mehmet Özçelik de ben baktım birinci uluslararası Türk dili sempozyumunda şey var bi kitapta işte Mehmet Özçelik şey yapmış işte <B> sevgili. İşte sevgiliyi iki şekilde incelemiş.

Sevgiliyle benzetmeler nelerdir? İşte sevgilinin güzellik unsurlarıyla ilgili metaphorlarını incelemiş.

Ben hani bunun gibi ben de işte tanrı nasıldır Hayyam da?

Y: *Olur olur.*

P: Çünkü çok hoşuma da gidiyo yani bunu incelemek zevk alırım bunu.

Y: Tabi tabi tamam onu yap onu şey yaparken specified hale getirirken biz hani bunu neyin üzerine oturtturuyoruz? Bütün herkes için geçerli bu sadece Pınar hani şimdi söledi diye neyle destekliyoruz tamam mı? İşte hangi şeyi alıcaz semantics pragmaticsten efendim cognitive linguisticsten tabanını kime dayandırarak söylicez bunu da düşünmeliyiz.

Yani şeyi koyarken title'ı koyarken onun için de biraz bakmak, okumak lazım.

Bir grup öğrencinin danışmanlarıyla tez görüşmesi yaptığı bir kesitten oluşan Örnek 5'te Konuşucu P'nin tez konusuyla ilgili düşüncelerini Konuşucu Y "Olur olur" şeklinde onaylamaktadır.

*Peki, tabi, evet* ve *baş üstüne* gibi diğer onaylama ifadeleriyle beraber de kullanılabilir. Bu kullanımlar da vurgulu biçimde kullanımına örnek oluşturmaktadır.

### Örnek 6 W-QI43C2A-1809-2365

haberi duyar duymaz kendisine ulaştım. Baş sağlığı diledim. Telefonda benimle konuşurken hüngür hüngür ağlıyordu. Bir ricası olduğunu söyledi. "Beni tekrar Rasathaneye alır mısınız dedi?" "*Tabii, olur.* Hiç çekinme derhal gel. Gerekli yazıları gönder, buradaki görevine başla." dedim. İşlemlerini bitirip, geldiğinde kendisine bir lojman verdik, orada kalmaya başladı. Hep tekrarladığım bir sözüm

Örnek 6, bir otobiyografi kitabından alınmıştır. Yazar, kendisinden "*Beni tekrar Rasathaneye alır mısınız?*" şeklinde bir istekte bulunan birinden bahseder ve o kişiyi "*Tabii, olur*" şeklinde onayladığını aktarır. İki ayrı onaylama ifadesi olan *tabii* ve *olur*'un birlikte kullanımı daha vurgulu bir onaylama ifadesi oluşturur.

*O da olur* şeklinde "Benim bakış açım veya fikrim dışında söylediğin şeye de katılıyorum/onaylıyorum" anlamında kullanılır.

### Örnek 7 S-BEABXO-0344-148

İ: O an ekrana doctor yazısı gelir hani kelime öğretmek için.

M: Evet.

İ: Olur mu? Onu ben ayarlarım.

Y: Doctor yazısı gelcene doktor kıyafetli biri gelse daha iyi değil mi?

İ: *O da olur.*

S: Evet evet.

İ: Onları moviemaker'da...

Y: Moviemaker. <gülerek>

Brown ve Levinson (1987, s. 112)'a göre anlaşma aramak (İng. seeking agreement) bir başka incelik stratejisidir. Bu stratejiyi kullanan konuşucular dinleyici ile bir ortak zeminde buluşabilmek için olası yollar arar. Ödev için üç boyutlu bir araç tasarlamaya çalışan öğrencilerin konuşmalarından bir kesit sunan Örnek 7'de, Konuşucu Y "*Doctor yazısı gelcene doktor kıyafetli biri gelse daha iyi değil mi?*" önerisini sunarken "*değil mi?*" ifadesi ile dinleyiciden bir onay beklediğini ve olumlu yüzünü korumak istediğini belli etmektedir. Konuşucu İ ise bu ifadeyi "*O da olur*" şeklinde onaylamaktadır. Buradaki "*o da olur*" ifadesi, *da* bağlacının anlamsal olarak Konuşucu İ'nin başka bir fikre daha sahip olduğuna ancak Konuşucu Y'nin fikrini de onayladığına gönderimde bulunması nedeniyle vurgusuz bir onaylama ifadesidir.

Holtgraves (1997, s. 225)'in konuşucuların birbirlerini dilbilimsel incelik çerçevesinde nasıl onaylamadıklarını incelediği çalışmasında bir konuşucuyu

direkt olarak onaylamamanın bir diğerinin yüzünü nasıl tehdit ettiğine değinir. Bu nedenle de karşıdaki konuşucuyu onaylamamadan önce onaylamak için yollar aradıklarından bahseder. *Olur*'un *ama* bağlacı ve *da* biçimbirimiyle beraber onaylamamadan önce onaylama işlevinde kullanılması da bu yollardan bir tanesidir.

### Örnek 8 S-BEABXw-0403-1102

İ: Mesela çıktın.

Hiç böyle tanımadığın bi insana selam ver.

SO: Oha! adam dicesek bu manyak mı.

İ: Olum ne olacak? Şurdan bi gence işte selamün aleyküm iyi günler falan desen...

SO: Haa *o olur da* yani sokaktakine desen...

SE: Yine olur.

İ: Yine olur.

SE: Olur bak doğru diyen bak.

Bu güzel bi şey. Yaparım.

Örnek 8'de, özgüven eksikliğini gidermenin yolları hakkında arkadaşlar arasında bir konuşmadan kesit vardır. Konuşucu İ'nin, tanımadıkları kişilere merhaba demeyi tavsiye etmesi üzerine konuşucu SO ikna olmaz ve olumsuz geri dönüşler alacağını düşünür. Konuşucu İ "*Olum ne olacak? Şurdan bi gence işte selamün aleyküm iyi gün falan desen...*" ifadesinin üzerine konuşucu SO öncelikle "*Haa o olur da*" diyerek bir önceki konuşucuyu onaylar ancak ardından "*yani sokaktakine desen...*" şeklinde kendi fikrini de belirtmeye devam ederek kısmi bir onaylama sergiler. Vurgusuz bir onaylama olmasının yanı sıra olumlu yüzü koruma açısından da işlevi olan bir onaylama çeşididir. Konuşucu diğer konuşucunun fikirlerini doğrudan reddedip yüz tehdit edici bir durum ortaya çıkarmaktan kaçınıp söylemi yumuşatır ve "*o olur da*" şeklinde bir onaylama ifadesi kullanıp kendi fikirlerini sunmaya –hatta bazı durumlarda karşı çıkmaya– devam eder.

Bütüncül bakıldığında *olur*'un derecelerine göre işlevleri ve bu işlevlerde kullanımlarındaki örüntüler Tablo 2'deki gibidir.

**Tablo 2.** Sözcük örüntülerine göre *olur*'un onaylama dereceleri ve işlevleri

<i>Dereceler</i>	<i>İşlevler</i>	<i>Örüntüler</i>	<i>Sıklık</i>
<i>Sıfır derece</i> (İng. zero)	Bir önceki söylemi onaylama	Olur(48), olur dedim(8), olur dedi(6), olur canım(3), olur dedik(1), olur dediler(1), olur demişiz(1), olur baba(1), olur efendim(1), olur Fadime ana(1), olur Hürmüz abla(1), olur komutanım(1), olur kuzum(1), olur oğul(1)	75
<i>Vurgulu</i> (İng. stressed)	Onaylamayı güçlendirme	Olur olur(15), tamam olur(13), olur tamam(2), tabii olur(2), tamam olur tamam olur(2), olur bak(2), olur tabii(1), olur yaa(1), evet olur başüstüne(1), olur o da olur(1)	40
<i>Vurgusuz</i> (İng. unstressed)	Razı olma (İng. compliance)	O da olur(6), tamam olur olur(3), peki olur(1)	10
<i>Onaylamama</i> (İng. disapproval)	Onaylamamadan önce gelme	Olur da(2), olur ama(1), peki olur ama(1)	4

*Olur*, çoğunlukla tek başına ve hitap biçimleriyle sıfır derecede ve diğer onaylama ifadeleri ile birlikte ve ikileme şeklinde kullanımlarıyla vurgulu bir şekilde onaylamaya işaret eder. Sıklıkları sıfır derece ve vurgulu kullanımlara göre nispeten düşük olsa da vurgusuz ve *ama* bağlacı ve *da* biçimbirimi ile birlikte olumlu yüzü koruyabilmek için onaylamamayı yumuşatmak amacıyla onaylamama ön dizisi işlevi sergileyen kullanımları da vardır.

#### 4.2. ÖYLE

Türkçede çok sık kullanılan bir zarf olan *öyle* “cümlede öngönderimsel bağıntılar kurma” (Uçar ve ark., 2011, s. 229) işleviyle gösterme belirteci olmasının yanı sıra onaylamada da onaylanan şeye öngönderimsel göndermeler yaparak bir onaylama ifadesi işlevinde kullanılır. “Söylediklerini olduğu gibi onaylıyorum” ve “kuşkusuz, tabii, elbette” (Dil Derneği, 2022) anlamlarına gelir.

**Tablo 3.** Öyle'nin sözcük örüntüleri

<i>Birimler</i>	<i>Örnekler</i>	<i>Örüntüler</i>	<i>Toplam</i>
<i>Yalın</i>		Öyle(31)	31
<i>Çok sözcüklü birimler</i>	<i>İki sözcüklü birimler</i>	Aynen öyle (41), evet öyle(14), gerçekten öyle(4), kesinlikle öyle(3), he/hıı öyle(2), öyle öyle(2), galiba öyle(1), öyle galiba(1), biraz öyle(1), tamamen öyle(1), hakaten öyle(1), tabii öyle(1), öyle tabi(1), öyle ama(1), öyle evet(1), doğru öyle(1), maalesef öyle(1), öyle gardaş(1), öyle kanka(1)	79
	<i>Üç sözcüklü birimler</i>	Evet aynen öyle(4), aynen öyle ya(4), evet evet öyle(3), orası öyle ama(3), öyle öyle öyle(3), tabii ki öyle(2), sanırım öyle evet(1), evet sanırım öyle(1), öyle evet öyle(1), evet zaten öyle(1), evet maalesef öyle(1), he aynen öyle(1), valla aynen öyle(1), tabi canım öyle(1), orası öyle de(1), orası öyle dostum(1), orası öyle doğrudur(1), öyle beyefendi öyle(1), muhtemelen öyle ama(1), ya öyle de(1), öyle tamam da(1), bence de öyle(1), kesinlikle gerçekten öyle(1), tamam öyle öyle(1)	37
	<i>Dört sözcüklü birimler</i>	Aynen öyle aynen öyle(4), evet aslında öyle evet(1), evet evet aynen öyle(1), evet evet öyle öyle(1), tabi tabi aynen öyle(1), tabi orası öyle amma(1)	9
	<i>Beş sözcüklü birimler</i>	Tabi canım tabi orası öyle(1)	1

Tablo 3'ten de görülebileceği gibi yalın ve çok sözcüklü birimler halinde kullanımları mevcuttur. *Aynen öyle* gibi iki sözcüklü birim, *evet aynen öyle* gibi üç sözcüklü birim, *aynen öyle aynen öyle* şeklinde dört sözcüklü birim ve *tabi canım tabi orası öyle* şeklinde beş sözcüklü birim oluşturularak kullanılabilir.

Öyle ve soru ilgeci *mI*'dan oluşan *öyle mi* eklenti sorularına da bir cevap olarak sıklıkla kullanılır.

**Örnek 9** S-BEABXX-0411-522

M: Bitanesi şey demiş ney disiplin kurulumu hakemler kurulumu ne -30 puanla başlasın diyolarmış.

Küme düşmesin -30 puanla başlasın.

S: Aziz Yıldırım'ın şey mafya olduğunu duydum ben bunu bilmiyodum.

M: Öyle.

S: Mafyaymış.

M: Evet.

S: Yuh! dedim ya.

M: Şikeyi falan nasıl yapıyo, tehdit ediyö adamları.

Örnek 9'da futbol kulüpleri hakkında konuşan iki konuşucudan Konuşucu S'nin dile getirdiği “Aziz Yıldırım'ın şey mafya olduğunu duydum ben bunu bilmiyodum” ifadesini Konuşucu M “öyle” diyerek onaylamaktadır. Tek başına kullanımı ifadenin sıfır derece kullanımına ve olumlu yüz korumaya bir örnektir.

Öyle'nin de onaylamayı güçlendirmek için bir önceki onaylama ifadesi olan *ohur*'ün örneklerinde gözlemlendiği gibi başka onaylama ifadeleri ile birlikte kullanımları görülmektedir. Bu onaylama ifadelerinden sıklıkla kullanılanlardan bir tanesi *evet*'tir.

**Örnek 10** S-ADABII-0439-2062

S1: Hah! hah!

S2: Ama hani böyle yoğun bir şekilde hepsine gidecekmişim gibi bir şey yok.

S1: Yani öğrencilik ile çalışma yaşamı arasında bir fark oluşuyor *di mi* böyle durumda?

S2: *Evet öyle* yani bir konser bileti 150 TL oluyor.

Bir ay da 3 konser olsa hangi birine para verecem ki sonra faturalar var çünkü.

S1: Öğrenciyken bu düşünülüyorum galiba...

S2: Yok.

S1: Ne olursa olsun gidicem diye tutturuyorsunuz.

Örnek 10'daki kesitte iki kişi hobiler ve aktiviteler hakkında konuşmaktadır. Bu örnekte yine bir *ekleni soru* olan “*di mi*” ifadesi yer almaktadır. Göksel ve Kerslake (2005, s. 252)'e göre ifadeye ilişkin bir şekilde kullanılarak o ifadeye karşılık onaylama arama işlevinde kullanılan bir ekleni soru olan “*di mi*?”

ifadesiyle Konuşucu S1, olumlu yüzünü korumak istemekte ve Konuşucu S2'den bir onaylama beklediğini belli etmektedir. Konuşucu S1'in öğrencilik ve çalışma yaşamı arasında fark olduğunu teyit ettirmek istediği sorusuna Konuşucu S2 “*evet öyle*” diyerek vurgulu bir şekilde onay vermekte ve “*yani*” ile konuşmasına devam ederek onaylamasının gerekçesini açıklamaktadır.

Bir başka onaylama ifadesi olan *aynen* ile birlikte “söylediklerin tam olarak doğru ve onaylıyorum” anlamında vurgulu bir onaylama biçiminde kullanılır.

### Örnek 11 S-BEABXB-0410-2192

B: (...) Merve ve Ayşenur'un yan yana gelmesini düşünebilirsin.

Ben böyle benim bi kulam onların yanında taam mı? Allah'ım film bitene kadar konuşular di mi?

E: *Aynen öyle*.

Onların kiloları var ya onlar enerji enerji, enerjiyi depolamışlar bir konuşuyolar bit konuşuyolar var ya sorma.

B: Tam da birbirlerini bulmuşlar. (...)

“*Di mi*” ifadesinin kullanımında aynı zamanda konuşucu tarafından doğru olduğuna inanılan bir ifadeyi onaylatmak arzusu da vardır (Göksel ve Kerslake, 2005, s. 253). Bir grup arkadaşın diğer kişiler hakkında konuşmalarından bir kesit içeren Örnek 11'de, Konuşucu B, Merve isimindeki kişi ile yaşadığı bir anı anlatıp diğer konuşuculara “*di mi*” eklenti sorusunu yönelterek kendisini onaylatmak istemektedir. “*Allah'ım film bitene kadar konuşular di mi?*” sorusuna Konuşucu E “*Aynen öyle*” diyerek Konuşucu B'nin sunduğu ifadeye onay vermektedir.

*Öyle*, Göksel ve Kerslake'e (2005, s. 194) göre “bağlılık derecesini belirten” zarflardan olan *gerçekten* ve *hakikaten* ile birlikte kullanıldığında vurgulu bir onaylama ifadesi haline gelir. İncelik çerçevesinde bakıldığında, konuşucular tarafından pekiştiricilerin kullanılması onaylamayı güçlendirmek için başvurulan basit bir yöntemdir (Leech, 2014, s. 201).

### Örnek 12 S-ADABAo-0433-2099

A: (...) Çok güzel bir örnek daha veriyim nedir o da şudur: Örneğin computer.

Biz Şimdi pc diye arasına söylüyoruz ama kısa diye bilgisayar hiÇ bu kadar uygun bir kelime seŐebilebilir miydi computer işin? Bilgileri sayıyo, çok güzel yapmıŐlar mesela, Türkçeye çok güzel geŐmiŐ.

T: *Kesinlikle, gerçekten yle.*

Bilgisayar, emm, gerçekten tam olarak uyuyor.

Çünkü dŐndgmzde, emm, computer tam olarak iyi ki de geŐmemiŐ dilimize.

Bilgisayar gerçekten Türkçeye geÇen uyumlu sözcüklerden bi tanesi ki, Türk Dil Kurumu'nu gerçekten bu konuda tebrik edebiliriz.

Türkçe'ye başka dillerden geŐmiŐ sözcüklerin tartıŐıldıĐı bir kesit yer alan örnek 12'de, Konuşucu A bilgisayar örneğini verip çok iyi TrkeleŐtirildiĐinden bahsetmektedir. Konuşucu T ise *yle* ile birlikte hem *kesinlikle* hem de *gerçekten*'i kullanarak Konuşucu A'ya vurgulu bir Şekilde onay vermektedir.

Onaylamanın derecesini arttırmanın bir başka yolu ise *yle*'nin birden fazla kez art arda kullanılmasıdır.

### **rnek 13 S-AEABI^0330-774**

K: (...) Sınav sistemi de bu biraz genŐleri, ortaokulda torunum var ya.

ocuk 3 yıldır imanı gevredi, oyun oynayamıyor.

Her gün soru, test, soru, test.

Böyle sistem olmaz.

B: Ki eklendikçe yeni konular ekleniyor, sınav sistemine.

K: *yle öyle yle.*

Sorular ağır.

B: Şey çok kötü hocam, yani o dizilerde Őurda burada gösterilen Şeylerin arasında okumuŐ, okumuŐ ta bi yere gelmiŐ, çabalamıŐ, sizin gibi zorluklar çekip te bi yerlere gelmiŐ insanlar yok onların arasında.

rnekte 13'te, iki konuşucu özellikle niversite giriş sınavları sistemi nedeniyle genŐler arasında deĐiŐen öncelikler hakkında tartıŐmaktadır. Konuşucu B "*Böyle sistem olmaz. Ki ekleniyor yeni konular ekleniyor, sınav sistemine.*" diyerek sınav sisteminden Őikyet etmekte ve Konuşucu K "*yle öyle öyle.*" diyerek vurgulu bir biÇimde onaylamaktadır.



*Galiba, sanırım ve muhtemelen* gibi diğer zarflarla beraber kullanıldığında ise onaylamanın derecesi düşer ve kısmi onaylama işlevinde olur. Kısmi onaylama işlevi ise vurgusuz kullanımına bir örnektir.

**Örnek 14** S-BEABXO-0390-2276

M: Nalan'ı göremiyoruz ki.

Z: Yaa.

M: Ben hiç görmedim.

Kaç <B>

Z: Hiç görmedin mi?

M: Hayır

Z: Hiç mi?

M: Kuruldan bu yana hiç görmedim.

Z: Hoş bi hatun ama di mi?

M: Evet evet.

Z: Evet.

M: Göçmen kökenli.

Z: Evet

M: <B>

Z: *Sanırım öyle evet.*

M: Kurulda beni köşeye sıkıştırmaya çalıştı ondan biliyorum onu.

Ondan beri görmedim.

Örnek 14'te iki kişi Nalan isminde bir kadın hakkında konuşmaktadır. Konuşucu M'nin, Nalan'ın göçmen kökenli olduğunu ifade etmesi üzerine Konuşucu Z, Konuşucu M'nin ifadesinin doğruluğundan tam olarak emin olmamasına rağmen bu savı reddetmek veya tartışmaya açmak yerine "*Sanırım öyle evet*" diyerek kısmi bir şekilde onaylar.

*Orası* ile birlikte kullanıldığında yine kısmi bir onaylama işlevi görür. "Söylediklerinin yalnızca bu kısmını onaylıyorum" anlamındadır. *Orası öyle*, karşıt görüşü de bildirmek için *ama* bağlacı ya da *da* ve *ya* biçimbirimlerinden önce gelebilir.

**Örnek 15** S-BEABXO-0086-1431

S: (...) <D 12> Geçen annemle boya yaptık dış demirleri boyadık dostum.

Lan ne gıcık işmiş lan boya yapmak.

R: Aynen öyle bak düşün.

S: Bu evi siz mi boyamıştınız?

R: Yok boyattık.

<D 3> Oğlum boya boya bitmez ya.

Ama Necmi hadi evlenecek şeyi yok hani şuanda durumu yok.

S: *Tabi canım tabi orası öyle ya ona bişey demedim.*

Sadece merak ettim iyi boyanmış biliyon mu.

R: Bizim evi Mesutgil boyadı lan.

Ev boyamak hakkında konuşan bir grup konuşucudan oluşan Örnek 15'te Konuşucu S kendi ev boyama deneyiminden bahseder ve Konuşucu R'ye "*Bu evi siz mi boyamıştınız?*" sorusunu yöneltir. Konuşucu R'nin "*Yok boyattık. <D 3> Oğlum boya boya bitmez ya.*" yanıtı üzerine "*Tabi canım tabi orası öyle ya ona bişey demedim.*" yanıtını vererek doğrudan bir şekilde onaylamamaktansa karşıdaki konuşucunun söylediklerinin bir kısmını onaylar.

*Ama* ve *da*'dan önce kullanılarak onaylamamadan önce gelen bir onaylama işlevinde olurlar. Konuşurlar *öyle* ile önceki konuşucuyu onaylarken ardından gelen *ama* veya *da* ile kendi fikirlerini ve bakış açılarını açıklarlar.

### Örnek 16 S-BEABXO-0092-1343

S: (...) Ondan sonra da, bundan sonra artık herkes yavaş yavaş hani kiminin çocuğu üniversiteye kaydolacak, kimi yerleştirecek kimi işte Çiftethan'a gidecek.

Hazırlık bayram hazırlığıdır.

D: Olsun ya sakinlik de güzel.

Tadını çıkartırsın.

S: *Ya öyle de.*

D: Boş ver.

Sanki çok dolu oldu mu noluyoki?

S: Ya bak şimdi Erdem yarın gidiyor ya yemin ederim cumartesi günü Erdemgille alıp gelecek pazar günü dönecek.

Ama ben yapamıyorum. (...)

Örnek 16'da iki konuşucu arasında aile bireyleri hakkında bir diyalogdan kesit bulunmaktadır. Burada Konuşucu S, Konuşucu D ile tamamen bir fikir birliğine varmış değildir. Konuşucu S tarafından kullanılan "*ya öyle de*" ifadesi, bir önceki

konuşucu olan konuşucu D'nin “*Olsun ya sakinlik de güzel. Tadını çıkarırsın.*” söylemine ithafen direkt olarak bir onaylamamadan kaçınmak için kullanılan bir ön dizi işlevinde kullanılır. Konuşucu S, kendi düşüncelerini sunmadan önce *öyle* ile onaylamakta, ardından *de* biçimbirimi ile birlikte kendi bakış açısını yansıtmaya ve kendi fikirlerini açıklamaya devam etmeye çalışmaktadır. Bu kullanım da konuşma sırasında olumlu yüzü korumaya yönelik geliştirilen stratejilerden birisidir.

**Tablo 4.** Sözcük örüntülerine göre *öyle*'nin onaylama dereceleri ve işlevleri

<i>Dereceler</i>	<i>İşlevler</i>	<i>Örüntüler</i>	<i>Sıklık</i>
<i>Sıfır</i>	Bir önceki söylemi onaylama	Öyle(31), öyle gardaş(1), öyle kanka(1)	33
<i>Vurgulu</i>	Onaylamayı güçlendirme	Aynen öyle (41), evet öyle(14), gerçekten öyle(4), aynen öyle ya(4), aynen öyle aynen öyle(4), evet aynen öyle(4), kesinlikle öyle(3), öyle öyle öyle(3), evet evet öyle(3), öyle öyle(2), tabii ki öyle(2), öyle evet öyle(1), evet zaten öyle(1), hakkaten öyle(1), tabii öyle(1), öyle tabi(1), tamamen öyle(1), he aynen öyle(1), valla aynen öyle(1), tabi canım öyle(1), öyle beyefendi öyle(1), bence de öyle(1), kesinlikle gerçekten öyle(1), tamam öyle öyle(1), evet aslında öyle evet(1), evet evet aynen öyle(1), evet evet öyle öyle(1), tabi tabi aynen öyle(1), öyle evet(1), doğru öyle(1)	103
<i>Vurgusuz</i>	Kısmi onaylama	He/hı öyle(2), galiba öyle(1), öyle galiba(1), biraz öyle(1), maalesef öyle(1), sanırım öyle evet(1), evet sanırım öyle(1), evet maalesef öyle(1), orası öyle dostum(1), orası öyle doğrudur(1), tabi canım tabi orası öyle(1)	12

<i>Onaylamama</i>	Onaylamamadan önce gelme	Orası öyle ama(3), öyle ama(1), orası öyle de(1), muhtemelen öyle ama(1), ya öyle de(1), öyle tamam da(1), tabi orası öyle amma(1)	9
-------------------	--------------------------	--	---

Sonuç olarak *öyle*, diğer onaylama ifadeleri ve pekiştiriciler yardımıyla vurgulu bir şekilde diğer derecelere oranla daha fazla kullanılır. *Galiba, sanırım, muhtemelen* gibi zarflar ile ve *orası* ifadesiyle beraber kısmi onaylama işlevinde de vurgusuz bir şekilde kullanılmaktadır. Ayrıca, Tablo 4'te de görülebileceği gibi, onaylamama için ön dizi işlevi gören kullanımları da vardır.

**Tablo 5.** *Olur* ve *öyle*'nin onaylama derecelerine göre gözlenme sıklıkları

<i>İfadeler</i>	<i>Dereceler</i>			
	Sıfır	Vurgulu	Vurgusuz	Onaylamama
<i>Olur</i>	75	40	10	4
<i>Öyle</i>	33	103	12	9

Genel olarak, Tablo 5'te de görüldüğü gibi, *olur* ve *öyle*'nin onaylama derecelerine göre dağılımlarına bakıldığında *olur*'un daha çok sıfır derecede yalnız olarak, *öyle*'nin ise daha çok vurgulu bir biçimde diğer onaylama ifadeleriyle ve ikileme şeklinde kullanımları vardır. Karşıtlık bildiren *ama* bağlacı ve *da* biçimbirimiyle yüz koruma amacıyla onaylamamadan önce kullanımlarının sıklığı ise diğer kullanımlarına göre daha azdır.

**Tablo 6.** *Olur* ve *öyle*'nin derecelerine ve işlevlerine göre görünüşleri

<i>Dereceler</i>	<i>İşlevler</i>	<i>Olur</i>	<i>Öyle</i>
<i>Sıfır</i>	Bir önceki söylemi onaylama	Olur(48), olur dedim(8), dedi(6), canım(3)	Öyle(31), evet gardaş(1), kanka(1)
<i>Vurgulu</i>	Onaylamayı güçlendirme	Olur olur(15), tamam olur(13), olur tamam(2), tabii olur(2)	Aynen öyle (41), evet öyle(14), gerçekten öyle(4), kesinlikle

			öyle(3), öyle öyle öyle(3)
<i>Vurgusuz</i>	Hafif onaylama	-	He/hı öyle(2), galiba öyle(1), öyle galiba(1), biraz öyle(1), maalesef öyle(1), sanırım öyle evet(1)
	Kısmi onaylama	-	Orası öyle dostum(1), orası öyle doğrudur(1), tabi canım tabi orası öyle(1)
	Razı olma	O da olur(6), tamam olur olur(3), olur(1)	- peki
<i>Onaylamama</i>	Onaylamamadan önce gelme	Olur da(2), olur ama(1), peki olur ama(1)	Orası öyle ama(3), öyle ama(1), orası öyle de(1), öyle tamam da(1), tabi orası öyle amma(1)

Tablo 6'daki bilgiler ışığında her iki onaylama ifadesinin de sıfır dereceli, vurgulu ve onaylamamadan önce ön dizi olarak kullanımlarının mevcut olduğu söylenebilir. *Öyle*, vurgusuz şekilde *galiba*, *biraz* ve *sanırım* gibi sözcüklerle beraber kullanıldığında hafif onaylama ve *orası* sözcüğüyle beraber kullanıldığında kısmi onaylama işlevlerinde görünürken *olur* ise *o da* ve *peki* gibi sözcük ve sözcük gruplarıyla beraber kullanıldığında yalnızca razı olma işlevinde görünür.

## 5. SONUÇ

Onaylama ifadelerinin örüntüler oluşturduğu diğer sözcükler, işlevlerini ve buna göre derecelerini belirlemede önemli bir rol oynar. Onaylama dereceleri, bu ifadeler tek başlarına veya hitap şekilleriyle (*öyle, olur canım*) birlikte kullanıldıklarında sıfır derece; tekrarlama yoluyla (*öyle öyle, olur olur*) veya diğer onaylama ifadeleriyle (*evet öyle, tabii olur*) birlikte kullanıldıklarında vurgulu; *galiba* gibi netlik bildirmeyen zarflarla kullanıldıklarında (*galiba öyle*) vurgusuz olarak gözlemlenebilirler. Ayrıca onaylamamadan önce ön dizi olarak da *ama* bağlacı ve *da* biçimbirimiyle birlikte (*olur da, orası öyle ama*) kullanılarak tercih edilebilirler.

Onaylama ifadeleri dilbilimsel inceleme de doğrudan bir ilişki içerisindedir. Konuşmacılar, diğer konuşmacıların söylediklerini onaylama ve olumlu inceliğin bir göstergesi olarak onlarla aynı fikirde olma eğilimindedirler (Leech, 2014, s. 201). Çünkü anlaşmazlık/onaylamama yüz tehdit eden bir eylem olarak kabul edilmekte ve bu onaylama ifadeleri ise yüzü korumak için kullanılmaktadır.

Olumlu yüzü korumaya çalışmanın iki yolu vardır. Bunlardan birisi anlaşma aramak (İng. seeking agreement) diğeri anlaşmamadan kaçınmaktır (İng. avoiding disagreement). İlk yola başvururken kullanılan ifadeler genel olarak *olur* ve *öyle*'nin sıfır dereceli ve vurgulu kullanımları (*olur, öyle, olur olur, aynen öyle*) olurken ikinci yol olan anlaşmamadan kaçınmaya başvururken tercih edilen ifadeler ise vurgusuz ve onaylamama derecelerine örnek teşkil eden (*galiba öyle, orası öyle, o da olur, olur da, orası öyle ama*) kullanımlarıdır. *Olur* ve *öyle*'nin anlaşmama veya onaylamamadan kaçınırken tercih edilmelerinin nedeni de konuşucuların konuşma esnasında olumlu yüzlerini korumak istemeleri bu yüzden de onaylamamadan önce söylemi yumuşatma eğiliminde olmalarıdır.

Bu çalışma neticesinde yazılı ve sözlü derlem verisi sayesinde *olur* ve *öyle*'nin konuşma sırasındaki onaylama işlevleri göz önüne serilmeye çalışılmıştır. Sözlük ve kitaplardan erişilemeyecek bu gibi kullanımların/işlevlerin saptanması için benzer ileriki çalışmalara ihtiyaç vardır. Ezgi, vurgu, tonlama ve duraklar gibi konuşmaya özgü özellikler de incelenip daha kapsamlı çalışmalar yapılabilir.

## KAYNAKÇA

- Adıgüzel, M. F. (2015). Semantic and pragmatic analysis of the Turkish discourse particle *Hele*: A corpus-driven study in lexical profiling. *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi*, 12(1), 63-92.
- Aksan, Y., Aksan, M., Koltuksuz, A., Sezer, T., Mersinli, Ü., Demirhan, U. U., Yılmaz, H., Kurtoğlu, Ö., Atasoy, G., Öz, S., & Yıldız, İ. (2012). Construction of the Turkish National Corpus (TNC). N. Calzolari, K. Choukri, T. Declerck et al. (Yay. haz.), *Proceedings of the 8th International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC)* içinde (pp. 3223-3227).

- Aijmer, K. (1987). Oh and ah in English conversation. W. Meijs (Yay. haz.), *Corpus linguistics and beyond: Proceedings of the seventh international conference on English language research on computerized corpora* içinde (ss. 61-86). Rodopi.
- Aijmer, K., & Simon-Vandenberg, A. M. (2003). The discourse particle well and its equivalents in Swedish and Dutch. *Linguistics*, 41(6), 1123-1161.
- Bal Gezegin, B. (2013). How do we say no in Turkish?: A corpus-based analysis of hayır and cık in Turkish. *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi*, 10(2), 53-73.
- Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge University Press.
- Çubukçu, H. (2005). Karşılıklı konuşmada destekleyici geri bildirim. İ. Ergenç, S. İşsever, S. Gökmen & Ö. Aydın (Yay. haz.), *Dilbilim incelemeleri* içinde (ss. 289-304). Doğan Yayıncılık.
- Dil Derneği Sözlüğü. (t.y). Öyle. *Dil Derneği Sözlüğü* içinde. Erişim tarihi 20 Ekim 2022. Erişim adresi: <http://www.dildernegei.org.tr/TR,274/turkce-sozluk-ara-bul.html>
- Erdal, M. (2016). N'aber lan? I. Hauenschild, M. Kappler & B. Kellner-Heinkele (Yay. haz.), *Eine hundertblättrige tulpe: Bir ead barg lÁla* içinde (ss. 74-86). Klaus Schwarz Verlag.
- Erdoğan, Y. (2013). Interactional functions of şey in Turkish: Evidence from spoken Turkish corpus. *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi*, 10(2), 33-52.
- Fraser, B. (1999). What are discourse markers? *Journal of Pragmatics*, 31, 931-952.
- Furman, R., & Özyürek, A. (2007). Development of interactional discourse markers: Insights from Turkish children's and adults' oral narratives. *Journal of Pragmatics*, 39, 1742-1757.
- Goffman, E. (1967). *Interaction ritual: Essays on face to face behavior*. Garden City.
- Göksel, A., & Kerslake, C. (2005). *Turkish: A comprehensive grammar*. Routledge.
- Holtgraves, T. (1997). Yes, but... Positive politeness in conversation arguments. *Journal of Language and Social Psychology*, 16(2), 222-239.
- Işık-Güler, H., & Eröz-Tuğa, B. (2017). Sözlü Türkçe derlemi ve Türkçe ulusal derleminde (u)lan'ın edimbilimsel bir incelemesi. *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi*, 14(2), 37-60.
- İbe-Akcan, P. (2008). Bir söylem ögesi olarak şimdinin ezgi görünümleri. *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5(2), 119-135.
- Kökpmar-Kaya, E. (2017). Bir söylem belirleyicisi olarak ondan sonranın etkileşimsel anlatılardaki anlatıcı ve dinleyici odaklı işlevleri. *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi*, 14(1), 35-60.
- Leech, G. (2014). *The pragmatics of politeness*. Oxford University Press.
- Oktar, L., & Cem-Değer, A. (2004). Turkish 'işte' as trace and signal of discourse structure. K. İmer & G. Doğan (Yay. haz.), *Current issues in Turkish linguistics* içinde (ss. 121-134). Eastern Mediterranean University Press.
- O'Keefe, A., & Adolphs, S. (2008). Using a corpus to look at variational pragmatics: Response tokens in British and Irish discourse. K. P. Schneider & A. Barron (Yay. haz.), *Variational pragmatics* içinde (s. 69-98). John Benjamins.
- Özbek, N. (2000). Yani, işte, şey, ya: Interactional markers of Turkish. A. Göksel & C. Kerslake (Yay. haz.), *Proceedings of the 9th international conference on Turkish linguistics* içinde (ss. 393-401). Harrosowitz Verlag.
- Özcan, G. (2015). *A corpus-driven analysis of evet 'yes' and hı-hı in Turkish: Evidence from the spoken Turkish corpus*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Mersin Üniversitesi.
- Ruhi, Ş. (2009). The pragmatics of yani as a parenthetical marker in Turkish: Evidence from the METU Turkish Corpus. *Working Papers in Corpus-based Linguistics and Language Education*, 3, 285-298.
- Ruhi, Ş. (2013). The interactional functions of tamam in spoken Turkish. *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi*, 10(2), 9-32.

- Ruhi, ., Eryılmaz, K., & Acar, M. G. C. (2012, May). *A platform for creating multimodal and multilingual spoken corpora for Turkic languages: Insights from the Spoken Turkish Corpus* [Konferans sunumu]. Language Resources and Technologies for Turkic languages, LREC 2012, İstanbul, Türkiye.
- Schiffirin, D. (1987). *Discourse markers*. Cambridge University Press.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü. (t.y). Olur. *Türk Dil Kurumu Sözlüğü* içinde. Erişim tarihi 20 Ekim 2022. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/>
- Uçar, A. (2005). Söylem belirleyicisi olarak işte'nin ezgi örüntüleri. *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2(1), 35-50.
- Uçar, A., Kurtoğlu, Ö., & Yıldız, İ. (2011). Belirsizlikler üzerine derlem temelli bağlam-içi gözlemler. H. Çubukçu, N. F. Türkay, D. Sucak, E. Altunkol, Ö. Akyol, & E. Uçar (Yay. haz.), 25. *Ulusal Dilbilim Kurultayı bildiri kitabı* içinde (ss. 227-236). Çukurova Üniversitesi.
- Yılmaz, E. (2004). *A pragmatic analysis of Turkish discourse particles: Yani, işte and şey*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Yule, G. (2010). *The study of language*. Cambridge University Press.





